

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta Filozofická

ÚSTAV ČESKÝCH DĚJIN

Bakalářská práce

České střední školy v Hradci Králové

ve školních letech 1938/39-1944/45

The Czech intermediate schools in Hradec Králové

In school years 1938/39-1944/45

2007

autor práce: Kristýna Dvořáková

vedoucí práce: prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu. Dále prohlašuji, že nemám námitek proti půjčování nebo zveřejňování mé bakalářské práce nebo její části.

V Hradci Králové dne 23.7.2007

.....

podpis

Na tomto místě bych ráda poděkovala Prof. PhDr. Robertu Kvačkovi, CSc. za cenné podněty a připomínky, jež vedly ke konečné podobě práce.

Obsah

ÚVOD	1
POZNÁMKA KE STATISTICKÝM ROZBORŮM.....	8
I. KAPITOLA - ŠKOLNÍ LÉTA 1938/39-1940/41.....	9
HRADEC KRÁLOVÉ NA KONCI ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY A V PRVNÍCH LETECH OKUPACE.....	9
STŘEDNÍ ŠKOLSTVÍ NA KONCI SVOBODY A V PRVNÍCH LETECH OKUPACE.....	21
RAŠÍNOVO STÁTNI ČSL. GYMNÁZIUM - OD SVÝCH NEJSTARŠÍCH DĚJIN.....	22
MĚSTSKÉ DÍVČÍ REÁLNÉ GYMNÁZIUM - OD DOBY SVÉHO VZNIKU.....	28
REÁLKA - OD SVÉHO ZALOŽENÍ.....	34
II. KAPITOLA - ŠKOLNÍ LÉTA 1941/42-1944/45.....	44
HRADEC KRÁLOVÉ V DALŠÍM OBDOBÍ OKUPACE	44
STŘEDNÍ ŠKOLSTVÍ V DALŠÍCH LETECH PROTEKTORÁTU.....	61
RAŠÍNOVO GYMNÁZIUM V DALŠÍ FÁZI OKUPACE	64
DÍVČÍ GYMNÁZIUM DO KONCE OKUPACE.....	71
REÁLKA V POSLEDNÍCH LETECH PROTEKTORÁTU.....	83
SOUHRNNÉ ÚVAHY	89
ZÁVĚR.....	97
RESUMÉ	99
ABSTRACT.....	100
TABULKY A GRAFY	102
OBRAZOVÁ PŘÍLOHA.....	112
SEZNAM ŽIDOVSKÝCH STUDENTŮ	113
PRAMENY A LITERATURA	118

Úvod

Hradec Králové lze už od 19. století považovat za skutečné „město škol“. Prozřetelnost vedoucích činitelů města připravila vhodné podmínky pro rozvoj základního i středního stupně vzdělání. Postupně se vystavěly prostorné školní budovy, jež poskytovaly důstojné zázemí pro kvalitní výuku.¹ S tímto potenciálem Hradec vstupoval do nové éry svého vývoje v časech první republiky, jež přinesly významný urbanistický i hospodářský rozkvět. Ne nadarmo se město v onom údobí nazývá „salómem republiky“.

Ve 20. letech 20. století ve městě či jeho nejbližším okolí fungovala mateřská škola, chlapecká, dívčí a smíšená obecná škola a rovněž chlapecká a dívčí měšťanka. Střednímu školství se věnovala dvě gymnázia, reálka, učitelský ústav, obchodní akademie, dále zde působil teologický ústav a seminář, odborná škola pro ženská povolání, Ústav učitelek domácích nauk, průmyslová škola, odborná koželužská škola, rolnická škola v Kuklenách, hospodyňská škola ve Stěžerách a obvodní odborné školy pro živnosti (např. mechanicko-technické, oděvní, potravní... atd.).²

Narodila jsem se a celý svůj dosavadní život jsem strávila v Hradci Králové. Jeho bohatá historie mne ovlivňovala od dětství, a tak mi přišlo zcela přirozené, věnovat se hlouběji jeho dějinám. Z předešlých řádků vyplývá, že školství hrálo a do dnešních dnů stále hraje neopomenutelnou roli v životě města. To je tedy důvod, proč se tématickým okruhem mé bakalářské práce staly právě školy. Uzavření vysokých škol v listopadu 1939 znamenalo pro studenty v tehdejším protektorátu nejen zmaření dalšího odborného vzdělání, nýbrž také přeměrovalo pozornost okupačních orgánů právě ke střednímu školství, jelikož zdejší pedagogické sbory tvořené vysokoškolsky vzdělanými kantory měly velký podíl na formování mládeže. Zjevný byl rovněž úmysl maximálně zredukovat řady budoucí inteligence, která se po zastavení výuky na akademické půdě rekrutovala právě ve středoškolském studentstvu.

Ke školství v době nacistické okupace se v různé míře vyslovují publikace popisující historii tohoto úseku našich dějin. Přímo tématem dějin vzdělávání se však zabývá menší množství děl. Já jsem ve své práci užila především knihu Česká kultura za

¹ Více o školství v Hradci Králové v 19. století viz. také Zikmund, Jiří – Pospíšilová, Jaroslava, Fotoalbum města Hradec Králové 1866-1918, Hradec Králové, 2000, s. 116-117.

² Další školy viz. také Zikmund, Jiří – Pospíšilová, Jaroslava – Lenderová, Zdena, Fotoalbum města Hradec Králové 1918-1945, Hradec Králové, 2002, s. 112-113.

protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie od Jiřího Doležala, dále Františka Bosáka a jeho práci Česká škola v době nacistického útlaku: příspěvek k dějinám českého školství od Mnichova do osvobození, Miroslava Somra a jeho Dějiny školství a pedagogiky, nakonec velmi okrajově Vývoj českého školství od Zdenky Veselé. Všichni autoři tvořili v dobách komunistického režimu a měli omezenou možnost práce s archivními prameny i ztížený přístup k literatuře, a tak přinášejí spíše přehled základních tendencí vývoje středního školství. Přesto mi nejvíce informací poskytly první dvě publikace. Je ovšem nutné mít na paměti, že Bosákova práce vyšla už na konci 60. let a Doležalova představuje nedokončený soubor studií. Ty se tiskly od 70. let v samizdatových historických sbornících, ale konečná kniha vyšla teprve v roce 1996 po autorově smrti, kdy Doležal ještě nestihl svou analýzu doplnit o výsledky dalšího bádání v porevoluční době. Editoři knihy Pavel Zeman a Jan Lukeš pak v práci opravili pouze zjevné chyby a omyly, jinak však zůstalo dílo torzem původně zamýšlené velké studie o české kultuře v časech nacistické okupace. Ačkoliv Doležal, oproti značně obecné Bosákově knize, v svém díle hovoří i o konkrétních školských zařízeních, ani jeden z výše jmenovaných autorů se hlouběji nezabývá osudem jednoho či více vzdělávacích ústavu. Má bakalářská práce se proto zaměřila na určité školy, které navíc spojovalo i stejné místo působení, tedy město Hradec Králové. Přimo k těmto ústavům existuje rovněž literatura, ta se ovšem v drtivé většině případů vztahuje pouze k jejich historii v době před okupací. Jedná se zejména o různé publikace, které se tiskly u příležitostí výročí škol a jež sepsali pedagogové z oněch ústavů (Památník Rašínova státního čsl. gymnázia, Padesát let české reálky v Hradci králové a Dvacet pět let dívčí střední školy v Hradci Králové 1907-1932), dále přehled středních, ale i odborných, pokračovacích a pomocných škol na Královéhradecku z počátku 30. letech uveřejněný v VIII. ročníku vlastivědného sborníku pro školu a dům Královéhradecko. Jedinou současnou práci představují Příspěvky k dějinám královéhradeckého středního školství, vydaného v roce 2003. Z této publikace jsem použila popis vývoje dívčího školství v Hradci Králové, jedná se o stat' Vývoj dívčího vzdělávání v Hradci Králové od Josefa Ptáčka. K dějinám středoškolských vzdělávacích institucí taktéž v době válečné a těsně po ní se ve zkratce vyslovuje publikace Hradec Králové z roku 1948.

Řada knih pojednávajících o nacistické okupaci nabízí širší možnosti výběru. Já jsem sáhla po pracích, které postihují hlavně každodenní život (zejména Jan Gebhart a Jan Kuklík - Dramatické i všední dny protektorátu) nebo se zabývají touto dobou s širokým spektrem zpracovaných témat (Detlef Bradnes - Češi pod německým

protektorátem, dále Tomáš Pasák - Pod ochranou říše a stručný přehled základních linií vývoje od Jiřího Frajdla - Protektorát Čechy a Morava 1939-1945), ale použila jsem též publikace věnující se druhé republice (Dušan Tomášek - Deník druhé republiky, Jan Gebhart a Jan Kuklík - Druhá republika 1938-1939, svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě) nebo odboji (Václav Kural - Vlastenci proti okupaci: Ústřední vedení odboje domácího 1940-1943). Všechny tyto publikace vyšly v 90. letech, pouze Deník druhé republiky je z roku 1988. Zatímco předcházející knihy neobsahují větší množství informací přímo k Hradci Králové nebo alespoň k východním Čechám, vyšly také práce, které se jim různě podrobně věnují. O životě v protektorátu zpravuje Charbuský Miloš a Kmoníček Josef v publikaci Život v zatmění, kapitoly z let 1939-1945 ve východních Čechách, Jiří Frajdl a Vlastimil Zikmunda v Listech z dějin východních Čech. Čas Heydrichova působení a hlavně události po jeho smrti zachytil Jaroslav Žižka v díle Heydrichiáda ve východních Čechách, příspěvek k dějinám osvobozenického boje pracujícího lidu východních Čech proti fašistickým okupantům v letech 1941-1942. Mimo první z uvedených knih, jež vyšla začátkem 80. let, byli ostatní vytisknuty v průběhu 60. let. Na všech titulech se do určité míry podepsala doba, ve které vznikaly. Budeme-li však na ně nahlížet s jistou rezervou, přinášejí stále velmi zajímavé údaje. Po roce 1989 se výběr prací s regionální tematikou zužuje. O odbojové činnosti na Královéhradecku se píše v pojednání Obrana národa na Královéhradecku v letech 1939-1940 od Jana Brunclíka a Růženy Hlušíčkové, který vyšel v historickém sborníku Královéhradecko v roce 2004. O událostech ve městě, jež jsou však ohraničeny tématem, mluví také Petr Zimmermann v publikaci Radnice v Hradci Králové, její reprezentanti a jejich činnost v letech 1866-1918. O různých stránkách života v Hradci Králové i o okupaci a osvobození v květnu 1945 se stručně mluví na stránkách Fotoalba města Hradec Králové 1918-1945, který sepsal kolektivu autorů z Muzea východních Čech, jež sídlí právě v Hradci.³

Pro přesnější vykreslení života ve městě jsem proto užila dobová lokální periodika, v nichž jsem nejvíce nacházela přehled událostí ve městě. Součástí novin byly též zprávy z okolních obcí jako např. Třebechovice pod Orebem či dokonce Pardubice, já jsem však využívala jen informace o samotném Hradci Králové. Po celou vytyčenou dobu vycházel pouze Kraj Královéhradecký (od 1. dubna 1939 jako list

³ Plné citace zmíněných titulů jsou uvedeny v části Soupis pramenů a literatury.

Národního souručenství, poslední výtisk byl z 10. května 1945), do 10. května 1941 se tiskla ještě Osvěta lidu (po březnu 1939 rovněž pod hlavičkou Národního souručenství) a konečně pak též Štít (od roku 1939 Týdeník katolické akce diecéze královéhradecké). Posledně jmenované periodikum sice přestalo vycházet po 1. květnu 1941, ale od června 1945 byly noviny obnoveny.⁴

K popisu života na ústavech jsem měla k dispozici zpravidla pouze školní kroniky⁵ a poválečné výroční zprávy, které napsali učitelé z dané školy. Kroniky zpravidla obsahovaly informace o budově školy, sbírkách, činnosti rodičovského sdružení, žactvu⁶, předmětech⁷, zdravotních prohlídkách studentů, prospěchu a chování⁸, psychotechnických zkouškách⁹ a maturitních zkouškách¹⁰. Zaznamenávaly se zde též změny profesorského sboru, exkurze, výlety, inspekce, filmová představení, sbírky cenných odpadů a bylin, různé slavnosti a promluvy k žactvu či pedagogickému sboru. Na Rašínově gymnáziu to byla Pamětní kniha (léta 1926-1939), na dívčím gymnáziu se dochovala Kronika školy (léta 1940-1942, zachycen je ovšem i školní rok 1942-1943) a na reálce končí Kronika školy v roce 1940.

Výroční zpráva státního gymnázia v Hradci Králové 1938-1948 a rovněž poválečná 32. výroční zpráva městského dívčího reálného gymnázia v Hradci Králové za školní rok 1946-1947 a za školní roky 1939-1940 až 1944-1945 jsou různě obsáhlé zápisy. Na Rašínově gymnáziu má výroční zpráva charakter stručných záznamů ke každému roku, na konci je soupis abiturientů, kteří úspěšně vykonali maturitní zkoušku nebo museli opravovat jeden či dva předměty. Zpráva z dívčího gymnázia je jednoduším vyprávěním s uvedenou statistikou žactva a tříd na počátku jednotlivých školních

⁴ O cenzurních opatřeních a hranicích či možnostech užití legálních protektorátních tiskovin jako historického pramene viz. Pasák, Tomáš, Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939-1945, Praha, 1980, s. 46-83.

⁵ Dle oběžníku Zemského školního rady v Praze č. 157 z 22. července 1940 se školní kroniky (včetně roku 1949-1940) měly zabalit, zapečetit a uložit jako závadné. Od školního roku 1940-1941 se měla začít psát nová kronika. Státní okresní archiv Hradec Králové [dále SOkA HK], fond Reálka Hradec Králové [dále HK-RE], Školní kronika 1928-1940, kn.č.2, inv.č.3, s. 179.; Vyznačený oběžník se mi nepodařilo dohledat, instrukce jsem našla jen v přepisu do kroniky.

⁶ V součástí byly i statistické údaje o počtu studentů či dokonce o národnosti a náboženství. Tyto statistiky jsem vzhledem k chybám i mému odlišnému přístupu nevyužila, upotřebila jsem své vlastní viz. Poznámka ke statistickým rozběrům.

⁷ Většinou jen přehled nepovinných předmětů, chyběla hodinová dotace.

⁸ Šlo o různě podrobné záznamy, vzhledem k těmto disproporcím jsem je v práci nevyužila.

⁹ Uvedeny jen třídy, ve kterých proběhly, výsledky nezapsány do kronik.

¹⁰ Jednalo se hlavně o jmenné seznamy s vyznačenými studenty, kteří měli vyznamenání.

roků.¹¹ Ve fondu reálky se však výroční zprávy z okupačních let v konceptu zachovaly pro školní léta 1938-1939 až 1942-1943 (poslední dvě německy psané). Součástí jsou údaje velmi podobné těm z kronik, pro školní léta 1939-1940 a 1941-1942 se zde nalézají taktéž jmenné seznamy kantorů, kteří na škole v daném roce učili. V němčině vyhotovená výroční zpráva z roku 1941-1942 však popisuje dění na dívčím gymnáziu, nikoliv na reálce (tehdy již reálném gymnáziu), i když je umístěna ve fondu Reálka Hradec Králové. K chybnému zařazení výroční zprávy při zpracovávání fondu snad mohlo dojít kvůli sloučení obou škol v říjnu 1942. Poválečný koncept výroční zprávy za školní rok 1946-1947 se ještě velmi stručně vrací k době okupace nedatovaným rukopisem, který sepsal jeden z pedagogů školy. Ve fondu se nachází také složka Perzekuce za protektorátu, která obsahuje dva patrně po válce zhotovené blíže časově neurčené záznamy o osudech dvou kantorů ústavu. Pohyb pedagogů na všech školách zachycují různě detailně jak kroniky, tak výroční zprávy, omezují se ovšem jen na výčet odcházejících a nově příchozích, někdy i s udáním škol, kde učili před tím, nebo kde budou působit nyní.

Ke statistickým výpočtům jsem prostudovala hlavní katalogy, které se na jednotlivých školách dochovaly pro celý sledovaný časový úsek, pouze na dívčím gymnáziu chybí ve fondu katalog za rok 1944-1945. Každý žák má v katalogu vlastní list ve formě předtištěného formuláře, kam se zaznamenalo jméno, příjmení, datum a místo narození (obec i stát), náboženství, státní příslušnost, mateřská řeč (od roku 1941-1942 nahrazena národností), následuje jméno a příjmení otce a matky, většinou se uvádí také adresa, kde rodiče bydlí, zaměstnání otce nebo poručníka, pokud otec zamřel. Do blanketu se zapisovaly známky za 1. a 2. pololetí¹², byla zde také kolonka pro poznámky (např. informace o změně náboženství nebo že byl student dle určitého oběžníku vyloučen). Hlavní katalogy jsou německo-české až od školního roku 1941-1942, před tím se v nich škrtala slova Československá republika, jež nahradil Protektorát Čechy a Morava.¹³

Pokud se v textu zmiňuji o výnosech MŠANO, pak se o provádění těchto nařízení informovalo v oběžnících Zemského školního rady v Praze, které jsou

¹¹ Statistiku jsem nevyužila, protože jsem pracovala s počty na konci 1. a 2. pololetí viz. Poznámka ke statistickým rozborům.

¹² Pro časté početní nesrovnalosti jsem do práce nezařadila.

¹³ Jazyková nařízení o přednosti němčiny před češtinou, německo-české tiskopisy a změny v předokupačních tiskopisech viz. Doležal, Jirí, Česká kultura z protektorátu: školství písemnictví, kinematografie, Praha, 1996, s. 44.

k dispozici ve fondu dívčího gymnázia pro léta 1938-1942 nebo ve fondu Rašínova gymnázia, kde jsou však pouze od roku 1945. Pokud byli studenti vyřazováni podle jednotlivých oběžníků (do prostoru pro poznámky se zpravidla zapsalo číslo onoho oběžníku) po roce 1942, nebylo možné přesně dohledat konkrétní nařízení MŠANO, protože oběžníky Zemského školního rady v Praze se nenalézají ani v jeho fondu uloženém v Národním archivu v Praze. Někdy však u žáků byla jen zmínka, že vysvědčení, které student obdržel, neopravňuje k postupu do vyšší třídy střední školy, u šesti případů se mi bližší okolnosti vyloučení nepovedlo dopátrat.

Vybrané látky, tedy českým středním školstvím v okupaci, jsem se dotkla již ve své proseminární práci. Předkládaný text, ačkoliv v něm navazuji na některé své dřívější poznatky, má oproti minulému nejenom širší časový záběr (od 1938 do 1945), ale především přináší komplexnější pohled na všechny české středoškolské všeobecně vzdělávací instituce v Hradci Králové¹⁴, neboť se nedílnou součástí výkladu staly události, které ve městě v daném období proběhly a které dokreslují tehdy panující poměry.

Text je rozdělen na dvě velké kapitoly (ohraničené školními léty 1938/39-1940/41 a 1941/42-1944/45), kde se oním příslovečným zlomem stal příchod Reinharda Heydricha na podzim 1941 do Prahy jako zastupujícího říšského protektora. Tento okamžik totiž znamenal jak další etapu v dějinách protektorátu, tak obzvláště počátek největších zásahů do středního školství. Práce se rozvíjí ve třech rovinách, které s různou hloubkou navzájem propojují čas, místo a aktéři. Tato struktura se opakuje v obou kapitolách.

První úroveň se tedy stává historie města, jejíž součástí tvoří na základě vypovídacích možností pramenů rovněž události kolem škol či mládeže obecně. Školu odnepaměti tvořily dva elementy – učitel a žák. Oba jsou však součástí většího celku, nejenom společenství dalších pedagogů a studentů z jiných ústavů, nýbrž také patří mezi obyvatele města, ať už se v něm zdržují jenom po dobu svého vzdělávání nebo se v obci či jejím okolí narodili. Proto jsem se v úsecích věnovaných dění ve městě snažila zaměřit na děje, jež se bezprostředně odehrávaly v samotném Hradci, leč nemohla jsem

¹⁴ Práce se vztahuje na ústavy typu gymnázium, reálné gymnázium a reálka. Tyto druhy škol se ustálily ve 30. letech. Přesněji pro naši situaci šlo o Rašínovo státní gymnázium, Městské dívčí reálné gymnázium a Reálku v Hradci Králové.

a ani nechtěla opomenout události, k nimž došlo ve východních Čechách nebo se týkaly celého státu, později tedy Protektorátu Čechy a Morava.

Spojnici k druhé části, která se zaměřuje už na samotné vybrané školy, představuje stručné uvedení do základních charakteristik středního školství v určeném období. Ještě než jsem přikročila k líčení života na hradeckých ústavech během okupace, snažila jsem se v první kapitole školy představit také z hlediska jejich historie a kořenů, jež sahaly před rok 1938, protože válečná doba následovala jako další fáze v jejich historii. Rysy, jež by popsaly střední školství za okupace lze shrnout do následujících bodů: permanentní klesání počtu žáků na středních školách, ztížení možnosti být přijat ke středoškolskému studiu, zásahy do zkoušek dospělosti, snižování kvality výuky způsobené mimo jiné absencí učebnic, vyloučení žáků židovského původu ze studia a propouštění Židů z kantorských míst, likvidací nevhodných děl ve školních knihovnách, prosazování výkladu v němčině do dalších předmětů, materiální nedostatky související z přidělovým systémem a vedoucí ke sběrným akcím, pracovní nasazení studentstva i jejich pedagogů. Tyto vývody by měly být patrné také v mé bakalářské práci. Pokud to použité prameny dovolily, zařadila jsem do tohoto úseku též zprávy o maturitních zkouškách, o výuce i pedagogickém sboru.

Třetí část obsahuje výčet okomentovaných statistických údajů, které by měly popsat skladbu žactva z hlediska náboženství, rodiště, státní příslušnosti a mateřské řeči (resp. národnosti)¹⁵. Dostatečný prostor v této části získává výzkum fluktuace studentů ve směru na ústav i z něj a stejně tak podrobný výčet vyloučených žáků. Nedochované informace s obdobnými údaji o učitelích, jako máme u studentů, mne vedly k tomu, že jsem se snažila probádat alespoň příchod a odchod učitelů na danou školu. Pasáže věnované této problematice nejsou ovšem pro všechny školy stejně obsáhlé, což je dáno sdílností daných archivních pramenů. Aby se úseky se statistickými údaji ještě více nezatěžovaly čísly, přináším v závěrečné části, Souhrnné úvahy, dodatečné shrnutí a vyhodnocení analýzy studentstva napříč celým vytyčeným časovým úsekem. Současně bych si zde ráda odpověděla na to, do jaké míry se situace na hradeckých středoškolských ústavech shodovala či naopak jak moc se lišila od celoprotektorátních poměrů.

Výpovědní hodnotu statistik pro snadnější porozumění doplňují přehledné tabulky a grafy v příloze. V tomto oddíle se také nalézá výřez mapy centra města z roku

¹⁵ V hlavních katalozích, odkud jsem čerpala informace, od školního roku 1941-1942 kolonku mateřská řeč nahrazuje národnost.

1930 s vyznačenými kmenovými budovami škol pro lepší orientaci v prostoru Hradce Králové.

POZNÁMKA KE STATISTICKÝM ROZBORŮM

Na základě formulářů v hlavních katalogích jsem si vytyčila okruh témat: Počty žáků, pohyb žactva; Rodiště; Náboženství; Mateřská řeč a Státní příslušnost. Ty jsem sledovala v jednotlivých třídách a školních letech a za pomoci čárkování dospěla k číslům, která jsem dále zpracovala v tabulky, grafy a procentuální grafy. Problémy se objevily se statistikou počtu studentů, která se nachází v tabulkách na první straně záznamů o každé třídě a kterou vytvořil třídní učitel vždy na konci 1. a 2. pololetí (pouze ve školním roce 1944-1945 jsou statistiky jen pro 2. pololetí). Na Rašínově gymnáziu údaje zpravidla souhlasily s množstvím fakticky zapsaných žáků do katalogu, na dívčím gymnáziu i reálce se však často vyskytovaly nejasnosti, kdy čísla ve statistice neodpovídala skutečně zapsaným žákům, zpravidla byla nižší. Z tohoto důvodu dochází k disproporci mezi údaji o počtu studujících na dané škole v tabulkách 1.1 a 1.2, případně mezi tabulkami 2.1 a 2.2. Avšak pro reálku a Rašínovo i dívčí gymnázium jsem v odstavcích věnovaných početnímu stavu žactva pro větší přehlednost uvedla hodnoty ze statistik nacházejících se v katalogích, abych se mohla odvolávat na 1. či 2. pololetí školního roku. Ti žáci, kteří se z třídních statistik uvedených v hlavních katalogích některé ze škol „vytratili“, jsou podchyceni v grafech žáků přistupujících či vystupujících před klasifikací.

V oddílech o náboženství, mateřské řeči nebo rodišti hovořím pouze o procentech, jelikož v jiném případě by nebylo možné mezi sebou vzájemně konfrontovat výsledky za jednotlivé školní roky. Pouze v těchto případech operuji s absolutními počty všech studentů, kteří se kdy na tom či onom ústavu zapsali, i když z něj třeba za krátký čas odešli.

I. KAPITOLA - ŠKOLNÍ LÉTA 1938/39 – 1940/41

Hradec Králové na konci Československé republiky a v prvních letech okupace

V průběhu roku 1938 se stupňovalo napětí mezi Československem a sousedním Německem, notně živené ožehavou „sudetskou otázkou“. Nervozita stoupala také počátkem nového školního roku 1938-1939. Vzrušená atmosféra a obavy z války však nebylo to jediné, co by sužovalo Hradečany. Od druhé poloviny srpna roku 1938 trápily Hradecko vleklé deště. Netrvalo dlouho a město a jeho okolí až k Opatovicím nad Labem ležící na, nebo v blízkosti dvou nyní značně rozbouřených řekách Labe a Orlicí se potýkalo se záplavami, ne nepodobných těm z let 1926 a 1929. Hladina stoupla na soutoku obou řek o téměř čtyři metry. V samotném Hradci Králové došlo k zatopení především sklepů. Lijáky Hradecko neopustily ani v prvních zářijových dnech.¹⁶

Vysoká voda však nepatřila mezi jediné starosti, jež tížily mysl obyvatel. Vážnost situace, která panovala v oněch podzimních dnech, dokládají rovněž cvičné noční nálety nad Hradeckem a Nechanickem probíhající mezi 1. až 10. zářím 1938. Jen málokdo by si tehdy pomyslel, že zkušeností ze zatemňovacího nácivku, spojených se zhasnutým pouličním osvětlením a reklamami, stejně jako s pečlivě zakrytými okny, se bude za rok využívat naostro.¹⁷ Přes nelehké časy, nebo snad právě proto, si 13. září na 10 000 občanů našlo čas, aby se zúčastnilo oslav u Masarykova pomníku, umístěného na stejnojmenném náměstí, v předvečer památky úmrtí prvního československého prezidenta. Projevy, jež při této příležitosti zazněly, se nesly v duchu naděje i odhodlání bránit republiku a svobodu.¹⁸ Manifestace na podporu státu neustaly ani v následujících dnech. 22. září 1938 dopoledne vyšly do ulic města zástupy hochů i dívek ze zdejších středních škol. U pomníku prezidenta Osvoboditele studenti složili slib věrnosti odkazu T. G. Masaryka a demokratickým zásadám Ústavy. Pak se v klidu opět rozešli do svých školních ústavů.¹⁹ Odhodlání nejen studentů ale všech obyvatel státu chránit zemi nedlouho nato prověřilo vyhlášení mobilizace. Již hodinu po jejím oznámení nastupovali v Hradci Králové první záložníci.²⁰ Následovalo zastavení výuky na všech hradeckých středních, národních a odborných školách, neboť je plně nebo částečně

¹⁶ Kraj Královéhradecký, roč. XXIX, č. 60 z 3.9. 1938, s. 4-5.

¹⁷ Tamtéž, č. 61 z 7.9. 1938, s. 3.

¹⁸ Tamtéž, č. 64 z 17.9. 1938, s.4.

¹⁹ Tamtéž, č. 66 z 24.9. 1938, s. 4.

²⁰ Tamtéž, č. 67 z 28.9. 1938, s. 2.

obsadila armáda. Pouze budovy koželužské školy a dívčího gymnázia vojáci nevyužili. Rašínovo gymnázium poté obnovilo pravidelnou výuku začátkem října. Reálka oproti tomu zavedla střídavé vyučování v pondělí, ve středu a v pátek v prostorách Drtinovy měšťanské školy.²¹

Když se blížila půlnoc 29. září 1938, Hradečané spali a v Mnichově se zatím podepisovala dohoda mezi zástupci Německa, Francie, Itálie a Velké Británie. Diktát odtrhl pohraniční území Československé republiky. S vyklízením se mělo začít už 1. října 1938.²² Také do Hradce Králové mířili uprchlíci ze zabíraných území. Do poloviny října 1938 se u hradeckého okresního úřadu přihlásilo bezmála 1000 uprchlíků. Počet však byl patrně vyšší, jelikož se mnozí ještě přihlásit nestihli.²³

Po událostech v Mnichově obyvatelstvo obecně pociťovalo bezmocnost. Sílu čerpali z návratu k minulosti a k tradicím. Pod bezprostředním dojmem událostí vznikaly různé popěvky, písně a veršování²⁴ „...*Jsme horáci otužilí, chasa vždycky smělá, na Němce nás za tisíc let nikdo nepředělá.*“²⁵ Německé obyvatelstvo se k připojení pohraničních oblastí vyslovovalo ve většině s nadšením. Záhy se však všech dotkly první problémy se zásobováním. Obchodníci zvedali ceny a nedostávalo se spotřebního zboží.²⁶ Na mnoha místech východních Čech došly četnické stanice při hodnocení stávající situace k závěru, že vztah mezi Čechy a Němci je „*tlumeně nepřátelský.*“²⁷

V den památky vzniku samostatné Československé republiky, 28. října 1938, vlály nad městem prapory, jinak panoval všední ruch.²⁸ Úředníci, studenti, dělníci a další spěchali za svými povinnostmi. Přesto odpoledne uspořádali zaměstnanci hradecké Škodovky a strojírny Ippen průvod na Masarykovo náměstí.²⁹

Nervozita však ani po Mnichově neopustila okleštěnou ^{le} republiku. Ve druhé polovině listopadu 1938 lidé napjatě očekávali konečné vymezení státních hranic.

²¹ Kraj Královéhradecký, roč. XXIX, č. 69 z 5.10.1938, s. 4.

²² O Mnichovské dohodě viz. Tomášek, Dušan, Deník 2. republiky, Praha, 1988, s. 19-20. O oblastech zabraných ve východních Čechách viz. Frajdl, Jiří – Zikmunda, Vlastimil, Listy z dějin východních Čech, Havlíčkův Brod, 1965, s. 168.

²³ Kraj Královéhradecký, roč. XXIX, č. 73 z 19.10.1938, s. 3.

²⁴ Charbuský, Miloš – Kmoníček, Josef, Život v zatmění, kapitoly z let 1939-1945 ve východních Čechách, Hradec Králové, 1980, s. 17.

²⁵ Citováno tamtéž, s. 18.

²⁶ Tamtéž, s. 21.

²⁷ Citováno tamtéž, s. 22.

²⁸ Štít, roč. XXXII, č. 44 z 3.11.1938, s. 3.

²⁹ Kraj Královéhradecký, roč. XXIX, č. 77 z 5.11.1938, s. 3.

Objevily se zkazky, že se zábor rozšíří ještě blíže k Hradci Králové o tzv. šesté pásmo až Týništi nad Orlicí a Chocni.³⁰ Mimo to se nijak nelepšily potíže s nedostatkem potravin. S příchodem dalších uprchlíků, třeba až ze Žitného ostrova na Slovensku, zabraného Maďary,³¹ se navíc prohlubovala bytová krize, živená rovněž zvyšováním nájemného.³² Nemajetní němečtí utečenci se proto umisťovali do tělocvičny hradecké DTJ a čeští pak do prostor hradecké YMCA.³³

Nadále rostly cifry nezaměstnaných a o vánočních svátcích se k tomu všemu ještě prudce zvyšovaly ceny.³⁴ Jak těžce asi prožívali adventní čas bývalí obyvatelé obsazeného území. A i když se mnohým Hradečanům také nedostávalo všech životních potřeb, pořádalo se ve městě několik sbírek – scházelo se prádlo, ošacení, hračky, knihy, cukroví i peníze. V předvečer Štědrého dne se konala vánoční besídka, kam přišlo 250 dětí uprchlíků i se svými rodiči.³⁵ Rovněž žáci Rašínova gymnázia přispěli výtěžkem vánoční besídky z 20. prosince 1938. Podařilo se jim získat 500 Kč.³⁶ Pomoc pokračovala taktéž v první polovině ledna roku 1939. Členům Sokola, Národní gardy, Červeného kříže, hasičům a legionářům se povedlo sesbírat přibližně 38 000 Kč ve prospěch uprchlíků.³⁷

Zatímco ve městě 5. února 1939 proběhla sbírka „*Národní pomoci*“, jež měla přinést materiální prostředky, neboť „*spoluobčané hladoví, mrznou a strádají*.“³⁸, nepřestaly státní orgány sledovat členy na konci roku 1938 zrušené komunistické strany. Oběžník prezidia Zemského úřadu v Praze z 9. února 1939 oznamoval, že komunisté přešli do ilegality a nadále vyvíjejí činnost. Nedlouho poté, 13. února ráno, četníci provedli v Hradci Králové 51 domovních prohlídek v bytech komunistů.³⁹ K zajištění dalších osob, především funkcionářů komunistické strany a německých antifašistických emigrantů, přikročila ještě samostatná republika v noci ze 14. na 15. března 1939. Do věznic při krajském soudu v Hradci Králové se tak dostalo 73

³⁰ Charbuský, Miloš – Kmoníček, Josef, *Život v zatemnění*, s. 25.

³¹ Kraj Královéhradecký, roč. XXIX, č. 83 z 26.11. 1938, s. 4.

³² Charbuský, Miloš – Kmoníček, Josef, *Život v zatemnění*, s. 25.

³³ Kraj Královéhradecký, roč. XXIX, č. 87 z 10.12. 1938, s. 4.; V novinách se už od října 1938 objevovali hlasy proti přílivu německých i židovských uprchlíků-např. článek *Bude Hradec kolonií Palestiny? Utvořte výbor pro ochranu Hradce Král. před zaneřáděním německo-židovskými uprchlíky. Naše město – samá cizí židovská tvář*, in *Osvěta lidu*, roč. XLI, č. 71 z 12.10. 1938, s. 2.

³⁴ Charbuský, Miloš – Kmoníček, Josef, *Život v zatemnění*, s. 26.

³⁵ Kraj Královéhradecký, roč. XXIX, č. 92 z 31.12. 1938, s. 3.

³⁶ *Osvěta lidu*, roč. XLI, č. 91 z 24.12. 1938, s. 4.

³⁷ Kraj Královéhradecký, roč. XXX., č. 3 z 21.1. 1939, s. 6.

³⁸ *Tamtéž*, č. 4 z 28.1. 1939, s. 7.

³⁹ Charbuský, Miloš – Kmoníček, Josef, *Život v zatemnění*, s. 31.

osob, vzápětí k nim přibylo dalších 20.⁴⁰ V téže noci, kdy probíhalo zatýkání komunistů, se obyvatelstvo ze zpráv dozvědělo, že země bude od zítřka obsazována brannou mocí Třetí říše. V nočních hodinách se sešlo hradecké zastupitelstvo v čele se starostou Pilňáčkem. Ten hned ráno 15. března 1939 nechal po městě vyvěsit svou vyhlášku, v níž vyzýval k zachování klidu a pořádku. Ještě v ranních hodinách zavlál nad městem první prapor s hákovým křížem – vlajka byla vyvěšena nad hradeckou chemičkou Teerag. Kolem 10. hodiny dopoledne vjely do Hradce Králové první motorizované jednotky německé armády. Vojáci se shromažďovali hlavně u kasáren, zanedlouho se objevili také na Velkém náměstí a začali zabírat veřejné budovy – poštu, radnici a policejní ředitelství. Starosta zůstal ve své funkci, snad aby se alespoň pokoušel ovlivňovat budoucí vývoj Hradce. Výkonnou moc politické správy v protektorátním Hradci Králové vykonával vrchní zemský rada (Oberlandrat). Dohlížel také na obecní funkcionáře. Zvláštní postavení zaujímal ve městě německý úřední soud (Amtsgericht) řešící spory německých státních příslušníků, českých občanů a podniků s německými a stíhal rovněž Čechy obviněné z trestního činu proti zájmům říše.⁴¹ Už další den po oficiálním vzniku Protektorátu Čechy a Morava, 17. března, se nové okupační orgány na Hradecku potýkaly s první z řady sabotáží v železniční přepravě.⁴²

Vojáci Wehrmachtu již v březnu 1939 začali s oblibou navštěvovat četné hradecké cukrárny. Některé druhy sladkostí sice neznali, brzy jim však přišli na chuť a podle redakce Východočeského republikána si značně oblíbili „výrobky s dobrou šlehačkou“.⁴³ Výhodný směnný kurs jedné marky za deset korun je lákal nejen k nákupu cukrovinek, ale i k pořizování nejrůznějšího luxusního zboží, zlatých šperků a snubních prstýnků. Správní velitelé u jednotlivých armádních jednotek dokonce pod hrozbou uzavření obchodu zakázali jeho majitelům jakékoliv zvyšování cen. Wehrmacht ovšem neutrácel pouze za zboží. Vojáci hojně navštěvovali také různé restaurace a vinárny. Královéhradecké policejní ředitelství tedy cítilo nutnost dbát o „dobrou pověst“ okupačních jednotek, a proto vytvořilo seznam jedenácti hostinských zařízení, jimž se mají kroky vojáků vyhnout, neboť v šesti z nich jim „hrozila újma“ na

⁴⁰ Frajdl, Jiří, K problematice různých forem boje proti okupantům ve východních Čechách v letech 1939 – 1945, in Východní Čechy, vlastivědný sborník prací o přírodě, dějinách a hospodářství východních Čech, Pardubice, 1964, s. 50.

⁴¹ Zimmermann, Petr, Radnice v Hradci Králové, její reprezentanti a jejich činnost v letech 1850-1998, Hradec Králové, 1998, s. 51-52.

⁴² Odpor dosáhl značných rozměrů. Celkem bylo v obvodu ředitelství státních drah v Hradci Králové pro sabotáže zatčeno a následně popraveno nebo umučeno 57 železničářů. Frajdl, Jiří, K problematice různých forem boje proti okupantům, s. 50.

⁴³ Citováno podle Charbuský, Miloš – Kmoníček, Josef, Život v zatemnění, s. 36.

mravopočestnosti a v pěti je naopak mohly „zkazit“ komunistické myšlenky zdejších hostů.⁴⁴ Okupační úřady pak též nezahálely v „židovské otázce“ – pořídily soupis obchodů nezbytných pro potřeby obyvatelstva. Koncem tohoto měsíce se pak na nich začaly vyskytovat nápisy „Židovský obchod“. Někteří majitelé situace využili a na své podniky pro změnu umístili cedulky „Čistě árijský obchod“.⁴⁵

Nováčci v právě demobilizované československé armádě intenzivně prožívali zklamání nad ztrátou samostatnosti. A tak dvě čety zrovna propuštěných vojáků v Hradci Králové položily 31. března 1939 věnec se stuhou v národních barvách k pomníku postavenému k oslavě samostatnosti. Potom se obě čety za zpěvu písní odebraly na nádraží.⁴⁶ Další obdobný akt, tentokrát u pomníku padlých v Divišově ulici, se však už v dubnu 1939 odehrával v režii říšských vojáků. Velitel 28. divize gen. von Obstfelder za zvuků vojenské hudby položil k pomníku věnec. Mezi hosty se nacházel starosta Pilňáček i zástupci bývalé československé armády gen. Váňa a gen. Kutlvašr.⁴⁷

Rozhlasový projev státního prezidenta Háchy pronesený 2. dubna 1939 zahájil nábor do nedávno utvořené masové politické organizace Národní souručenství (NS).⁴⁸ Ke konci dubna se do organizace v celém Protektorátu Čechy a Morava přihlásilo 97,5 % všech mužů nad 21 let (netýkalo se žen a Židů, adepti museli mít árijský původ).⁴⁹ V Hradci Králové se do 2. května 1939 do NS zapojilo ze všech potenciálních kandidátů 5 899 mužů a pouze 18 odmítlo přihlášku podepsat.⁵⁰

Od ustavení protektorátu vyvíjeli svou činnost ilegální komunistické skupiny. V hlášení královéhradeckého policejního ředitelství z 14. dubna 1939 se například hovořilo o pokusech marxistů burcovat obyvatelstvo k činům proti okupantům. Vedle množících se letáků nejen komunistického odboje a protinacistických nápisů se po východních Čechách šířilo tzv. desatero příkázání Čechů.⁵¹ Nabádá se k nedůvěře k informacím sdělovaným okupačními orgány přes tisk či rozhlas, k používání češtiny nebo k ignorování německých slavností. Mezi letáky zadrženými přímo v Hradci

⁴⁴ Charbuský, Miloš – Kmoníček, Josef, Život v zatmění, s. 37.

⁴⁵ Tamtéž, s. 40.

⁴⁶ Tamtéž, s. 41.

⁴⁷ Kraj Královéhradecký, roč. XXX, č. 17 z 29.4. 1939, s. 5.

⁴⁸ Gebhart, Jan – Kuklík, Jan, Dramatické i všední dny protektorátu, Praha, 1996, s. 32.; O vzniku Národního souručenství viz. Pasák, Tomáš, Pod ochranou říše, Praha, 1998, s. 58-64 a Frajdl, Jiří, Protektorát Čechy a Morava 1939 – 1945, s. 26.

⁴⁹ Pasák, Tomáš, Pod ochranou říše, s. 62.

⁵⁰ Kraj Královéhradecký, roč. XXX, č. 18 z 6.5. 1939, s. 4.

⁵¹ Charbuský, Miloš – Kmoníček, Josef, Život v zatmění, s. 45.

Králové se dokonce objevila parafráze hesla henleinovců „*es kommt der Tag*“ : „*Přijde den, přijde den – a věřte, chlapci, nebude to jenom sen. K odboji semkneme všichni své paže, tak jak nám zákon bratrstva káže. Nebude bodáků, pušek a děl – jen pevná hradba našich těl. Vezmeme palice, klacky a hole, cepy a kladiva, motyky z pole. Zaduní lebky pod tíhou ran – kdysi tak válčival náš slepý Jan. Přijde den, přijde den – veliký, slavný, jasný den, a věřte, chlapci, nebude to jenom sen.*“⁵²

Studené a deštivé májové dny přinesly Hradečanům smutnou zprávu – 17. května zemřel dlouholetý starosta města dr. František Ulrich..⁵³ Ředitelství Rašínova gymnázia se proto v červnu rozhodlo k uctění památky svého někdejšího studenta tohoto ústavu založit fond nesoucího jeho jméno.⁵⁴

Odchod dr. Ulricha, se kterým si Hradečané spojovali šťastné roky města, symbolizoval ztrátu další upomínky na samostatný stát. Stejně tak působila likvidace bývalé československé branné moci, jež probíhala po etapách. Části uniforem lidé nosili ještě do 31. července 1939, kdy je okupační úřady zakázaly.⁵⁵ Právě 31. července po 10. hodině dopoledne se příslušníci armády shromáždili v československých uniformách u pomníku padlých legionářů 4. střeleckého pluku u Gayerových kasáren a setrvali zde ve dvouminutovém tichu.⁵⁶

V letních měsících se rozmnožily zákazy zaměřené proti Židům. „*Z důvodu veřejného klidu a pořádku*“ se jim zapovídal vstup do některých hotelů, vináren, čítáren a lázní.⁵⁷ Ve stejné době se město rovněž připravovalo na příchod 6. praporu českého vládního vojska.⁵⁸

S blížícím se podzimem 1939 sílila v nacistické propagandě kampaň proti Polsku. S vypuknutím 2. světové války gestapo na území celého protektorátu začalo k zastrášení obyvatelstva preventivně zatýkat. Represe zasáhly ve větší míře také legionáře, bývalé činovníky Sokola či příbuzné zahraničních politických emigrantů. V Hradci Králové bylo zajištěno přes čtyřicet osob. Vpád do Polska zasáhl všední dny třeba také zákazem rozsvěcet pouliční osvětlení a zatemňováním oken bytů a domů. Přísně se trestal rovněž poslech zahraničních rozhlasových stanic. Válka se odrazila i ve

⁵² Citováno podle Charbuský, Miloš – Kmoníček, Josef, Život v zatemnění, s. 46-47.

⁵³ Kraj Královéhradecký, roč. XXX, č.20 z 20.5. 1939, s. 6.

⁵⁴ Tamtéž, č.25 z 24.6. 1939, s. 5.

⁵⁵ Charbuský, Miloš – Kmoníček, Josef, Život v zatemnění, s. 41.

⁵⁶ Zimmermann, Petr, Radnice v Hradci Králové, s. 53.

⁵⁷ Kraj Královéhradecký, roč. XXX, č.32 z 12.8. 1939, s. 4.

⁵⁸ Tamtéž, č.34 z 26.8.1939, s. 4.; O vládním vojsku viz. Frajdl, Jiří, Protektorát Čechy a Morava 1939 – 1945, Moravská Třebová, 1993, s. 21-22.

změnách dopravy. Cestující ráno na nádraží zjistili, že téměř třetina vlaků, hlavně rychlíků, přestala jezdit. Zároveň se zde přetíraly české nápisy a nahrazovaly se, tak jako na poštách a různých úřadech, dvojjazyčnými, přičemž němčina měla přednost.⁵⁹ Omezení dotýkající se každodenního života nejen Hradečanů pokračovala. Od poloviny září 1939 se benzín přiděloval na poukázky, ve válečném stavu se nesměly pořádat žádné taneční zábavy mimo tanečních hodin za doprovodu klavíru. Zpřísnila se evidence osob – od 12. září 1939 byl každý povinen u sebe nosit osobní průkaz. I tak mnozí obyvatelé Hradce Králové v těch dnech zašli ve dnech kolem 14. září uctít památku prezidenta Osvoboditele ve výroční den jeho smrti. Jednotliví lidé se zastavovali u jeho pomníku na Masarykově náměstí, někteří k němu kladli květiny.⁶⁰

V oněch podzimních dnech projevovali návštěvníci nejen východočeských kin svou nechuť vůči poměrům v zemi. Pod rouškou tmy šoupáním nohama a kašláním narušovali projekci, takže protektorátní úřady zřídily pro biografy funkci dozorce.⁶¹ Propracovanější formy odporu připravovala odbojová uskupení.⁶² Pro jedno z nich, Obranu národa (ON), jejíž budování v Hradci Králové započalo už v polovině května 1939 pod velením plk. Petra Nováka, se od 1. září 1939 jako nejdůležitější úkol jevila příprava mobilizace podle směrnic vydaných ústředím ON. Při akci se měla nejdříve zajistit jednotlivá okresní velitelství, přehradit některé silnice a za pomoci zaměstnanců pošt přerušit telegrafní a telefonní síť do Německa. Ve druhé etapě už se předpokládalo, že jednotky ON obsadí a zajistí území, odzbrojí a internují německé jednotky, budou střežit německé a nespolehlivé československé občany, zmocní se státních úřadů.⁶³ Opoдал nestáli ani komunisté. Ti se do ilegality uchýlili již po zrušení

⁵⁹ Charbuský, Miloš – Kmoníček, Josef, *Život v zatemnění*, s.54-55.

⁶⁰ *Kraj Královéhradecký*, roč. XXX, č.37 z 16.9. 1939, s. 6.

⁶¹ Gebhart, Jan – Kuklík, Jan, *Dramatické i všední dny protektorátu*, s. 13.

⁶² Vedle níže zmiňované Obrany národa a komunistického odboje na Hradecku svou činnost vyvíjeli rovněž členové Petičního výboru Věrní zůstaneme (PVVZ) – v Hradci Králové byl jako spojka pro pražské ústředí docent dr. J. Franta, primář očního oddělení. S ním spolupracovali J. Otava, dr. K. Milostný a další. Členové zdejšího PVVZ navázali styky jak s Obranou národa tak s prof. Purkyněm. Po zatýkání v listopadu 1941 byli dr. Franta, Otava i dr. Milostný odsouzeni k trestu smrti. Frajdl, Jiří, *K problematice různých forem boje proti okupantům*, s. 55.; *S Obranou národa ve východních Čechách spolupracovaly i složky Národní střelecké gardy, sokolský odboj (po válce přijal označení Jitřenka) a sociálně demokratické odbojové složky působící pod názvem Revoluční socialistické hnutí. Žižka, Jaroslav, Heydrichiáda ve východních Čechách: příspěvek k dějinám osvobozenického boje pracujícího lidu východních Čech proti fašistickým okupantům v letech 1941-1942*, Pardubice, 1967, s. 64.; *Od dubna 1944 operovala na Hradecku též odbojová skupina Velký Josef, která vznikla kolem výsadku BARIUM*. Zikmund, Jiří – Pospíšilová, Jaroslava – Lenderová, Zdena, *Fotoalbum města Hradec Králové*, s. 199.

⁶³ Přípravy skončily do Vánoc 1939, ani jedna z etap mobilizace se ale neuskutečnila. Hlušíčková, Růžena – Brunclík, Jan, *Obrana národa na Královéhradecku v letech 1939 – 1940*, in *Královéhradecko*,

své strany na konci prosince 1938. Hradecký kraj byl rozčleněn na menší oblasti, mezi jejichž vedoucí patřil taktéž prof. Jiří Purkyně, kantor z hradecké obchodní akademie.⁶⁴ Už v září 1939 vyšlo pod Purkyňovým vedením první číslo ilegálního komunistického časopisu „Čin“. V nákladu až 500 kusů se objevoval ve dvou až tři týdenních intervalech.⁶⁵

Nadále vážlo zásobování, a tak se okupační úřady snažily s nedostatkem potravin vypořádat zavedením lístkového systému. Rozlišovaly se tři kategorie obyvatelstva: obyčejný spotřebitel, těžce pracující a velmi těžce pracující. Snížené příděly pak dostávala školní mládež do deseti let věku. Lístky se distribuovaly od neděle 1. října 1939. Před výdejními centry se začaly tvořit fronty již v neděli a řady čekajících neprořídly ani v pondělí 2. října.⁶⁶ V očekávání reakce obyvatelstva obdrželo policejní ředitelství v Hradci Králové pro jistotu už v sobotu 1. října pokyny z prezidia zemského úřadu v Praze: „*Je příkazem nezbytné opatrnosti, aby v souvislosti s vydáváním potravinových lístků a nákupem životních potřeb na tyto lístky byla bedlivě sledována nálada obyvatelstva...Došlo-li by ve spojení s výdejem potravinových lístků a nákupem za ně k nějakým nepřístojným projevům nebo k pokusům o demonstrace, budiž hleděno k tomu, aby zakročování úředních orgánů nemělo příkrou formu, která by mohla občanstvo ještě více rozjitřiti...*“⁶⁷

Na blížící se 28. říjen 1939, který mohl přinést nepokoje mezi obyvateli při hořké vzpomínce na Československou republiku, se okupační orgány důkladně připravovaly. Oběžník prezidia zemského úřadu v Praze rozeslaný po všech okresech již 22. října 1939 zdůrazňoval, že 28. říjen byl jako státní svátek zrušen a každý má pracovat jako obvykle.⁶⁸ Zástupci středoškolského studentstva a profesorů se navíc již 30. září 1939 vydali do Prahy, aby si vyslechli projev protektorátního ministra školství dr. Kaprase obsahující hrozbu, že při jakýchkoli činech proti okupantům, dojde k uzavření škol. Přesto se žáci účastnili demonstračních projevů k památnému dni

historický sborník pro poučenou veřejnost, 1.2004, Muzeum Východních Čech, Hradec Králové, 2004, s. 83, 85-87.

⁶⁴ Frajdl, Jiří, K problematice různých forem boje proti okupantům, s. 53.

⁶⁵ Čin vycházel až do dubna 1940. Charbuský, Miloš – Kmoníček, Josef, Život v zatmění, s.63.; V Královéhradeckém kraji vycházely další komunistické ilegální tiskoviny, např. Rudé právo, Pochodeň, Jiskra, Úder nebo Pravda. Frajdl, Jiří, K problematice různých forem boje proti okupantům, s. 53.; S prof. Purkyněm spolupracovala taktéž skupina V boj, která se zaměřovala především na distribuci ilegálních tiskovin. Frajdl, Jiří, K problematice různých forem boje proti okupantům, s. 56.

⁶⁶ Gebhart, Jan – Kuklík, Jan, Dramatické i všední dny protektorátu, s. 86-87.

⁶⁷ Citováno podle Charbuský, Miloš – Kmoníček, Josef, Život v zatmění, s. 58.

⁶⁸ Gebhart, Jan – Kuklík, Jan, Dramatické i všední dny protektorátu, s. 97.

vzniku samostatného státu a do školy dokonce mnohdy přišli svátečně o oblečení..⁶⁹ Ulice také zaplavilo množství občanů, kteří, projevující svůj nesouhlas se současným stavem, nosili odznaky s trikolórou či jako pokrývku hlavy zvolili „čepice masaryčky“ nebo „ruské furažky“.⁷⁰

Počátkem prosince 1939 se trvajícím nedostatek zboží projevilo zavedením šatének na textil a poukazu na obuv. Taková opatření jistě poznamenala předvánoční atmosféru.⁷¹ Okupační moc se pokoušela zmírnit negativní nálady vyvolané snížením životní úrovně například vyvažováním pro obyvatelstvo. Na Hradecku se k tomu účelu plánovalo zřídit 14 stanic. Uvažovalo se, že ve své činnosti bude pokračovat i v jarních měsících.⁷² Obyvatelstvo zaměstnávaly všední starosti o zajištění živobytí, jistě se však alespoň děti těšili na přicházející Vánoce. Zkouška sirén 16. prosince jim však nedovolila zapomenout, že se budou oslavovat Vánoce válečné.⁷³ V neděli 31. prosince se z Bílé věže na Velkém náměstí nesly mrazivou nocí koledy.⁷⁴ Silvestr roku 1939 obyvatelé slavili ponejvíce v rodinném kruhu, zato říšská branná moc za hlasitých projevů veselí obsadila různé vinárny a restaurace.⁷⁵

V prvních týdnech roku 1940 se městské zastupitelstvo zaobíralo myšlenkou na dostavbu Masarykových škol, kam by se mohlo umístit již léta prostorově strádající dívčí gymnázium.⁷⁶ Na pořad jednání se však dostal rovněž návrh radního ing. Rudolfa Kafky, aby se Velké náměstí přejmenovalo na náměstí Adolfa Hitlera, čímž by se jasně demonstrovalo „porozumění pro nové politické uspořádání.“ Městská rada však se změnami v názvu historického centra města nespěchala, takže se usnesla vyžádat si souhlas vrchního zemského rady a příslušných úřadů.⁷⁷ Zásobovací krize mezitím dosáhla vrcholu, počátkem roku 1940 se ještě prohloubila, takže máslo nahradil umělý tuk. Rovněž prodloužení školních prázdnin v únoru 1940 neubralo nejen Hradčanům na starostech, protože vzpomínky na uzavření vysokých škol v listopadu 1939 vyvolávaly obavy, zda se brány zbývajících vzdělávacích ústavů ještě otevřou.⁷⁸

⁶⁹ Frajdl, Jiří, K problematice různých forem boje proti okupantům, s. 51-52.

⁷⁰ Frajdl, Jiří – Zikmunda, Vlastimil, Listy z dějin východních Čech, s. 172.

⁷¹ Gebhart, Jan – Kuklík, Jan, Dramatické i všední dny protektorátu, s. 116.

⁷² Kraj Královéhradecký, roč. XXX, č.48 z 2.12. 1939, s. 7.

⁷³ Tamtéž, č.50 z 16.12. 1939, s. 5.

⁷⁴ Štít, roč. XXXIII, č. 52 z 28.12. 1939, s. 3.

⁷⁵ Charbuský, Miloš – Kmoníček, Josef, Život v zatemnění, s. 67.

⁷⁶ Kraj Královéhradecký, roč. XXXI, č.4 z 27.1. 1940, s. 3.

⁷⁷ Tamtéž, č.5 z 3.2. 1940, s. 6. K přejmenování náměstí nakonec nedošlo.

⁷⁸ Charbuský, Miloš – Kmoníček, Josef, Život v zatemnění, s. 70-71.

Za těžkých mrazů zahájilo gestapo 6. února 1940 tažení proti členům odbojové skupiny Obrany národa. V Hradci Králové zadrželi 14 osob z velení ON a o čtyři dny později k nim přibylo dalších 8 lidí. Části členů hradecké ON se však podařilo uniknout.⁷⁹ Gestapo 5. března „navštívilo“ rovněž prof. Purkyně. V druhé polovině dubna jej propustilo a nadále tajně sledovalo. V rámci protikomunistické akce na Královéhradecku, jež probíhala v květnu 1940, byl pak prof. Purkyně opět zatčen.⁸⁰

Od března 1940 se starosta Pilňáček snažil bránit před nacisty pomník T.G.Masaryka a 4. střeleckého pluku. Jejich odstranění iniciovala Národní árijská kulturní jednota v Hradci Králové a radní ing. Kafka, ředitel hradecké firmy Teerag. Prozatím se Pilňáčkově dařilo pomníky chránit.⁸¹ Nacisté se na oslavu prvního výročí ustavení Protektorátu Čechy a Morava pečlivě připravovali, aby vše proběhlo v odpovídající velkoleposti.⁸² Aby akci nic nenarušilo, důrazně se upozorňovalo také na povinnost neněmeckého obyvatelstva vzdávat poctu symbolům Německé říše, především vlajce a hymně. Přísné tresty čekaly na toho, kdo by snad neuposlechl.⁸³ Školní mládeži byl určen projev, kde zaznělo: „...*Také ty, školní mládeži, sotva bys prožívala dnes možnosti nerušené školní výchovy, jakožto základu pro život a svoji lepší budoucnost, základu významného a nezbytného. Tuto skutečnost si musíte i vy jasně uvědomiti, vyvoditi z toho důsledky pro své povinnosti a nedati se nikým svésti na scesti a k jakýmkoliv nerozvážným činům.*“⁸⁴ Vedle již dříve zavedené jízdy vpravo si nejen Hradečané museli od 1. dubna zvykat na letní čas, kterým protektorátní obyvatelstvo chlácholilo, že přeci „*po práci, zvláště v létě, bude možno více si užít přírody, slunce a vody*“.⁸⁵ Všední realitu přetínaly slavnosti pod okupační taktovkou. Jimi nacisté nahrazovali dřívější významné dny, a tak usilovaly o zadušení vzpomínek na bývalý československý stát. Jaro pak přineslo jeden z takových podniků - na 20. duben 1940 připadaly 51. narozeniny Adolfa Hitlera. Povinné proslovy si vyslechla hlavně mládež

⁷⁹ Zpočátku se skrývali na faře v nedalekých Libčanech. Zatýkáni pokračovalo až do léta 1940. Většina zadržovaných z ON postavena před soud, pokud se u nich našli zbraně, byli odsouzeni k smrti a popraveni, ostatním byly uloženy dlouholeté tresty. Do zahraničí se podařilo uniknout veliteli ON v Hradci Králové plk. Petru Novákovi. Hlušíčková, Růžena – Brunclík, Jan, *Obrana národa na Královéhradecku*, s. 93-94.

⁸⁰ Charbuský, Miloš – Kmoníček, Josef, *Život v zatmění*, s. 74.

⁸¹ Zimmermann, Petr, *Radnice v Hradci Králové*, s. 53.; *Více k Národní árijské kulturní jednotě viz. Frajdl, Jiří, Protektorát Čechy a Morava 1939 – 1945*, s. 29.

⁸² Gebhart, Jan – Kuklík, Jan, *Dramatické i všední dny protektorátu*, s. 124.

⁸³ *Kraj Královéhradecký*, roč. XXXI, č. 11 z 16.3. 1940, s. 3

⁸⁴ *Osvěta lidu*, roč. XLIII, č. 12 z 16.3. 1940, s. 4.

⁸⁵ *Kraj Královéhradecký*, roč. XXXI, č. 13 z 30.3. 1940, s. 2.

ve školách.⁸⁶ V tento den říšský protektor nařídil na protektorátních úřadech vyvěšení vlajek říšských, jakož i protektorátních.⁸⁷ Možnosti úniku na chvíli se odpoutat od života v omezené svobodě ztížila polovina května 1940, která s sebou přinesla zákaz pořádání tanečních zábav.⁸⁸ Jedněmi z mála dobrých zpráv v tom měsíci se mohly těšit žačky z dívčího gymnázia. V květnu se totiž s chystaným vyklizením zadního traktu policejního ředitelství sídlícího na starém městě vynořily spekulace, že by zde mohly být získány třídy právě pro tento ústav, který neustále bojoval s malou kapacitou své budovy v Zieglerově ulici.⁸⁹

S příchodem prázdnin zaslalo Ministerstva vnitra nařízení, jež činilo starostu Pilňáčka osobně odpovědným za odklizení pomníků T. G. Masaryka a 4. střeleckého pluku, které byly trnem v oku nacistickým kruhům v Hradci. Došlo tak k naplnění požadavků radního Kafky.⁹⁰ Srpnové vydání Kraje Královéhradeckého přineslo smutnou zprávu všem žákům židovského původu. Od následujícího školního roku 1940-1941 se zakazuje přijímat je jako studenty a těm, co již do škol dochází se nadále zabraňuje navštěvovat vzdělávací ústavy na území protektorátu. Židům se, v rámci nepřestávajících snah vytrhnout je ze společnosti, zapovídal vstup do veřejných sadů pod hrozbou pokuty až 5 000 K či uvězněním od 12 hodin do 14 dnů. Navíc se znovu zakazovaly taneční zábavy. Pozornosti Hradečanů pak jistě neušlo nové pojmenování Masarykova náměstí. Radnice se vzhledem k panujícím ovzduším, kdy okupanti chtěli odvrátit veškeré upomínky zaniklé republiky, pro jistotu vrátila k dřívějšímu názvu Husovo.⁹¹ Teprve v říjnu, přesněji 6. října 1940, došlo k faktickému zrušení pomníku 4. střeleckého pluku a T.G.Masaryka, o jehož likvidaci se na radnici už delší dobu zasazoval Rudolf Kafka. Z podstavců sňali sochu Masaryka i vojína z legionářského pomníku. Plastiky se nepodařilo ukrýt, byly roztaveny a kov použit ve válečném hospodářství.⁹² Válka pak na sebe upozorňovala v podzimních měsících i jinak. Vykytovaly se například stále častější apely, aby se co nejdůkladněji zatemňovala okna.

⁸⁶ Charbuský, Miloš – Kmoníček, Josef, *Život v zatemnění*, s. 73.

⁸⁷ Kraj Královéhradecký, roč. XXXI, č. 16 z 20.4. 1940, s. 1.

⁸⁸ Tamtéž, č. 20 z 18.5. 1940, s. 4.

⁸⁹ Osvěta lidu, roč. XLIII, č. 20 z 11.5. 1940, s. 4.

⁹⁰ Zimmermann, Petr, *Radnice v Hradci Králové*, s.53.

⁹¹ Kraj Královéhradecký, roč. XXXI, č.33 z 17.8. 1940, s. 1, 3 a 5.

⁹² Zimmermann, Petr, *Radnice v Hradci Králové*, s. 53.

Koncem roku 1940 se proto dokonce musela tradiční půlnoční mše přesunout do ranních hodin.⁹³

Již druhé výročí vzniku protektorátu se omezilo na vyvěšování vlajek. 15. březen zůstal pracovním dnem, školní mládež se však po předepsaném projevu ředitelů mohla rozejít domů.⁹⁴ Jenže okupační propaganda nespala. Na konci dubna mládež NS v součinnosti s Českým svazem pro spolupráci s Němci v muzeu pořádala volně přístupnou přednášku „*Poměr Českých zemí k Říši v dějinném vývoji*“, aby si obyvatelé města vyslechli „jediný správný“ výklad historie obou států.⁹⁵

Od června 1941 se na stránkách místního tisku začínalo hovořit o dlouholeté otázce vzniku Velkého Hradce Králové, tedy spojení okolních obcí, jež fakticky už s Hradcem Králové vedly úzkou spolupráci.⁹⁶ Současnost však přinášela palčivější problémy. Vždyť rozhodnutí městské rady z počátku července 1941 o vyklizení Husova domu, doposud útočiště Masarykových dívčích měšťanských škol, ukrojilo z možností řádné výuky na tomto ústavu. Místo nich se zde usídlil internát pro žáky a studenty německých národních a středních škol, Hitlerjugend a německá veřejná knihovna.⁹⁷ Začátkem stejného měsíce se otevřela výstava „*Hradecký kraj ve stavbě a vývoji*“. Byla instalována v budově národních škol v Lipkách vedle Rašínova gymnázia. Expozice měla představit rozvoj východočeské metropole. Zavítal na ni dokonce i protektorátní ministr školství.⁹⁸

Na konci července 1941 zaplavilo Hradec písmeno V jako Victoria – Vítězství, jež mělo zdobit veřejné budovy, školy i dopravní prostředky na znamení brzkého vítězství Velkoněmecké říše, jež v předešlém měsíci zahájila boje se SSSR. Zároveň byly Jiráskovy sady, Nové náměstí⁹⁹, biograf Slavie a Národní kavárna, umístěná vedle kina, opatřeny názvem Viktoria či Vítězství.¹⁰⁰

V letních měsících téhož roku se zásluhou komunistického odboje zdařilo vyburcovat k odbojové aktivitě pracovníky řady továren. Vedle hesla PP – Pracuj Pomalu, se v Hradci Králové 28. srpna rozhodlo 800 dělníků zdejších Škodových

⁹³ Charbuský, Miloš – Kmoníček, Josef, *Život v zatmění*, s. 80.

⁹⁴ *Kraj Královéhradecký*, roč. XXXII, č. 11 z 15.3. 1941, s. 1.

⁹⁵ *Štít*, roč. XXXV, č. 17 z 24.4. 1941, s. 3.; O Českém svazu pro spolupráci s Němci viz. Frajdl, Jiří, *Protektorát Čechy a Morava 1939-1945*, s. 29.

⁹⁶ *Kraj Královéhradecký*, roč. XXXII, č. 23 z 7.6. 1941, s. 5.

⁹⁷ *Osvěta lidu*, roč. XLIII, č. 20 z 11.5. 1940, s. 4.

⁹⁸ *Kraj Královéhradecký*, roč. XXXII, č. 29 z 19.7. 1941, s. 6.

⁹⁹ V roce 1940 se náměstí přejmenovalo z Masarykova zpátky na dřívější Husovo (viz. předešlá strana), v roce 1941 se pak nazývalo Nové náměstí.

¹⁰⁰ *Kraj Královéhradecký*, roč. XXXII, č. 30 z 26.7.1941, s. 1 a 6.

závodů zastavit práci. 29. srpna je stejným činem následovalo 600 zaměstnanců rovněž hradecké strojírenské firmy Ippen a všichni dělníci továrny Teerag.¹⁰¹

Střední školství na konci svobody a v prvních letech okupace

Události posledních měsíců, ba let se neotiskly jen do každodenního fungování české společnosti. Také život ve školách byl ovlivněn, a to nejen před okupací, nýbrž už před jednáním v Mnichově. Při mobilizaci na konci září 1938 československá armáda obsadila některé školní budovy a také učitelé museli nastoupit vojenskou službu. K takto ztíženým podmínkám výuky přibylo po Mnichovu nucené vyklizení pohraničních oblastí Čech a Moravy. Řady uprchlíků rozšířily české rodiny ze Slovenska a Podkarpatské Rusi, které rovněž nedobrovolně opustily své domovy. V oblastech podstoupených Třetí říši se kromě obecných uzavíraly všechny české školy. Některé ústavy se pomnichovská vláda pokusila přestěhovat do měst v blízkosti nové československo-německé hranice. Díky územním změnám stouply ve školním roce 1937–1938 a 1938–1939 počty žáků středních škol z 82 052 na 95 164, na učitelských ústavech z 4 355 na 5 190 a na školách průmyslových z 39 300 na 44 395. Naopak na německých středních školách a učitelských ústavech došlo v daném časovém úseku k jen malému snížení počtu žáků. Zároveň však do vnitrozemí přibylo množství učitelů, kteří přišli o svá místa nejen v pohraničí, ale i na Slovensku a Podkarpatské Rusi.¹⁰² Řešením nezaměstnanosti vyhnáných kantorů se stalo předčasné penzionování ale také zřizování poboček tříd.¹⁰³

Vládní seskupení Strana národní jednoty požadovala v době druhé republiky reformu školství, která by dala vzniknout „škole národní“ (myšleno nacionalistické) a věřící (měla v mládeži pěstovat ducha svatováclavské tradice).¹⁰⁴ Ideolog strany šéfredaktor deníku Venkov Rudolf Halík 23. února 1939 na poradě osvětových a školských pracovníků prohlásil: „*Osobitá národní výchova musí proniknout rodinu, veřejný život, kulturní instituce, ale především školu.*“¹⁰⁵ Reformu školství pak prováděli nově vytvořené okresní školní výbory, v kterých působili také zástupci

¹⁰¹ Frajdl, Jiří, K problematice různých forem boje proti okupantům, s. 53.

¹⁰² Doležal, Jiří, Česká kultura za protektorátu, s. 39-40.

¹⁰³ Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku: příspěvek k dějinám českého školství od Mnichova do osvobození, České Budějovice, 1969, 16-18.

¹⁰⁴ Gebhart, Jan – Kuklík, Jan, Druhá republika 1938-1939, svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě, Praha-Litomyšl, 2004, s. 203-204.

¹⁰⁵ Citováno tamtéž, s. 205.

obyvatelstva dle vedoucích oborů hospodářství v daných okresech.¹⁰⁶ Ministerstvo školství a národní osvěty (MŠANO) se už v této době uchýlilo k přezkoumání obsahu doposud užívaných učebnic. Vznikla tříčlenná komise, která spolupracovala s dalšími znalci a odborníky. Nově stanoveným požadavkům neodpovídalo 11 % svazků pro školy obecné, 16 % pro měšťanské a 9 % učebnic určených středoškolákům.¹⁰⁷ Od března do srpna 1939 se zakázalo používání 30 titulů z 279 zkoumaných učebnic. Dalších padesát podstoupilo příslušné opravy nevhodných pasáží. K 30. dubnu 1941 se na českých školách zapovídalo používání 283 učebnic. Celkem se zkontrolovalo 1200 učebnic.¹⁰⁸ Pozornosti neušly ani školní a učitelské knihovny, ze kterých zmizela některá díla Karla Václava Raise, Aloise Jiráska i Jindřicha Šimona Baara, rovněž veškeré spisy T. G. Masaryka a i knihy pojednávající o jeho osobě, Leninovy spisy a samozřejmě díla židovských autorů. Zabavené tituly končily v drtivé většině případů ve stoupě.¹⁰⁹

Nacisté, poté co se chopili moci v Protektorátu Čechy a Morava, začali omezovat přístup židovské mládeže ke vzdělání. Roku 1939 se do českých škol s jiným než českým vyučovacím jazykem směla zapsat jen 4 % z celkového počtu žáků pro daný ročník, tudíž dvě třídy navštěvovali přibližně jen tři neárijsí žáci. Přesto již v následujícím školním roce 1940–1941 školu opustilo na devět tisíc židovských žáků a studentů, kteří se museli spokojit se svépomocným vyučováním.¹¹⁰

Od protektorátních pedagogů se žádalo zapojení do šíření „říšských myšlenek“. Učitel, který se neztotožnil s nacistickým mrzačením vyspělého českého školství, se proto ve výkladu uchýloval k náznamům a dvojsmyslům, pedagogové se zapojovali i do ilegálních odbojových skupin.¹¹¹

Rašínovo státní čl.gymnázium – od svých nejstarších dějin

Dějiny královéhradeckého školství se však nepíší až se skoncem časů první republiky a příchodem okupantů. Naopak sahají asi do druhé poloviny 14. století, kdy

¹⁰⁶ Gebhart, Jan – Kuklík, Jan, *Druhá republika 1938-1939*, s. 205.

¹⁰⁷ Doležal, Jiří, *Česká kultura za protektorátu*, s. 40 a 66.

¹⁰⁸ Somr, Miroslav, *Dějiny školství a pedagogiky*, Praha, 1987, s. 251.

¹⁰⁹ Doležal, Jiří, *Česká kultura za protektorátu*, s. 68-69.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 44.

¹¹¹ O situaci učitelů v protektorátu viz. tamtéž, s. 81-83.

ve městě fungovaly katolické a následně husitské partikulární školy.¹¹² Historie Rašínova gymnázia, považovaného za nositele školské tradice v Hradci Králové, je ovšem spjata teprve s rokem 1636, kdy se díky odkazu Fridricha Oppersdorfa staršího¹¹³ podařilo jezuitům, kteří do Hradce přišli o čtyři roky dříve, přivést k životu již jedenáct let uzavřené latinské školy¹¹⁴. Roku 1704 se ústav přestěhoval do nové budovy vedle jesuitské koleje, nacházející se na Velkém náměstí.¹¹⁵ Delší přestávku ve výuce si vyžádala válečná léta 1741-1748, 1756-1757 a 1760, kdy pruská i rakouská armáda tábořila v Hradci Králové a okolí a obě vojska obsadila budovy koleje. V čele školy stál rektor koleje. Jako poslední v této funkci působil páter Karel Přikryl do konce února 1772. Po zrušení řádu Tovaryšstva Ježíšova, ke kterému došlo v následujícím roce, sice gubernium učitele na jejich postu potvrdilo, avšak kolej se změnila v kasárna a školu počal spravovat stát.¹¹⁶ Od roku 1775 se gymnázium opět stává pětiletým se třemi větvemi gramatikálními a dvěma humanitními.¹¹⁷ Školním rokem 1807–1808 se pedagogický sbor rozrostl o odborné učitele, kteří tak ulehčili práci učitelům třídním, doposud přednášejícím všechny předměty. Na ústav, řízený nyní prefektem, dohlížel hejtman královéhradeckého kraje. Roku 1818 se gymnázium vrátilo k šesti třídám poté, co se zřídila další gramatikální oddělení. Během školního roku 1848–1849 stoupl počet tříd na sedm a roku 1849-1850 na konečných osm. Pozice prefekta se ujal ředitel, který byl dozorem školního inspektora. V letech 1862–1865 se na gymnáziu začala výrazněji prosazovat čeština, která počínaje školním rokem 1866–1867 zcela vytlačila němčinu.¹¹⁸ Od 60. let 19. století se zvyšoval zájem o studium na tomto ústavu. Škola byla dokonce nucena až polovinu uchazečů odmítat, neboť se již delší dobu potýkala s kapacitními problémy, a to i přesto, že od roku 1863 s povolením vojenské správy užívala dvě patra bývalých kolejí.¹¹⁹ S propuknutím 1. světové války

¹¹² Dobiáš, Bohdan, Šest set let latinských škol v Hradci Králové, in Památník Rašínova státního čsl. gymnázia v Hradci Králové, redigovali Kaláb, Ludvík a Simon, Josef, Hradec Králové, 1936, s. 10.

¹¹³ Svobodný pán z Duby a Frydštejna, pán na Žampachu, komisař náboženské reformace v hradeckém kraji, jezuitskému řádu odkázal žampašský statek a dům v Hradci Králové. Simon, Josef, Stručné dějiny gymnázia v Hradci Králové, in Památník Rašínova státního čsl. gymnázia v Hradci Králové, s. 49.

¹¹⁴ Jezuitskou kolej založil páter Adam Kravarský. Tamtéž, s. 49.

¹¹⁵ Mejstřík, Antonín, Rašínovo státní gymnázium v Hradci Králové, in Královéhradecko: vlastivědný sborník pro školu a dům, VIII. ročník, Hradec Králové, 1930 – 1931, s. 20.

¹¹⁶ Simon, Josef, Stručné dějiny gymnázia v Hradci Králové, s. 50.

¹¹⁷ Mejstřík, Antonín, Rašínovo státní gymnázium v Hradci Králové, s. 20.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 20.

¹¹⁹ O nevyhovujících prostorách gymnázia se při svých návštěvách přesvědčili ministr vyučování dr. Gustav Marchet, který do Hradce zavítal 26. června 1906 a o rok později, 21. srpna 1907, ministr obchodu JUDr. Josef Fořt. Simon, Josef, Stručné dějiny gymnázia v Hradci Králové, s. 53.

vojsko tyto učebny obsadilo. Ústav se proto přestěhoval do pronajatých místností Borromea, stojícího na orlickém nábřeží. Po roce 1918 se gymnázium již do kolejí nevrátilo, protože se učebny přestavěly na byty. Nedostatek prostoru se vyřešil až se stavbou nového školního objektu. Mezi lety 1925 až 1927 tak v blízkosti řeky Labe vyrostla dle návrhu prof. Josefa Gočára pod vedením V. Nekvasila a Ing. R. Schmidta funkcionalistická budova z režného zdiva.¹²⁰ 1. září 1927, za účasti tehdejšího ministra školství a národní osvěty dr. Milana Hodži a mnoha dalších významných hostů, byla pedagogům a studentstvu slavnostně předána novostavba do užívání. Rovněž od onoho roku až do konce 30. let nese ústav po svém absolventovi a rodáku z nedalekých Nechanic, dr. Aloisu Rašínovi, název – Rašínovo státní československé gymnázium.¹²¹

Mnichovská konference, obsazení pohraničí, příliv uprchlíků z odtržených oblastí a vznik Protektorátu Čechy a Morava – to vše stihl zažít v posledním roce svého působení ve funkci ředitele dr. Alois Mazánek, jenž ústav svědomitě vedl od 1. září 1934.¹²² Represe okupační moci pocítili pedagogové již koncem března roku 1939, kdy říšská tajná policie prohledávala byt profesora Františka Teršla. Důvodem prý mělo být jeho členství ve Spolku přátel Lužice.¹²³ Záhy po této události ředitel rázně odmítl vydat gymnazijní tělocvičnu pro potřeby německého vojska.¹²⁴ K 30.červnu 1939 ovšem dr. Mazánek odešel dobrovolně na odpočinek, jeho funkce se tedy ujal Ludvík Novák, dřívější ředitel reálného gymnázia v Opavě.¹²⁵ Během školního roku 1939 – 1940 dvakrát školu navštívil oberlandrat dr. Ringel, aby se přesvědčil o náležité výzdobě chodeb i tříd.¹²⁶ V tomto roce také začal organizovat profesor Ludvík Kaláb v učitelském sboru i mimo něj tajnou podporu politických vězňů. Přes nebezpečí

¹²⁰ Mejstřík, Antonín, Rašínovo státní gymnázium v Hradci Králové, s. 20.

¹²¹ Simon, Josef, Stručné dějiny gymnázia v Hradci Králové, s. 54.

¹²² SOkA HK, fond Gymnázium Hradec Králové[dále HK - GY], Pamětní kniha 1926 – 1939, kn.č.3, inv.č.1, s. 249.

¹²³ Nebezpečí pro učitele, jež vyplývalo z nově nastolených poměrů ilustruje např. Výnos MŠANO č.43.709/39-I/3 z 21.března 1939. Podle něj mají školy podat zprávu, kdo z učitelů byl v KSČ či s touto stranou sympatizoval. SOkA HK, fond Dívčí gymnázium Hradec Králové [dále HK - DG], Oběžníky Zemského školního rady 1939 [dále Oběžníky ZŠR], kar.č.30, inv.č.451, čís.1313 pres.ai.1939 z 24.3.1939.; Odstranění komunistů ze škol srov. dále Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 25.; Josef Páta v roce 1907 s Lužičanem J. Brylem založil Společnost přátel Lužice. Páta byl v roce 1942 nacisty popraven. Ottův slovník naučný/Dodatky, IV. Díl, Praha-Litomyšl, 2001, s. 930 a Ilustrovaný encyklopedický slovník, 2. díl, kolektiv autorů, Praha, 1981. s. 822.

¹²⁴ Výroční zpráva státního gymnázia v Hradci Králové 1939–1948, Hradec Králové, 1948, s. 5.

¹²⁵ Tamtéž, s. 5.

¹²⁶ Výzdoba v učebnách viz. Doležal, Jiří, Česká kultura za protektorátu, s. 43 a 45, dále Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 24.

odhalení se mu podařilo ilegální síť udržet až do konce války.¹²⁷ Okleštěná svoboda a útlak se projevoval nejen vyřazováním knih a map nevyhovujících novým poměrům, ale i nucenou návštěvou německých filmů, koncertů, divadelních představení či přednášek. Též německá tajná policie zaměřila svou pozornost na rodiče mnohých žáků gymnázia, které zatýkala a nechala jim okusit své tvrdé metody výslechu.¹²⁸

Ztráta pohraničí na podzim roku 1938 a s ním související vlna uprchlíků mířících do vnitrozemí se projevil i na zvýšení počtu žactva na gymnáziu.¹²⁹ V druhém pololetí školního roku 1938-1939 v porovnání s prvním se zvýšil počet z 601 na 619 (603 chlapci a 15 dívek).¹³⁰ Výraznější fluktuaci proto zaznamenáváme právě ve školním roce 1938-1939 a roce následujícím. Další dva sledované školní roky pak dochází k výraznému útlumu jak v počtech přistoupivších tak vystoupivších studentů, což patrně souviselo s postupným zeslabováním migračních vln z obsazeného pohraničí, Slovenska a Podkarpatské Rusi.¹³¹ Zaměříme-li svou pozornost pouze na údaje pro druhé pololetí, tak celkový úbytek na Rašínově gymnáziu činil ve školním roce 1940–1941 109 žáků oproti stavu z konce roku 1938-1939. Na gymnáziu zvýšila bilanci snížení počtu žáků rovněž smrt studenta IV. B, jež zemřel 17. října 1939 na dětskou obrnu. S úbytkem souviselo mimo jiné nařízení MŠANO pro školní rok 1940 – 1941 o zákazu přijímat na školy s českým vyučovacím jazykem žáky židovského původu. V případě, že takovou školu již navštěvovali, měli být tito žáci z pokračování ve studiu vyloučeni.¹³² Změny se odrazily také na průměrném množství žáků na třídu. Pro školní rok 1938–1939 se na Rašínově gymnáziu v jedné třídě učilo průměrně 44,2

¹²⁷ Výroční zpráva státního gymnázia v Hradci Králové 1939–1948, Hradec Králové, 1948, s. 6.

¹²⁸ Autor zprávy podle svých vlastních slov unikl jen o vlásek zadržení v srpnu 1940. Tamtéž, s. 7.

¹²⁹ O zvýšení počtu studentů na školách za novými hranicemi viz. také Doležal, Jiří, Česká kultura za protektorátu, s. 39–40.

¹³⁰ Ačkoliv se jednalo ústav chlapecký, přesto na něm nalézáme dívky již před rokem 1938, což pravděpodobně souviselo s výnosem MŠANO z 8. května 1920, podle kterého se děvčata přednostně hlásila na dívčí střední školy a jen v případě nedostatečné kapacity takových ústavů směla docházet na chlapeckou střední školu. Veselá, Zdenka, Vývoj českého školství, s. 88.

¹³¹ Přístupem k nově přijímaným žákům se zabývá ve svém výnosu MŠANO č.162.649/38-II/1 z 11.listopadu 1938 žádá ředitele, aby školy přijímaly žáky ze zabraného území, ze Slovenska a Podkarpatské Rusi za žáky veřejné, i když se ihned nemohou prokázat potřebnými úředními školskými doklady. Ústavy mají takové žáky podporovat, např. půjčováním učebnic a jiných pomůcek. SOkA HK, HK – DG, Oběžníky ZŠR 1938, kar.č.30, inv.č.450, čís.III-4912/9 ai.1938 z 15.11.1938; Žáci, kteří jsou zahrnuti ve vystoupivších, tak učinili před klasifikací zpravidla na žádost svých rodičů nebo když ve studiu pokračovali na podobném typu střední školy nalézající se v jiném městě. Přistoupivší studenti se na škole zapisovali až v průběhu školního roku v 1. či v 2. pololetí.

¹³² Dle výnosu MŠANO ze 7.srpna 1940 č.99.761/40-I/1; o tom, kdo je Židem, se podrobněji zmiňuje § 1 vládního nařízení z 4.července 1939 č.136 Sb.1940. SOkA HK, HK – DG, Oběžníky ZŠR 1940, kar.č.30, inv.č.452, čís. 3086 pres.ai.1940 z 10.8.1940.; (Graf GY-1, GY-2, GY-3)

žáků, z toho 1,1 dívek. V následujícím roce 1939 - 1940 klesl počet v průměru na 39,2 žáků, z toho 0,6 dívek. Snižující se hodnoty registrujeme také ve školním roce 1940–1941, kdy na jednu třídu připadal počet 36,4 žáka, z toho 1 dívka.¹³³

O tom, kdo se na Rašínově gymnáziu vzdělával, tiše vypovídá také rodiště. Přibližně 80 % studentů se narodilo v Čechách, resp. na území, na nějž se nevztahovala ujednání z Mnichovské dohody. Mnohem nižší čísla zjišťujeme jak ve vztahu k Moravě a k oblastem, které připojila Třetí říše, Maďarsko a Polsko, tak i k místům nacházejícím se za předmnichovskými hranicemi Československé republiky. Počet žáků pocházejících ze Sudet či Německa nepřesáhl 8 %, nejvýše 3 % udalo jako rodiště Moravu, u maximálně 3 % nalézáme jako rodiště Maďarsko a nejvíce 5 % studentů uvedlo místo narození na Slovensku. Téměř zanedbatelná čísla však registrujeme u žactva narozeného mimo sledovaný geografický rámeček. Pokud se však na tyto studenty nyní zaměříme, zjistíme, že pro školní rok 1938–1939 se na Rašínově gymnáziu nacházel jeden student narozený v Jugoslávii a jeden z města zabraného Polskem. V následujícím roce 1939–1940 přibyl na ústav student narozený v SSSR. Pro rok 1940–1941 máme ze školy informace o rodišti neúplné.¹³⁴

Náboženství hrálo i v době okupace nezanedbatelnou roli. Zhruba 60 % žáků se hlásilo ke katolické církvi. O poznání méně studentů patřilo k církvi československé, resp. od roku 1940 českomoravské¹³⁵; na Rašínově gymnáziu až 14%. Členové evangelických církví na gymnáziu dosahují maximálně 9 %. O něco vyšší údaje se vztahují k studentům bez vyznání; na Rašínově gymnáziu nejvíce 18 %. Pro ostatní náboženství, tj. pravosláví, izraelské a další církve, dosahují konečné součty téměř zanedbatelné výše. Za takových okolností se musíme uchýlit k podrobnějšímu výkladu, kde vyzdvihneme individuální případy, které ač jako příběhy jednotlivých lidí, ilustrují situaci, ve které se ocitli nejen studenti Rašínova gymnázia. Pro školní rok 1938–1939 se na Rašínově gymnáziu setkáme se 14 žáky hlásícími se k izraelskému náboženství. Za zmínku stojí, že pravděpodobně ze strachu z represí nacistických orgánů přechází

¹³³ Veškeré údaje zjištěny z hlavních katalogů, průměrné počty žáků na třídu se vztahují vždy k druhému pololetí daného školního roku, čísla jsou zaokrouhlena na jedno desetinné místo. SOKA HK, HK-GY, hlavní katalogy ze školních let 1938/39 – 1940/41, kn.č. 109, inv.č.319; kn.č. 110, inv.č. 320; kn.č.111, inv.č. 321.; (Tabulka 1.1)

¹³⁴ Veškeré údaje a následná procenta zjištěna a vypočítána z informací v hlavních katalogích. SOKA HK, HK-GY, hlavní katalogy ze školních let 1938/39 – 1940/41, kn.č. 109, inv.č.319; kn.č. 110, inv.č.320; kn.č.111, inv.č. 321.; (Graf GY-4)

¹³⁵ Dle výnosu MŠANO ze 20.května 1940 č.14.866/40-I/2. SOKA HK, HK – DG, Oběžníky ZŠR 1940, kar.č.30, inv.č.452, čís.III-2739 ai 1938 z 14.6.1940; Veškeré údaje a následná procenta zjištěna a vypočítána z informací v hlavních katalogích. SOKA HK, HK-GY, hlavní katalogy ze školních let 1938/39 – 1940/41, kn.č. 109, inv.č.319; kn.č. 110, inv.č. 320; kn.č.111, inv.č. 321.; (Graf GY-5)

jeden žák třetího ročníku od 15. března 1939 ze své židovské víry ke stavu bez vyznání. Obavy z perzekuce ještě jasněji dokládají dva studenti osmého ročníku. První z nich 7. ledna 1939 konvertuje ke katolictví, ale za čtvrt roku, 13. března 1939, se vrací k židovskému náboženství a druhý si 16. května 1939 zvolí rovněž katolickou církev. Ve roce 1939–1940 gymnázium navštěvují jeden student vyznávající pravoslaví. Počet židovských žáků klesl na šest, u žádného však nemáme poznámku, že by svou víru změnil. Od školního roku 1940 – 1941 školu opouští všichni židovští studenti.¹³⁶

Zajímavé informace poskytují o žactvu také mateřská řeč a státní příslušnost.¹³⁷ Drtivá většina (mezi 99 % a 100 %) měla v záznamech uvedenu řeč českou a jako státní příslušnost Protektorát Čechy a Morava. Ve školním roce 1938 – 1939 však uvádí jeden žák jako svou mateřskou řeč němčinu, dva slovenštinu a u jednoho je němčina s otazníkem. K německé státní příslušnosti se hlásili čtyři studenti. V příštím roce se nám pro jednoho žáka nedostává záznamů o jeho mateřské řeči. K němčině se hlásí dva studenti a k německé státní příslušnosti jeden. Ve školním roce 1940–1941 jsou pouze žáci s českou mateřskou řečí. U dvou studentů se jejich státní příslušnost nedozvídáme a u čtyř se uvádí německá, přičemž u jednoho z nich se dočítáme poznámku, že optuje k německému občanství, a u dalšího je německá státní příslušnost zapsána jen tužkou.¹³⁸

Pohnutá doba se dotýkala nejen studentů, nýbrž i jejich pedagogů. Nahlédneme-li do školního roku 1939-1940, shledáváme, že ústav opustili čtyři učitelé, odcházející z činné služby.¹³⁹ Další přešel v listopadu 1939 na reálné gymnázium (RG) v Místku. Nově se však sbor doplnil o sedm členů (z RG v Jihlavě, z učitelského ústavu v Čáslavi, z reálky v Bratislavě, z RG v Trenčíně, vedlejší učitel z RG v Prešově, z reálky v Hradci Králové a farář československé církve), na krátkou dobu pak ještě přibyl jeden profesor z RG v Nitře, dva výpomocní učitelé a jedna učitelka. Z reálky v Hradci Králové byl na ústav přidělen také jeden profesor, ten však z důvodu nemoci ani nenastoupil a 12.září

¹³⁶ Dle výnosu MŠANO ze 7.srpna 1940 č.99.761/40-I/1; o tom, kdo je Židem, se podrobněji zmiňuje §1 vládního nařízení z 4.července 1939 č.136 Sb.1940. SOkA HK, HK – DG, Oběžníky ZŠR 1940, kar.č.30, inv.č.452, čís. 3086 pres.ai.1940 z 10.8.1940.

¹³⁷ Protektorát Čechy a Morava v podstatě státem nebyl, ale v katalogích se tento údaj objevuje po celou sledovanou dobu, a tak jej v textu rovněž používám. O právech Protektorátu Čechy a Morava viz. Brandes, Detlef, Češi pod německým protektorátem, s. 48-50.

¹³⁸ Veškeré údaje a následná procenta zjištěna a vypočítána z informací v hlavních katalogích. SOkA HK, HK-GY, hlavní katalogy ze školních let 1938/39 – 1940/41, kn.č. 109, inv.č.319; kn.č. 110, inv.č.320; kn.č.111, inv.č. 321.; Mateřská řeč česká se objevovala také jako československá. Státní příslušnost československá se po vzniku protektorátu přepisovala na příslušnost k Protektorátu Čechy a Morava.; (Tabulka 1.2)

¹³⁹ Více o převádění do výslužby viz. Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 15-18 a Doležal, Jiří, Česká kultura za protektorátu, s. 40.

1939 zemřel. Počátkem následujícího školního roku se ústavem loučí jeden profesor a jeden výpomocný učitel a v dubnu 1941 tak učiní ještě čtyři profesori. Do školy nastoupí tři noví vyučující (jeden z RG ve Vyškově, jeden z hradeckého dívčího gymnázia, jeden byl farářem), na dva měsíce rovněž jedna učitelka z reálky v Pardubicích.¹⁴⁰

Městské dívčí reálné gymnázium – od doby svého vzniku

Jen několik set metrů vzdušnou čarou od budovy Rašínova gymnázia, stojící na labském nábřeží, se na starém městě nacházel další královéhradecký středoškolský ústav. Jeho kořeny však oproti předešlému gymnáziu sahaly „jen“ na počátek 20. století. Z podnětu PhDr. Františka Drtiny, předsedy „*Odboru pro dívčí vzdělání*“, který fungoval při Ústředním spolku českých profesorů¹⁴¹ bylo totiž 11. září 1907 Zemskou školní radou povoleno šestitřídní lyceum.¹⁴² Pod vedením svého prvního ředitele PhDr. Oktaviána Wágnera (1907 – 1910) se škola v příštím roce dostala pod městskou správu.¹⁴³ Dle nového organizačního statutu se od školního roku 1912-1913 na hradeckém ústavu vedle současných čtyř nižších tříd zřídily čtyři vyšší třídy reformního reálného gymnázia. Za působení druhého ředitele Aloise Vaňury (1911–1923), původně profesora chrudimského reálného gymnázia, se k lyceu od školního roku 1913-1914 přičlenila čerstvě vytvořená tříletá Vyšší škola pro ženská povolání hospodářská.¹⁴⁴ Po vypuknutí první světové války v červenci 1914 se v budově usídlilo vojsko. Branná moc se zde zdržela jen po dobu prázdnin, takže školní rok 1914-1915 mohl začít bez omezení vyučování. Tento stav však netrval dlouho, neboť v únoru odešel jeden z kantorů, a tak se zkracovala výuka některých předmětů (němčina, francouzština, dějepis, chemie a kreslení). V následujícím roce 1915-1916 se navíc neotevřela prima. Škola bojovala s nedostatkem prostoru ve své budově č.p. 230 v Zieglerově ulici, takže se ve dvou třídách zavedlo ambulantní vyučování, kdy žákyně přecházely z jedné třídy do druhé. Ve školním roce 1916-1917 se sice v prvním ročníku výuka zahájila, avšak poslední válečný školní rok 1917-1918 zůstal ústav opět bez

¹⁴⁰ Výroční zpráva státního gymnázia v Hradci Králové 1939–1948, Hradec Králové, 1948, s. 5-7.

¹⁴¹ Hobzek, Bohumil, Městské dívčí reálné gymnázium v Hradci králové, in Královéhradecko, VIII. ročník, Hradec Králové, 1930–1931, s.25.

¹⁴² Ptáček, Josef, Vývoj dívčího vzdělávání, in Příspěvky k dějinám královéhradeckého středního školství, redigovali Němeček, Jiří a Šůla, Jaroslav, Hradec Králové, 2003, s. 104.

¹⁴³ Hobzek, Bohumil, Městské dívčí reálné gymnázium v Hradci králové, s. 25.

¹⁴⁴ Ptáček, Josef, Vývoj dívčího vzdělávání,, s.104-105.

primy.¹⁴⁵ Podle výnosu ministerstva kultu a vyučování z 23. ledna 1917 se škola přejmenoval na Jubilejní městské dívčí lyceum s vyššími třídami reálně gymnazijními v Hradci Králové.¹⁴⁶ Vstup do časů samostatné československé republiky začal pro lyceum proslovem jeho ředitele Aloise Vaňury před shromážděnými dívkami 29. října 1918.¹⁴⁷ Po doporučení MŠANO přistoupilo město Hradec Králové od 1. září 1921 k proměně lycea na reformní reálné gymnázium.¹⁴⁸ V následujícím roce určil MŠANO škole nový název: Městské dívčí reformní reálné gymnázium v Hradci Králové.¹⁴⁹ V únoru 1923 odešel dosavadní direktor školy Vaňura, takže ústav až do své smrti v září 1923 řídila profesorka Bohumila Pflégrová. Po ní až do února 1925 spravoval ústav profesor Jaroslav Mikan, kterého nahradil ředitel Bohumil Hobzek. Již počátkem školního roku 1923 – 1924, se odloučily dívčí odborné školy, jež získaly vlastní správu. Několikaleté fungování ústavu však ukázalo, že typ reformního reálného gymnázia přináší svým žačkám mnohé obtíže, a tak se usilovalo o přechod na reálné gymnázium. Od 1. září 1928 se škola postupně od I. třídy stávala dívčím reálným gymnáziem. Od tohoto školního roku získává ústav svůj konečný název, Městské dívčí reálné gymnázium v Hradci Králové.¹⁵⁰ Transformace skončila školním rokem 1935 – 1936, kdy definitivně zanikly ročníky reformního reálného gymnázia.¹⁵¹

Nedlouho po událostech spojených s jednáním v Mnichově, jež vedla k obsazení pohraničí mladé republiky, přistoupilo na ústav, který tehdy vedl ředitel František Beran, množství nových žaček i žáků ze zabraného území Čech, Moravy a Slezska, ze Slovenska a také maďarské Podkarpatské Rusi.¹⁵² Gymnázium se proto muselo

¹⁴⁵ Hobzek, Bohumil, Dvacet pět let dívčí střední školy v Hradci Králové 1907-1932, Hradec Králové, 1932, s. 4.

¹⁴⁶ Ptáček, Josef, Vývoj dívčího vzdělávání, s. 108.

¹⁴⁷ Hobzek, Bohumil, Dvacet pět let dívčí střední školy, s. 4.

¹⁴⁸ Hobzek, Bohumil, Městské dívčí reálné gymnázium v Hradci Králové, s. 25.

¹⁴⁹ Ptáček, Josef, Vývoj dívčího vzdělávání, s. 108.; Reformní reálná gymnázia vznikla po reformě uvedené do praxe ve školním roce 1908 – 1909, jejich rychlý rozvoj nastává po vzniku ČSR, kdy dobová nálada přála praktičtěji založeným druhům škol. Nižší stupeň reformního reálného gymnázia se shodoval s reálkou, takže v sobě zahrnoval jak přírodovědné tak humanitní vzdělání. Jejich koncepční neujasněnost a nevyváženost zaměření však vedly k postupné stagnaci tohoto typu a s tím související převahou reálného gymnázia jako základu středního školství. Veselá, Zdenka, Vývoj českého školství, s. 89.

¹⁵⁰ Hobzek, Bohumil, Městské dívčí reálné gymnázium v Hradci Králové, s. 25.

¹⁵¹ Bartáková, Blažena, Městské dívčí reálné gymnázium, in Hradec Králové, redigoval Kostečka, Stanislav, Hradec Králové, 1948, s. 136.

¹⁵² MŠANO dle výnosu č.162.649/38-II/1 z 11.listopadu 1938 vybízí ředitele, aby školy přijímaly žáky ze zabraného území, ze Slovenska a Podkarpatské Rusi za žáky veřejné, i když se ihned nemohou prokázat potřebnými úředními školskými doklady. Ústavy mají takové žáky podporovat, např.

potýkat s nedostatkem místa. Vedle hlavní budovy, stojící v Zieglerově ulici, byly využívány prostory bývalého Rudolfinu Na Hradě, stojícího ve vedlejší ulici Tomkově, dále místnosti někdejší věznice v Dlouhé ulici a v neposlední řadě také v zadní části někdejšího Krajského soudu, nyní policejního ředitelství. Před začátkem okupace, 12. března 1939, zřejmě z důvodu neárijského původu, ztratil své místo na gymnáziu prof. Josef Košek.¹⁵³ Krátce po vzniku Protektorátu Čechy a Morava dolehl na školu neblahý stín nacistické moci. 19. dubna 1939 došlo k zatčení prof. Jaroslava Hrnčíře, protože na chodbu umístil nové poměry dráždící vývěsku, na níž stálo: „*Důstojný klid a pořádek, hrdé mlčení a rozvážné sebeovládání jsou nejúčinnější obranou národa nespravedlivě pokořeného. Kdo však chodí na př. na koncerty cizího vojska, zahazuje národní hrdost.*“¹⁵⁴ Den nato měli žáci i žákyně gymnázia volno u příležitosti 50. narozenin Vůdce Adolfa Hitlera.¹⁵⁵ Po šestnácti dnech gestapo propustilo profesora Hrnčíře, jenže 1. září 1939 jej opět zatkli a poté, co v jeho bytě našli dopisy od bývalého spolužáka dr. Edvarda Beneše, poslali učitele do koncentračního tábora Buchenwald. Gestapo, jež na škole řádilo v září 1939, se na gymnázium vrátilo 23. června 1940, když přímo v budově zadrželo profesorku Annu Kožíškovou, spolupracující s místními ilegálními skupinami. Na přelomu července a srpna 1939 vystřídal dosavadního direktora Františka Berana na jeho postu dr. Jaroslav Knob.¹⁵⁶ Počátek školního roku 1940 – 1941 zahájil ředitel v souvislosti s nedostatkem schválených učebnic výzvou pedagogickému sboru, že je nutno „*vésti mládež s moudrým omezením učiva tak, aby výsledky byly, co nejlepší.*“¹⁵⁷ Ve dnech 24. až 26. září 1940 navštívil ředitel osobně všechny třídy s důrazným upozorněním, aby všichni studenti svým jednáním zbytečně neprovokovali okupační orgány. Dr. Knob k tomuto kroku přistoupil po výtce německých orgánů, které si stěžovaly na

půjčováním učebnic a jiných pomůcek. SOKA HK, HK – DG, Oběžníky ZŠR 1938, kar.č.30, inv.č.450, čís.III-4912/9 ai.1938 z 15.11.1938.

¹⁵³ Byl později odvezen i s rodinou do koncentračního tábora v Osvětimi. Zprávy o prof. Koškovi mizí v roce 1944. 32.výroční zpráva městského dívčího reálného gymnázia v Hradci Králové za školní rok 1946–1947 a za školní roky 1939–1940 až 1945–1946, Hradec Králové, 1947, s. 3.; O propouštění kantorů židovského původu viz. Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 26-27.

¹⁵⁴ 32.výroční zpráva městského dívčího reálného gymnázia v Hradci Králové, s. 3.

¹⁵⁵ Dle oběžníku Zemského školního rady v Praze č. 53. SOKA HK, HK – DG, Oběžníky ZŠR 1939, kar.č. 30, inv.č. 451, čís. 1700 přes.ai. 1939 z 17.4.1939.

¹⁵⁶ Soud v Mnichově poslal prof. Kožíškovou na tři roky do žaláře. Po odpykání trestu pobývala v několika koncentračních táborech, naposledy v Rawensbrücku, odkud se vrátila až v roce 1945. Prof. Hrnčíř zemřel v Buchenwaldu při jeho bombardování 27. srpna 1944. 32. výroční zpráva městského dívčího reálného gymnázia v Hradci Králové, s. 3-4.

¹⁵⁷ SOKA HK, HK – DG, Kronika školy 1940–1942, kn.č.1, inv.č.1, s. 3; Vyřazování učebnic srov. Somr, Miroslav, Dějiny školství a pedagogiky, Praha, 1987, s. 251 a Doležal Jiří, Česká kultura za protektorátu, s. 40 a 66.

chování hradeckých občanů v neděli 22. září 1940. Promenádu na Velkém náměstí poté, co sem dorazila německá vojenská hudba, opustilo množství přihlížejících, mezi nimiž se nacházelo nemálo studentů. Okupační orgány to považovaly za nemístnou provokaci.

Od 4. listopadu 1940 trávilo žactvo hodiny tělesné výchovy v sálech hradecké Orlovný. Přesunulo se sem, když část školou dříve užívaných prostor v sokolovně zabrala říšská branná moc. V čase adventním se podařilo několika třídám pod vedením učitelů a s pomocí rodičů uspořádat mikulášské večírky, dovolující alespoň na chvíli zpestřit šedivé dny válečné doby. Během akcí se vybralo přibližně 2000 Kč věnovaných Podpůrnému fondu gymnázia. Vánoční prázdniny se pak kvůli nedostačujícím zásobám otopu prodloužily do 20. ledna 1941.¹⁵⁸ S jarním oteplením v rámci přeškolení pedagogů navštívili ve dnech 27. až 29. března učitelé dějepisu, zeměpisu a němčiny v Národním muzeu v Praze výstavu, jež nesla o jejím obsahu vše vypovídající název „*Deutsche Grosse – Německá velikost*“.¹⁵⁹ Přibližně o měsíc později, 19. dubna, se také na gymnáziu měly slavit 52. narozeniny „ochránce“ českých krajů Adolfa Hitlera. Slavnost se zredukovala na projev ředitele ústavu v přednáškovém sále městského muzea.¹⁶⁰ Relativní klid na škole přetrhla 11. června inspekce, kterou na škole provedl profesor Václav Živec. O jejím průběhu a závěrech se však nic bližšího nedovídáme.¹⁶¹ 28. června byl na gymnáziu ukončen školní rok. Byla rozdána vysvědčení a odměny MŠANO, ovšem pouze za nejlepší prospěch v německém jazyce. Žák VII.B obdržel také diplom „*Vesmíru*“ za svůj zájem o přírodní vědy. V průběhu prázdnin se škola stáhla z jedné své učebny, když musela policejnímu ředitelství přenechat přírodopisnou pracovnu. Nadále však zůstaly obě instituce zcela odděleny. Na oknech gymnázia stejně jako na mnoha jiných místech v Hradci se objevily znaky V na důkaz víry ve vítězství nové Evropy pod „laskavou ochranou“ Třetí říše.¹⁶²

V důsledku dramatického dění na podzim 1938 přibylo na Městské dívčí reálné gymnázium, obdobně jako na Rašínově gymnáziu, množství žáků z obsazeného území. Ve druhém pololetí roku 1938-1939 stoupl početní stav z 574 na 606 (586 dívek a 20 chlapců). Poněkud zarážející by se mohly zdát údaje o přítomných chlapcích. Osvětluje

¹⁵⁸ SOKA HK, HK – DG, Kronika školy 1940–1942, s.5, 8, 10 a 11.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 17.; O výstavě „*Deutsche Grösse/Německá velikost*“ viz. Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 42-43.

¹⁶⁰ SOKA HK, HK – DG, Kronika školy 1940–1942, s. 19.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 22; Údaje pro porovnání počtu studentů při postupných zkouškách nelze s ohledem na chybějící dokumenty dohledat.

¹⁶² SOKA HK, HK – DG, Kronika školy 1940–1942, s.24 a 26.

nám jej výnos MŠANO č.162.649/38-II/1 z 11. listopadu 1938¹⁶³, ve kterém jsou ředitele nabádáni, aby do školy přijímali žáky ze zabraného území, ze Slovenska a Podkarpatské Rusi. Za těchto okolností nastupují na dívčí gymnázium i hoši. Největší snížení počtu studentů, jež je důsledkem okupační politiky, shledáváme v roce 1940-1941, v porovnání s výchozími čísly zjištěnými ke školnímu roku 1938–1939. Pro toto období klesla celková bilance konkrétně o 101 žáka. Na tomto stavu se podepsal i zákaz přijímat na školy s českým vyučovacím jazykem studenty židovského původu.¹⁶⁴

Vezmeme-li k lepšímu dokreslení představu o změnách v množství žáků navštěvujících dívčí gymnázium průměrný počet žáků, vyjde nám pro školní rok 1938-1939 43,3 žáků, z toho 1,4 hochů na jednu třídu. V následujícím roce se snížil na 34,5 žáků, z toho 2,1 hochů. Klesání je patrné i pro rok 1940-1941, tehdy připadalo v průměru 33,7 žáků, z toho 2,3 hochů na jednu třídu.¹⁶⁵

Odkud ale pocházeli žáci a především žačky gymnázia? Víme, že nejvýše 80 % studentů udávalo, že se narodilo v Čechách. Výrazně méně, maximálně 10%, jako rodiště přiznává Německo, resp. Sudety, nejvíce 7 % Slovensko a pouhá 3 % Maďarsko. Oproti Rašínovu gymnáziu se setkáváme na dívčím ústavu s alespoň 1 % studentů, kteří by jako rodiště sdělili jiné než sledované oblasti. I tentokrát jim budeme věnovat větší pozornost. Ve školním roce 1938-1939 v záznamech jedné studentky se jako rodiště udává Belgie, u dvou území přiřčené k Polsku a u dvou města v SSSR. V následujícím roce se zde objevuje žákyně s rodištěm v Jugoslávii. Zatímco údaje Rašínova gymnázia v roce 1940-1941 neposkytují úplné údaje o rodišti, katalogy dívčího gymnázia jsou v tomto ohledu o něco sdílnější, víme tedy, že se jedna studentka narodila v Itálii, jedna v SSSR a jedna na místě obsazeném Polskem.¹⁶⁶

Rozdělení žactva podle vyznání nám jej také může přiblížit. V kolonce náboženství dominovalo s nejvíce 55 % římskokatolické vyznání. O poznání nižší

¹⁶³ SOKA HK, HK – DG, Oběžníky ZŠR 1938, kar.č.30, inv.č.450, čís.III-4912/9 ai.1938 z 15.11.1938.

¹⁶⁴ Dle výnosu MŠANO ze 7.srpna 1940 č.99.761/40-I/1; o tom, kdo je Židem, se podrobněji zmiňuje §1 vládního nařízení z 4.července 1939 č.136 Sb.1940. SOKA HK, HK – DG, Oběžníky ZŠR 1940, kar.č.30, inv.č.452, čís. 3086 pres.ai.1940 z 10.8.1940.; Veškeré údaje zjištěny z hlavních katalogů. . SOKA HK, HK-DG, hlavní katalogy ze školních let 1938/39 – 1940/41, kn.č. 266, inv.č.270; kn.č. 268, inv. č. 272; kn.č. 270, inv.č. 274.; (Grafy DG-1, DG-2, DG-3)

¹⁶⁵ Veškeré údaje zjištěny z hlavních katalogů, průměrné počty žáků na třídu se vztahují vždy k druhému pololetí daného školního roku, čísla jsou zaokrouhlena na jedno desetinné místo. SOKA HK, HK-DG, hlavní katalogy ze školních let 1938/39 – 1940/41, kn.č. 266, inv.č.270; kn.č. 268, inv. č. 272; kn.č. 270, inv.č. 274.; (Tabulka 1.1)

¹⁶⁶ Veškeré údaje a následná procenta zjištěna a vypočítána z informací v hlavních katalozích. SOKA HK, HK-DG, hlavní katalogy ze školních let 1938/39 – 1940/41, kn.č. 266, inv.č.270; kn.č. 268, inv. č. 272; kn.č. 270, inv.č. 274.; (Graf DG-4)

hodnoty, pro všechny tři školní roky, stabilně 17 %, připisují katalogy církvi československé (resp. českomoravské).¹⁶⁷ K evangelickým církvím se hlásilo 9 % žáků. Kolem 20 % studentů navštěvujících školu se řadilo mezi skupiny bez vyznání. Mimo izraelského náboženství, jež kolísalo mezi 1 a 2 %, dosahují ostatní vyznání zanedbatelných hodnot. Přesto jim zde budeme věnovat místo. Pro školní rok 1938–1939 se k izraelské církvi hlásí 15 žáků. Jedna židovská studentka šestého ročníku, snad ve snaze uniknout pozornosti okupantů, přechází ke katolictví. V následujícím roce se na ústavu vzdělávající dva pravoslavní studenti a tři židovského vyznání. Rok 1940-1941 znamenal zákaz dalšího studia židovských studentů. Ti nám sice mizí z katalogů, ale dívčí gymnázium nadále navštěvuje jeden žák hlásící se k pravoslaví. U jedné dívky chybí informace o náboženství.¹⁶⁸

K úplnému obrazu žáků dívčího ústavu ještě doplníme mateřskou řeč a státní příslušnost. Rovněž na této škole nalzáme češtinu jako mateřskou řeč a Protektorát jako státní příslušnost u téměř 100 % studentů. Pro rok 1938-1939 ovšem u jedné studentky schází informace o mateřské řeči i o státní příslušnosti, ale celkem německou mateřskou řeč přiznali čtyři studenti a státní příslušnost ke Třetí říši nalzáme u dvou studentů. V roce 1939-1940 nenacházíme žádného žáka, který by udal jako svou mateřštinu němčinu. U jedné studentky chybí státní příslušnost a jedna uvádí slovenskou. V následujícím školním roce se nám třikrát nedostává údajů o státní příslušnosti a jedenkrát o mateřské řeči. Jedna studentka znovu hlásí slovenskou státní příslušnost a jedna slovenštinu jako svou mateřštinu.¹⁶⁹

Dívčí gymnázium opouštěli nejen žáci, nýbrž i pedagogové. Ve školním roce 1940-1941 registrujeme odchod jednoho profesora (na vlastní žádost přeložen na školu uměleckých řemesel do Brna) a dvou kantorek, z nichž jedna byla od března zastupována po dobu své mateřské dovolené a druhá byla přeložena na RG do Dvora Králové nad Labem. Na uprázdněná místa nastoupil jeden učitel z RG v Ivančicích

¹⁶⁷ Změna názvu církve dle výnosu MŠANO ze 20.května 1940 č.14.866/40-I/2. SOkA HK, HK – DG, Oběžníky ZŠR 1940, kar.č.30, inv.č.452, čís.III-2739 ai 1938 z 14.6.1940.

¹⁶⁸ Veškeré údaje a následná procenta zjištěna a vypočítána z informací v hlavních katalozích. SOkA HK, HK-DG, hlavní katalogy ze školních let 1938/39 – 1940/41, kn.č. 266, inv.č.270; kn.č. 268, inv.č. 272; kn.č. 270, inv.č. 274.; (Graf DG-5)

¹⁶⁹ Veškeré údaje a následná procenta zjištěna a vypočítána z informací v hlavních katalozích. SOkA HK, HK-DG, hlavní katalogy ze školních let 1938/39 – 1940/41, kn.č. 266, inv.č.270; kn.č. 268, inv.č. 272; kn.č. 270, inv.č. 274.; V katalozích pro školní rok 1940-1941 se v kolonce jazyka opravoval československý na český, v některých případech byl český jazyk dokonce předtištěn.; (Tabulka 1.2)

a jedna učitelka rovněž z RG, ovšem z města Hranice. Tři pedagogové byli ke konci března 1941 penzionováni.¹⁷⁰

Reálka – od svého založení

Kdybychom se vzdálili z Zieglerovy ulice a sestoupili ze starého města po schodech Bona publica a vydali bychom se Komenského třídou, dorazili bychom po několika minutách k vcelku velkoryse řešené budově reálky. Hradecká reálka se řadila k nejstarším ústavům svého druhu vůbec. Vždyť už k roku 1851 se proměnila čtvrtá třída zdejší hlavní školy v nižší reálku se třemi ročníky. Ke vzniku vlastní reálky ovšem vedla zvěst z podzimu 1869, že se stát chystá přemístit dvě ve městě působící střední školy – gymnázium a učitelský ústav – mimo pevnost, neboť prý vojenský život se všemi svými stinnými stránkami nevyhovoval prostředí, kde se měla vychovávat dospívající středoškolská mládež. Nechtíce přijít o školské zařízení, usneslo se obecní zastupitelstvo, že počátkem roku 1870 založí vyšší reálnou školu. Povolení od zemské školní rady v Praze bylo získáno v srpnu 1870, takže v září školního roku 1870-1871 se mohla otevřít čtvrtá třída dosavadní nižší reálky, jež se tímto stala prvním ročníkem reálky vyšší. V průběhu dvou let se ústav doplnil ještě o dvě třídy, neboť reálky tehdy čítaly jen šest ročníků.¹⁷¹ Ve zřizovací listině se obec rovněž zavázala, že pro novou školu vystaví zvláštní budovu. Prvními zkouškami dospělosti si studenti prošli již v srpnu 1873, kdy se k nim přihlásilo 13 sextánů.¹⁷² Začátek následujícího školního roku pro ústav znamenal rozšíření na sedm tříd. Reálka rovněž získala právo veřejnosti a od města slíbenou budovu, která byla do užívání předána 4. října 1874.¹⁷³ Prvotní účel reálky, tedy praktické zaměření s převahou technických předmětů, se po čase změnilo, takže vyšší reálné školy své žáky připravovaly rovněž k studiu na technických vysokých školách. Až do května 1886 vedl ústav jeho první ředitel František Ulrich.¹⁷⁴ Financování bohužel příliš zatěžovalo obecní rozpočet, takže město nabídlo budovu

¹⁷⁰ SOKA HK, HK – DG, Kronika školy 1940–1942, s. 2 a 17.

¹⁷¹ Ředitelství, Reálka v Hradci Králové, in Královéhradecko, VIII. ročník, Hradec Králové, 1930–1931, s. 23.

¹⁷² Kroupa, Jaroslav, Z dějin královéhradecké reálky, in Padesát let české reálky v Hradci Králové 1874-1924, vydal výbor pro uspořádání jubilea padesátého výročí otevření budovy ústavu, Hradec Králové, 1924, s. 5-6.

¹⁷³ Knob, Jaroslav, Reálné gymnázium, in Hradec Králové, redigoval Kostečka, Stanislav, Hradec Králové, 1948, s. 137.

¹⁷⁴ Ředitelství, Reálka v Hradci Králové, in Královéhradecko, VIII. ročník, Hradec Králové, 1930–1931, s. 24.

s celým vybavením učebními pomůckami státu. Jednání, jež se vlekla od prosince 1879, skončila teprve v dubnu 1885. Od 1. ledna 1886 byl tedy ústav přijat do státní správy. Direktorského postu se ujal dosavadní profesor ústavu František Hoza, který zde setrval do konce školního roku 1890-1891, kdy odešel rovněž na místo ředitele na státní reálce v Plzni. Ve vedení ústavu po Hozovi setrval dva a půl roku Vincenc Jarolímek. Za jeho krátkého působení škola získala další pozemky, které dosud patřily státní škole pro umělecké zámečnictví. Ani další ředitelé nepobyli na reálce delší dobu (zpravidla odcházeli na stejné funkce do jiných reálek v Čechách). Nedlouho po začátku 1. světové války narukovalo hned osm členů profesorského sboru. Válečný stav však zasáhl do chodu reálku i jinak. Budova se změnila na kasárna a ústav byl roztržštěn do pěti náhradních místností nacházejících se v Rudolfinu a městském divadle, později pak v zadní části Spořitelny a v Palackého čítárně. Tělocvik probíhal v prostorách obchodní akademie, když ovšem i tu zabralo vojsko, cvičilo se venku nebo ve třídách. Teprve později se tělesná výchova přesunula do sokolovny. Budova reálky se ke svému původnímu účelu, tedy výuce mládeže, vrátila až v říjnu 1917. V nadšení po vzniku samostatného státu se na škole ustavila studentská samospráva, vznikl šachový kroužek, pořádaly se přednášky, majáles nebo sbírka pro oběti důlního neštěstí. Leč prvotní zápal v průběhu školního roku vyprchal, takže žákovská samospráva k roku 1919-1920 zanikla. Během 20. let se na škole objevovalo i více dívek, avšak jejich počet nikdy nepřesáhl číslo 20.¹⁷⁵ Tzv. „malá středoškolská reforma“ z roku 1927 provedla změny v osnovách na nižších stupních gymnázií a reálných gymnázií a drobné úpravy obsahu výuky nižšího stupně reálky nadále se shodujícího s náplní v reformních reálných gymnáziích. Do 30. let vstupovaly vedle sebe dva čtyřleté základy středního školství – na jedné straně gymnázia a reálná gymnázia, na druhé reálky a reformní reálná gymnázia.¹⁷⁶

Na začátku školního roku 1938-1939 zasáhlo žáky i učitele hradecké reálky vystupňované napětí související se změnou politické situace způsobené silicím tlakem ze strany Německa na Československou republiku. Profesorský sbor a žáci čtvrtých až sedmých tříd se 13. září 1938, tak jako stovky dalších obyvatel města, zúčastnili uctění památky prezidenta Osvoboditele před jeho sochou na Masarykově náměstí v Hradci Králové. Po vyhlášení mobilizace byl povolán zatímní profesor Jiří Markl a profesor

¹⁷⁵ Kroupa, Jaroslav, Z dějin královéhradecké reálky, s. 10-14.

¹⁷⁶ Veselá, Zdenka, Vývoj českého školství, Praha, 1988, s. 98.

Josef Haša. Profesor František Kratochvíl odešel do armády několik dnů předtím. Krátce na to, 24. září, školu zabralo československé vojsko. Z toho důvodu probíhalo od 3. do 12. října vyučování třikrát v týdnu v místnostech Drtinový měšťanské školy na Pospíšilově třídě, později částečně znovu v učebnách reálky. 28. října si žactvo přes rozhlas vyslechlo projev předsedy vlády generála Jana Syrového, vyzývajícího k „*soustředění a spolupráci všech zdravých národních sil*“¹⁷⁷ V ten den byla vyvěšena také státní vlajka.¹⁷⁸

Počátkem ledna 1939 uspořádali studenti VII. B v královéhradeckém muzeu večer české hudby, aby výtěžek z akce, 645,65 Kč, věnovali ve prospěch uprchlých hraničářů. Ještě 7. března 1939 se k oslavě Masarykových narozenin¹⁷⁹ vyvěsily prapory a třídní učitelé měli ve svých třídách proslovy. Kdo by tehdy jen tušil, že to bude na dlouhou dobu naposledy, co prapor vlál nad samostatným státem...

15. března už od šesti hodin ráno rozhlas v intervalech oznamoval, že říšské vojsko obsadí Čechy a Moravu. V tentýž den německé jednotky zabraly budovu reálky. Setrvali zde až do 27. března. O kolik hůře se asi studenti i jejich kantoři smiřovali s opětovným opuštěním své školy, než v září 1938. Tehdy se zde přeci usídlila ještě branná moc Československa, ale nyní je vypudilo cizí vojsko – vojsko okupantů. Přerušovaná výuka se obnovila 22. března a učilo se, ač znovu provizorně, v místnostech Rašínova gymnázia, jelikož německé jednotky držely budovu reálky až do 27. března. Po těchto událostech následovalo postupné odstraňování pomůcek upomínajících na bývalou republiku, jež jen přidalo na skličující náladě žactva i pedagogů. K 20. dubnu bylo nařizeno slavit narozeniny Vůdce Adolfa Hitlera vyvěšením protektorátní a říšské vlajky. Žádná školní akce se však nepořádala, neboť se ani nevyučovalo.¹⁸⁰ Reálka žila nejen strachem z „nového pořádku“, protože několik studentů v průběhu roku onemocnělo infekčními chorobami (spála, záškrta a příušnice). Z těchto důvodů se v květnu a červnu očkovalo žactvo do 14 let.¹⁸¹

Začátkem dalšího školního roku se v Protektorátu Čechy a Morava přiostrily mezinárodní poměry, když Německo zahájilo tažení proti Polsku. Ve škole se ve stejné době neučilo, příčinu však hledejme v častém výskytu dětské obrny na území celého

¹⁷⁷ Citováno podle Gebhart, Jan – Kuklík, Jan, Druhá republika 1938-1939, s. 52.

¹⁷⁸ SOKA HK, HK-RE, Školní kronika 1928–1940, kn.č.2, inv.č.3, s. 161-162

¹⁷⁹ Oslavy narozenin. T. G. Masaryka organizovala Národní strana práce. Viz. tamtéž, s. 224.

¹⁸⁰ SOKA HK, HK-RE, Školní kronika 1928–1940, kn.č.2, inv.č.3, s. 162-164.

¹⁸¹ SOKA HK, HK – RE, Výroční zprávy, kart.č.1, inv.č. 50 (pro rok 1938-1939).

protektorátu.¹⁸² Od 1. října odešel na trvalý odpočinek dosavadní direktor Adolf Štíbr. Vedením ústavu byl místo něj pověřen zatímní správce Jaroslav Pithart. Dupot vojenských bot říšského vojska, které vkročilo do zničené Varšavy, jako by dolehl až na hradeckou reálku, když byla na její budově ve dnech 3. až 10. října 1939 vyvěšena protektorátní a říšská vlajka k „oslavě“ dosaženého úspěchu. Prapory se na stejném místě ocitly znovu od 9. do 11. listopadu při ukončení bojů v Polsku. Pochodování v rotě při poznávání krajiny si ovšem měli osvojit též žáci a žákyně ústavu na posledním turistickém cvičení, které se konalo 18. listopadu. Aby se vůbec mohlo uskutečnit, muselo se vyžádat povolení od policejního ředitelství v Hradci Králové. Po bouřlivých událostech spojených s 28. říjnem a hlavně s uzavřením všech českých vysokých škol po 17. listopadu, se totiž další pochodová cvičení zakázala. Žáci se nadto nesměli shlukovat ani do menších skupinek před vyučováním v prostoru před budovou.¹⁸³

Do výuky zasáhly rovněž prodloužené vánoční prázdniny, které trvaly od 23. prosince 1939 do 7. ledna 1940. Agitace okupantů ^{cto} na řady středoškolského studentstva na sebe nenechala dlouho čekat. Např. studenti VII. ročníku si v druhé polovině ledna vyslechli propagační přednášku okresního referenta veřejné osvětové péče o významu lidové výchovy a jeden z učitelů se pak vyslovil na téma veřejných lidových knihoven. Velké mrazy a množství sněhu také protáhly pololetní prázdniny, jež dosáhly téměř měsíce. Důvody se snad mohou hledat ve všeobecné snaze v časech války a nedostatku ušetřit uhlí. Aby se alespoň částečně překlenula dlouhá proluka, uchýlilo se vedení školy k nouzovému vyučování. Žáci tedy přicházeli do školy dvakrát týdně, aby si odnesli úkoly k písemnému vypracování.¹⁸⁴ Od února do března 1940 se konala výstava mladých hradeckých výtvarníků. Účastnili se jí převážně studenti z hradecké reálky. Kolektiv žáků se pod vedením jednoho septimána zařadil do odnože jediného povoleného politického uskupení, do Mladého národního Souručení. Od března se v rámci snah ušetřit suroviny začalo sběrem kostí, papíru a později též léčivých bylin. Do konce školního roku 1939-1940 se odevzdalo 42kg kostí.¹⁸⁵

K 51. narozeninám Vůdce přečetl studentům v poslední vyučovací hodině 19. dubna 1940 správce ústavu Pithart proslov zasláný ministerstvem školství a národní

¹⁸² SOkA HK, HK – RE, Školní kronika 1928–1940, s. 168.

¹⁸³ Tamtéž, s. 168 a 172.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 168.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 175.; Využívání práce žáků a sběrné akce srov. Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 54-58.

osvěty všem českým středním školám, aby se tím předešlo vyřčení „nevhodných“ slov od toho kterého učitele, pokud by měl takovou řeč sestavit sám.¹⁸⁶

Jisté odreagování znamenala pro žáky školy účast na několika utkáních s jiným středoškolskými zařízeními nejen v Hradci v košíkové, kopané a také hokejový turnaj.¹⁸⁷ Asi 200 studentů z reálky se též zapojilo do závodu organizovaného Mladým národním Souručenstvím v Hradci Králové o odznak zdatnosti. Sportovní podnik probíhal celý školní rok na náradí, v lehké atletice a dalších třech doplňujících disciplínách. Byl určený pro žáky ve věku 12-15, 15-18 a nad 18 let. Odznak nakonec získalo 104 studentů z reálky.¹⁸⁸

Během školního roku se vedle probíhajícího vyřazování knih, jež se dostaly na index nevhodné literatury, odstraňovaly nápisy „státní“, a to i z budovy reálky.¹⁸⁹ Revize učebnic a knihoven se odehrála za účasti profesorů a studentů. Závadná místa se začernila tuší nebo zalepila. Žákům nižších tříd úpravy pro jistotu provedli dva školní zřizenci za dozoru učitelů.¹⁹⁰ Zvláštní pozornost se dle nařízení okupačních orgánů měla věnovat dějepisným, zeměpisným a kreslířským sbírkám (inspekce z března 1940 hovoří např. o nevkusném vlastivědném obraze).¹⁹¹ Závadné pomůcky se vyřadily, zabalily, zapečetily a uložily tak, aby k nim žactvo nemělo přístup, a tak se mládež uchránila před dalším „pokříváním“ své výchovy připomínkami dob předešlých. Novým poměrům nevyhovující sochy a obrazy se zničily buď přímo ve škole nebo se odevzdaly hradeckému policejnímu úřadu.¹⁹²

Citelné zkrácení školního roku nedovolilo dostatečně prozkoušet, jak se osvědčily nové zatímní osnovy, jež platily od právě končícího školního roku 1939-1940. Přejdeme-li skutečnost, že scházely odpovídající učebnice, tak český jazyk postihly restriktce obzvláště ve výuce slovenského písemnictví. Redukovala se taktéž četba v čítankách. V němčině se kantoři pro „zlepšení praktických znalostí“ v literární historii zaměřili na nejvýznamnější jevy. Podobně se postupovalo rovněž v jazyce francouzském. Na hodinách dějepisu se žáci setkali jen s 30 letopočty, což mělo údajně

¹⁸⁶ SOkA HK, HK – RE, Školní kronika 1928–1940, s. 173.; Oslavy vůdcových narozenin v dubnu 1940 srov. Doležal, Jirí, Česká kultura za protektorátu, s. 46.

¹⁸⁷ SOkA HK, HK – RE, Školní kronika 1928–1940, s. 174.

¹⁸⁸ SOkA HK, HK – RE, Výroční zprávy, kart.č. 1, inv.č.51 (pro rok 1939-1940).

¹⁸⁹ SOkA HK, HK – RE, Školní kronika 1928–1940, s. 169.

¹⁹⁰ SOkA HK, HK – RE, Výroční zprávy, kart.č. 1, inv.č. 51 (pro rok 1939-1940).

¹⁹¹ O jaký výjev se na daném obraze mělo jednat se v protokolu nepíše. SOkA HK, HK – RE, Protokol inspekční porady 1940, kart.č.1, inv.č.72

¹⁹² SOkA HK, HK – RE, Výroční zprávy, kart.č. 1, inv.č. 51 (pro rok 1939-1940).

vést snadnějšimu zapamatování nejdůležitějších dat. Akcentované události v dějinách se jistě měly vyhnout častým zmínkám o českoslovenství, místo toho se podtrhovalo češství a role národa na místo státu. Snad největší nesnáze zažívali učitelé zeměpisu, neboť zákaz užívání valné většiny map a pomůcek notně komplikoval výuku a narušoval náplň tohoto předmětu.¹⁹³

Těžká doba a přidělový systém doléhaly tíživě na učitele i žáky. Všeobecné výzvy k šetrnosti podpořila na začátku školního roku 1940-1941 promluva třídních profesorů ke studentům o hospodářském a mravním významu spořivosti. Výuku znovu poznamenaly dlouhé vánoční prázdniny trvající od 20. prosince do 19. ledna. Počátkem března se opakovaly agitační přednášky o lidové výchově a lidových knihovnách. Rušivě na chod školy pak působilo nejen zatčení školníka 10. února 1941, ale především fakt, že gestapo zadrželo učitele náboženství profesora Oldřicha Svobodu a profesora Vítězslava Hejduka¹⁹⁴. Navíc se z pololetních prázdnin nevrátil profesor Haša, jenž byl od té doby nezvěstný. Nic na nedostatečném počtu pedagogů nezměnil ani příchod kanovníka Františka Findy, který do konce školního roku učil za prof. Svobodu náboženství. Když se druhý březnový týden žákům VII. B podařilo uspořádat taneční večer v proslulé Palmové zahradě Grandhotelu, snažili se dozajista na těch pár hodin „zmizet“ z protektorátní reality plné zákazů, nařízení a nedostatku potravin i spotřebního zboží. Výtěžek z akce, 2000 K, studenti darovali, vědomi si panujících poměrů, chudým spolužákům z reálky. 15. března 1941 pak znovu nastal čas si povinně připomínat chvíli, kterou by valná většina obyvatelstva protektorátu nejraději vymazala ze své mysli. Toho dne ráno se sešlo žactvo a profesorský sbor v tělocvičně školy. Zatímní správce poté přečetl „*prohlášení o výročí zřízení Protektorátu Čechy a Morava a o významu politického a hospodářského zapojení naší vlasti do Říše velkoněmecké.*“¹⁹⁵ Ideologické působení pokračovala nejen nucenými oslavami nových „významných“ dnů. Na konci března navštívilo 15 pedagogů (učitelé němčiny a zeměpisu) výstavu „*Deutsche Grösse*“ v konající se v Praze, kde se mělo kantorům

¹⁹³ Tamtéž.; O učební osnovách vytvořených v létě 1939 a uplatňovaných od školního roku 1939-1940 viz. Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 22.

¹⁹⁴ Hejduk vstoupil do ilegální komunistické organizace vedené prof. Purkyněm, která vydávala časopis Čin. Byl odsouzen za údajné přípravy velezrady na 32 měsíců vězení. 20. května 1945 se vrátil do města z tábora Buchenwald. Svobodu zatklí za distribuci ilegálního časopisu Čin. Byl vězněn v Hradci Králové, Dráždanech, Budyšíně a Litoměřicích, kde jej odsoudili ke třem letům odnětí svobody za přípravu velezrady. Po odpykání trestu byl Svoboda držen v policejní zajišťovací vazbě v Praze, Terezíně a nakonec Buchenwaldě, odkud se do Hradce Králové navrátil 20. května 1945. SOKA HK, HK-RE, Perzekuce za protektorátu, kart.č. 40, inv.č. 409.

¹⁹⁵ SOKA HK, HK – RE, Výroční zprávy, kart.č. 1, inv.č. 52 (pro rok 1940-1941).

dostat „náležitého“ poučení o tom, že „*osud německého národa je zároveň i osudem těch národů, které byly spjaty s životem Německa v minulosti a s ním zůstanou spojeny i v budoucnu.*“¹⁹⁶ Kromě výstavy se titíž mezi 31. březnem až 1. dubnem zúčastnili povinných kursů ve svých předmětech. Ústav opustil k 1. dubnu zatímní správce Pithart a odešel do výslužby. Další shromáždění reálka zažila 20. dubna, kdy před nastoupenými studenty i učiteli přednesl vedením ústavu pověřený Vilém Kaválek řeč u příležitosti narozenin Vůdce. Dosud nevyřešený nedostatek učitelů se stal vskutku katastrofálním ve chvíli, kdy byl 2. května 1941 zatčen profesor Karel Havlíček (z vazby propuštěn 27. května) a profesor Kratochvíl opustil službu a byl nezvěstný. Ke všemu chod školy ještě mezi 26. květnem až 16. červnem narušila říšská branná moc, která obsadila 7 místností, jmenovitě ředitelský byt a jednu třídu v prvním poschodí. Nadále trvající personální obtíže ještě zhoršilo onemocnění jednoho z pedagogů zánětem slepého střeva. Zbývající učitelé se však snažili i nadále plnit nejen povinnosti své, ale i za nepřítomné kolegy. Po celý rok znovu probíhal sběr cenných odpadků. Jen kostí se sesbíralo úctyhodných 363, 5 kg. Ještě před koncem školního roku se žákům pátých a šestých tříd dostalo od profesora z rolnické školy v Kuklenách poučení o zemědělských, zvláště pak žnových pracích.¹⁹⁷ Mládež o prázdninách neměla zahálet, nejvhodnější aktivita se viděla v zapojení do protektorátní hospodářské produkce.

Poslední týdny ve vlastním státě a první měsíce v protektorátu se podepsaly nejenom na všech událostech, které se odehrály na ústavu. Stejně jako další dvě hradecké střední školy, tak ani reálka se počátkem školního roku 1938-1939 nevyhnula zvýšenému pohybu žactva. Zatímco v prvním pololetí toho školu navštěvovalo 687 žáků (620 žáků, 2 privatisté, 64 dívek a 1 privatistka), na konci roku shledáváme nárůst o 18 chlapců a 4 děvčata. Stejně jako u Rašínova i dívčího gymnázia shledáváme na reálce výrazně nižší počty přistupujících studentů. Poněkud odlišná situace se týká vystupujících žáků. Bilance má po celé tři posuzované roky stejnou sílu. Na konci školního roku 1939-1940 klesl počet žactva na 641 (580 chlapců, 61 dívek) a ve druhém

¹⁹⁶ Bosák, František, *Česka škola v době nacistického útlaku*, s. 42.; SOkA HK, HK – RE, Výroční zprávy, kart.č. 1, inv.č. 52 (pro rok 1940-1941).

¹⁹⁷ SOkA HK, HK – RE, Výroční zprávy, kart.č. 1, inv.č. 52 (pro rok 1940-1941).

pololetí dalšího roku dokonce na 523 studentů (469 žáků, 1 privatista, 51 žaček, 2 privatistky).¹⁹⁸

Rovněž průměrné počty žáků na třídu jasně vypovídají o klesání početního stavu žactva. Ve školním roce 1938-1939 tak na jednu třídu připadalo 44,3 žáků z toho 4,3 dívky. Pro rok následující se pokles jeví méně patrný, ve třídě se učilo v průměru 42,7 studentů z toho 4,1 dívek, avšak pro rok 1940-1941 se počet snížil na 34,9 žáků z toho 3,5 děvčat.¹⁹⁹

Ze školy studenti odcházeli buď před klasifikací s tím, že pokračovali ve studiu na jiném obdobném typu školy, nebo až po ní s řádnou klauzulí na odchodnou, často s poznámkou v katalogu, že se tak děje na přání rodičů. Jinak se jeví situace těch, kteří školu opustili nedobrovolně. Ve školním roce 1938-1939 došlo k vyloučení žáka VII.A z veřejného studia z důvodu krádeže peněz ve škole. Tento student pak přestoupil do studia privátního.²⁰⁰ Pouze do školního roku 1939-1940 směli na škole zůstat studenti židovského původu, stejně jako tomu bylo na Rašínově či dívčím gymnáziu. V následujícím roce se dle výnosu MŠANO o snížení počtu prvních ročníků a počtu žáků přijatých do těchto tříd ve školním roce 1940-1941 vyřadili tři studenti z I.A a tři studenti a všech šest žaček z I.B.²⁰¹ Ve stejném školní roce došlo ke dvěma výjimečným případům vyloučení. Žák VII.A se při hodině vlastivědy dopustil politicky nevhodné poznámky, za což byl vyloučen z veřejného studia, pokračoval pak jako privatista. Druhý student, tentokrát VI.B, se dopustil krádeže peněz svého spolužáka (suma činila celkem 290 K). Za tento čin byl vyloučen z veřejného i soukromého studia na všech školách v Hradci Králové.²⁰²

Jestliže bychom chtěli získat přesnější obraz žactva hradecké reálky, všimli bychom si, že nejvýše 84 % studentů uvedlo jako rodiště Čechy. Stabilně 2 % studentů

¹⁹⁸ Veškeré údaje zjištěny a vypočítány z informací z hlavních katalogů. SOkA HK, HK-RE, hlavní katalogy ze školních let 1938/39 – 1940/41, kn.č. 83, inv.č. 191; kn.č. 84, inv.č. 192; kn.č. 85, inv.č. 193.; (Grafy RE-1, RE-2, RE-3)

¹⁹⁹ Údaje se vztahují vždy k druhému pololetí daného školního roku, čísla jsou zaokrouhlena na jedno desetinné místo.; Veškeré hodnoty zjištěny a vypočítány z informací v hlavních katalogích. SOkA HK, HK-RE, hlavní katalogy ze školních let 1938/39 – 1940/41, kn.č. 83, inv.č. 191; kn.č. 84, inv.č. 192; kn.č. 85, inv.č.;; (Tabulka 1.1)

²⁰⁰ SOkA HK, HK – RE, Výroční zprávy, kart.č. 1, inv.č. 51 (pro rok 1939-19340) a SOkA HK, HK-RE, hlavní katalog pro školní rok 1939-1940, kn.č. 84, inv.č. 192.

²⁰¹ Dle výnosu MŠANO č.122267/40-I/2 z 26. září 1940 došlo k vyřazení těch, kteří třídu opakovali, měl se snížit počet dívek (i přes polovinu) na koedukačních ústavech a případně i hochů, pokud i oni při novém písemném přezkoušení projeví nejslabší znalosti, celkově se mělo dosáhnout počtu 6 593 žáků a žákyň a 169 prvních tříd i s pobočkami. SOkA HK, HK – DG, Oběžníky ZŠR 1940, kar.č.30, inv.č.452, čís.III-4228 ai.1940 z 5.10.1940.

²⁰² SOkA HK, HK – RE, Výroční zprávy, kart.č. 1, inv.č. 52 (pro rok 1940-1941).

se narodila na Moravě a maximálně 6 % pak v oblastech odstoupených na podzim 1938, resp. přímo v Třetí říši. Do 5 % žáků udalo jako místo narození Slovensko a Maďarsko rovněž nejvíce 5 %. Pouze 1% studentů má v záznamech jinou zemi, než některou z výše jmenovaných. Jestliže budeme věnovat těmto žákům zvláštní pozornost, vyjde najevo, že ve školním roce 1938-1939 na ústavu studoval jeden žák narozený v Polsku, jeden v Bulharsku, tři v Sovětském svazu, dva v Jugoslávii a jeden v Belgii. Pro další rok se tento stav poněkud změní. U jednoho žáka údaje o rodišti zcela chybí, ale stále zde nalézáme tři studenty narozené v SSSR, jednoho v Bulharsku, dva v Jugoslávii a jednoho v Belgii. Pro rok 1940-1941 počet studentů s jiným rodištěm poklesne na čtyři případy – již pouze dva žáci uvádí SSSR, jeden Bulharsko a jeden Jugoslávii.²⁰³

Co bychom se mohli dozvědět od další stránce popisující zdejší studentstvo? Nahlédněme tedy do jejich duchovního života. Zjistili bychom, že obdobně jako na dívčím gymnáziu, i na reálce se přes 50 % studentů (maximálně 56 %) hlásilo ke katolickým církvím, 21 % k československé (českomoravské)²⁰⁴. U nejvýše 8% žáků se do záznamů zapsala některá z konfesí evangelických a v 17 % případech se jednalo studenty bez vyznání. Pohlédneme-li hlouběji do záznamů v katalogích, dozvíme se, že ve školním roce 1938-1939 na ústavu studovali dva žáci vyznávající pravoslaví a dva náboženství izraelského. V příštím roce počet pravoslavných studentů stoupne na čtyři a židovských žáků na tři. Roku 1940-1941 ústav, stejně dívčí i Rašínovo gymnázium, opouští studenti židovští²⁰⁵, a tak bychom se na reálce potkali jen s pěti studenty, kteří do záznamů v katalogích nahlásili náboženství pravoslavné.²⁰⁶

Kdybychom se rozhodli posuzovat žactvo reálky rovněž dle údajů o mateřské řeči a státní příslušnosti, museli bychom shledat, že od školního roku 1938-1939 do roku 1940-1941 na škole studovalo mezi 99 až 100 % chlapců i dívek s českým jazykem jako mateřštinou a příslušností k Protektorátu Čechy a Morava. Přesto i na reálku docházeli žáci, kteří se v těchto ohledech od drtivé většiny lišily. Ve školním

²⁰³ Veškeré údaje a následná procenta zjištěna a vypočítána z informací v hlavních katalogích. SOKA HK, HK-RE, hlavní katalogy ze školních let 1938/39 – 1940/41, kn.č. 83, inv.č. 191; kn.č. 84, inv.č. 192; kn.č. 85, inv.č. 193.; (Graf RE-4)

²⁰⁴ Změna názvu církve dle výnosu MŠANO ze 20.května 1940 č.14.866/40-I/2. SOKA HK, HK – DG, Oběžníky ZŠR 1940, kar.č.30, inv.č.452, čís.III-2739 ai 1938 z 14.6.1940.

²⁰⁵ Dle výnosu MŠANO ze 7.srpna 1940 č.99.761/40-I/1; o tom, kdo je Židem, se podrobněji zmiňuje § 1 vládního nařízení z 4.července 1939 č.136 Sb.1940. SOKA HK, HK – DG, Oběžníky ZŠR 1940, kar.č.30, inv.č.452, čís. 3086 pres.ai.1940 z 10.8.1940.

²⁰⁶ Veškeré údaje a následná procenta zjištěna a vypočítána z informací v hlavních katalogích. SOKA HK, HK-RE, hlavní katalogy ze školních let 1938/39 – 1940/41, kn.č. 83, inv.č. 191; kn.č. 84, inv.č. 192; kn.č. 85, inv.č. 193.; (Graf RE-5)

roce 1938-1939 by se jednalo o jednoho žáka, u něhož se příslušnost z Protektorátu opravila na Polsko, dále dva žáky s německým mateřským jazykem a dva se slovenštinou. V příštím roce se nám nedostává dvakrát údajů o státní příslušnosti a jednou o mateřské řeči, avšak i teď zde studovali dva žáci s německou a dva se slovenskou mateřštinou, dále jeden uváděl státní příslušností ukrajinskou a jeden bulharskou. Pro školní rok 1940-1941 se jiná příslušnost než k Protektorátu vytrácí, zato zde stále nalézáme tři žáky se slovenskou mateřskou řečí a již pouze jednoho studenta s němčinou.²⁰⁷

Na reálce se neměnil pouze početní stav studentů, nýbrž i sbor profesorský, jenž během sledovaného tříletého období zažil příchody nových posil i loučení stávajících vyučujících. Ve školním roce 1938-1939 na škole působilo 25 vyučujících, z čehož ovšem čtyři konali vojenskou službu.²⁰⁸ Na počátku onoho roku jeden pedagog re dívčího gymnázia v Hradci Králové, dále jeden učitel a jedna učitelka z RG v Nových Zámčích, vypomáhala zde také jedna kantorka a jeden pedagog z hradeckého dívčího gymnázia. Během roku 1938-1939 pak ještě přibyl kantor z RG v Liberci, jeden z RG v Duchcově, též vyučující z reálky na Praze XII. a pedagog z RG ve Frýdku. Reálku naopak opustila jedna učitelka a pět učitelů, ani jeden se už svému povolání nevěnoval. Na RG v Praze XII přešel jeden učitel, další se přesunul na Rašínovo gymnázium v Hradci a jeden na RG v Jilemnici.²⁰⁹ Ve školním roce 1939-1940 přistoupil kantor z RG Uherské Hradiště, dále jeden z RG v Turnově, učitel z RG v České Třebové, jeden z RG v Novém Bydžově, jeden pedagog z učitelského ústavu v Čáslavi a jeden ze stejného typu školy v Hradci Králové, ze slovenského RG v Prievidze, kantor z RG v Praze XIV a jeden vyučující z dívčího gymnázia v Hradci.²¹⁰ Na škole na konci téhož roku působilo 33 pedagogů, ze kterých však osm v příštím školním roce na ústavu nepůsobilo.²¹¹ Naopak Do roku 1940-1941 vstupovalo sedm nových vyučujících. Tento rok pro reálku znamenal odchod zatímního správce a jednoho z profesorů do výslužby. Mimo to došlo k zatčení tří profesorů, ochození dalšího a zmizení dvou profesorů, kteří se pohřešovali.²¹²

²⁰⁷ Veškeré údaje a následná procenta zjištěna a vypočítána z informací v hlavních katalozích. SOKA HK, HK-RE, hlavní katalogy ze školních let 1938/39 – 1940/41, kn.č. 83, inv.č. 191; kn.č. 84, inv.č. 192; kn.č. 85, inv.č. 193.; (Tabulka 1.2)

²⁰⁸ SOKA HK, HK – RE, Výroční zprávy, kart.č.1, inv.č.50 (pro rok 1938-1939).

²⁰⁹ SOKA HK, HK – RE, Školní kronika 1928–1940, s. 159-160 a 170.

²¹⁰ Tamtéž, s. 170-171.

²¹¹ SOKA HK, HK – RE, Výroční zprávy, kart.č. 1, inv.č.51 (pro rok 1939-1940).

²¹² SOKA HK, HK – RE, Výroční zprávy, kart.č. 1, inv.č. 52 (pro rok 1940-1941).

II. KAPITOLA - ŠKOLNÍ LÉTA 1941/42 – 1944/45

Hradec králové v dalším období okupace

Od září roku 1941 se některým obyvatelům Hradce omezoval jejich volný pohyb. Stigmatizace Židů totiž dosáhla (dospělých i dětí od šesti let) až k jejich vnějšímu viditelnému označení, neboť byli povinni na levé straně oděvu nosit šesticípou hvězdu.²¹³ Část hradeckých Židů se kromě toho v posledních měsících přestěhovala z města, kde museli opustit své větší byty, do okolních obcí. I tam je však dostihla nařízení vymezující styk s árijci.²¹⁴ Ale začátek školního roku přinesl sled dalších událostí. V tomtéž měsíci požádal Hitlera stávající protektor Konstantin von Neurath o „*delší dovolenou k obnově svého otřeseného zdraví*“.²¹⁵ V neděli 28. září dorazil na Pražský hrad SS-obergruppenführer, generál policie a od nynějška též zastupující říšský protektor Reinhard Heydrich. Jeho příchod zanedlouho ovlivnil život obyvatel města, jelikož v ten samý den vešlo v platnost vyhlášení výjimečného stavu v oberlandratech Praha, Brno, Moravská Ostrava, Olomouc, Kladno i Hradec Králové. Také začalo první období stanného práva. Zároveň se určila policejní uzavírací hodina pro hostince, biografy i hotely, zakazovaly se kulturní a sportovní podniky. Patrně nepřekvapí, že se ony předpisy nevztahovaly na německá divadla či koncerty.²¹⁶

K 6. říjnu 1941 se ukončila akce Victoria-Vítězství, při které se na veřejných budovách ve městě i na stánkách tisku objevovala písmena V. Ve všedních starostech však Hradečané žádné velké vítězství nezaznamenali, ba naopak. Počátkem října se sortiment přidělových potravin vztahoval též na marmeládu, chystalo se snížení přidělu masa.²¹⁷ Oficiálně však Heydrich na konci října ohlašoval „*velkorysou pomoc*“ z Německé říše, když se zvýšil přiděl tuků pro pracující z dosavadních 620g na 1040g na zásobovací období.²¹⁸ Nelehká situace v dodávkách potravin na přiděl podporovala černý trh. Ceny na něm stoupaly úměrně se zvyšující se poptávkou. Lidé z měst

²¹³ Žižka, Jaroslav, Heydrichiáda ve východních Čechách, s. 38.

²¹⁴ Kraj Královéhradecký, roč. XXXII, č. 40 z 4.10. 1941, s. 7.

²¹⁵ Charbuský, Miloš – Kmoníček, Josef, Život v zatmění, s. 86.

²¹⁶ 1. října se nařízení rozšířilo také do okresů Hodonín, Uherské Hradiště a Uherský Brod. Stanné právo platilo do 20. ledna 1942. Gebhart, Jan – Kuklík, Jan, Dramatické i všední dny protektorátu, s.184-186 a 219.

²¹⁷ Charbuský, Miloš – Kmoníček, Josef, Život v zatmění, s. 87.; Spotřeba masa na osobu a měsíc klesla z 3,06 kg v roce 1939 na 2,33 kg pro rok 1941. Brandes, Detlef, Češi pod německým protektorátem, s. 378.

²¹⁸ Citováno podle Gebhart, Jan – Kuklík, Jan, Dramatické i všední dny protektorátu, s. 192.

odjížděli na venkov, kde maso, máslo a jiné potraviny vyměňovali za to, co naopak rolníci potřebovali pro svou rodinu. Ilegální tisk vyzýval zemědělce, aby ukrývali vše, co jen lze, a obilí či mouku dávali hlavně českým lidem.²¹⁹

Heydrichův úkol, upevnit říšskou moc v Protektorátu Čechy a Morava, se naplňoval v podzimním tvrdém postupu proti odboji. Došlo k zatčení na pět tisíc osob a narušení ilegální činnosti mnoha skupin.²²⁰ Ještě v měsíci říjnu roku 1941 zastupující říšský protektor přikročil k rozpuštění České obce sokolské a k zabavení jejího majetku.²²¹ Zbavil se tak další organizace, z níž vycházel ne jeden člen odboje.

Když říšský místodržící a župní vedoucí Konrád Henlein cestoval v listopadu po východních Čechách, zastavil se 25. dne tohoto měsíce taktéž v Hradci Králové, kde měl projev „*v přeplněném sále Střelnice k shromážděnému zde německému občanstvu*“.²²² Krátce nato se každodenní život, přiškrcený dosud trvajícím výjimečným stavem, vrátil do zaběhnutých válečných kolejí, když jej Heydrich zrušil s platností od 1. prosince 1941. Opatření se vztahovalo také na Hradec Králové.²²³ Méně radostné prožití tehdejšího adventního času připravilo však židovským obyvatelům Hradce nařízení zdejšího policejního ředitelství, které jim zapovídalo vstup do všech veřejně přístupných sbírek, muzeí, čítáren, obrazáren, archivů a na výstavy. Kdyby snad přeci jen někdo ustanovení porušil, čekal ho trest od 10 do 5000 K či pobyt ve vězení v délce 12 až 14 dní.²²⁴ Všechny Hradečany po ustavičném snižování přídělů už asi ani nepřekvapilo, že rovněž ryby na vánoční stůl podléhaly přísným pravidlům rozdělování. Pět a vícečlenné rodiny je dle výnosu místního okresního úřadu směly zakoupit od 20. do 24. prosince, ostatní pak byli rádi, když na ně něco mezi 23. a 24. prosincem zbylo.²²⁵ Ani štědrovečerní tabule neskýtala mnoho pokrmů a nadílka pod stromečkem se jen těžko mohla rovnat té předválečné. Když se však v těch časech sešla rodina celá, byl to dar z nejcennějších.

²¹⁹ Gebhart, Jan – Kuklík, Jan, *Dramatické i všední dny protektorátu*, s. 239 a 241.

²²⁰ Charbuský, Miloš – Kmoníček, Josef, *Život v zatmění*, s. 88.

²²¹ Kraj Královéhradecký, roč. XXXII, č. 42 z 18.10. 1941, s. 3-4.; Činnost ČOS byla úředně zastavena už v dubnu 1941. Gebhart, Jan – Kuklík, Jan, *Dramatické i všední dny protektorátu*, s. 204.

²²² Tamtéž, č. 48 z 29.11. 1941, s. 4.

²²³ Zrušení se netýkalo se moravské metropole Brna a hlavního města Prahy. Tamtéž, č. 49 z 6.12. 1941, s. 1.

²²⁴ Tamtéž, č. 50 z 13.12. 1941, s. 2.

²²⁵ Tamtéž, č. 51 a 52 z 20.12. 1941, s. 4.

V časných hodinách 29. prosince 1941 vyskočili z čtyřmotorového britského Halifaxu²²⁶ členové skupin SILVER A, SILVER B a Antropoid. Československá vláda, jež dlela v londýnské emigraci, se totiž rozhodla vyslat skupiny parašutistů, aby opětovně navázaly spojení s odbojovými skupinami a pomohly jim obnovit aktivitu. Dílem měly provádět zpravodajskou činnost, realizovat sabotáže a přichystat útok na Reinharda Heydricha s cílem jej usmrtit. Jako první se protektorátní půdy dotkly nohy Jozefa Gabčíka a Jana Kubiše z Antropoidu. Chybou navigátora se však ocitli v Nehvizdech u Prahy místo u Plzně. Ani parašutisté SILVER A a SILVER B neseskočili na plánovaných místech. Členové SILVER A umístili do lomu Hluboká nedaleko východočeské osady Ležáky u Louky (okres Chrudim) radiostanici Libuše.²²⁷

Od ledna následujícího roku 1942 se pronásledování Židů opět rozmnožilo o další zákaz, tentokrát se jednalo o odběr protektorátních a německých novin.²²⁸ Od února se na ně vztahovala řada nových ustanovení kladoucích si za cíl ještě více tuto skupinu obyvatel oklestit od ostatních, maximálně redukovat jejich běžný život, zlomit zbytky hrdosti nebo náznaky odporu. Zakazovalo se jim tedy prát ve veřejných prádelnách, zavedlo se zvláštní pracovní právo s neomezenou pracovní dobou, zcela se uzavřely židovské školy, potravinové lístky jim vydávané se označovaly velkým „J“.²²⁹ Nacistické aktivity se ohlásily i jinak, když v oněch lednových dnech jako by zavál mrazivý ruský vítr z východní fronty až do východočeské metropole. Od 11. do 17. ledna se zde totiž, podobně jako v dalších městech protektorátu, pořádala sbírka zimních potřeb pro frontu. V Hradci Králové a v přilehlých 11 obcích se podařilo nashromáždit přes 30 000 kusů nejrůznějšího teplého oblečení.²³⁰ Zato se ze zimy a radovánek, které skýtala, těšily děti i starší studenti nejen v Hradci, neboť se stejně jako v nedávných letech prodloužily vánoční prázdniny, aby se ušetřil otop. Na všech školách trvaly až do 7. února 1942. Pokud se však na ústavech už vyučovalo, smělo se pokračovat dále. Pololetí se protáhlo až do 28. února.²³¹ Když se po pololetních prázdninách vrátilo žactvo do lavic, přiblížilo se třetí výročí vzniku Protektorátu Čechy a Morava. Hradecké shromáždění zdejší nacisté chystali na neděli 15. března

²²⁶ Kural, Václav, Vlastenci proti okupaci: Ústřední vedení odboje domácího 1940-1943, Praha, 1997, s. 212.

²²⁷ Žižka, Jaroslav, Heydrichiáda ve východních Čechách, s.72-73 a 88.

²²⁸ Od dubna se toto opatření týkalo rovněž židovských míšenců. Charbuský, Miloš – Kmoníček, Josef, Život v zatemnění, s. 90.

²²⁹ Gebhart, Jan – Kuklík, Jan, Dramatické i všední dny protektorátu, s. 215.

²³⁰ Kraj Královéhradecký, roč. XXXIII, č. 3 z 17.12. 1942, s. 4.

²³¹ Tamtéž, č. 5 z 31.1. 1942, s. 3.

v Klicperově divadle. Na pořadu zde bylo „zahájení povstáním a pozdravem zdviženou pravicí, krátký úvod starosty města, slavnostní proslov a hymny říšské a protektorátní.“²³² Podle místního tisku se do divadla v ten den dostavili „představitelé protektorátních i městských úřadů, ředitelé a profesoři, učitelé a studenti hradeckých škol, dále zástupci dělnictva a úřednictva, představitelé hospodářských korporací, obchodní komory, zástupci živnostenských složek, zástupci spolků představitelé NS (Národní souručenství – pozn. autora) a MNS (Mladé národní souručenství – pozn. autora), zástupci okrsk. skupiny Svazu pro spolupráci Čechů s Němci, zástupci Vlajky atd.“²³³ Připomínky zřízení Protektorátu Čechy a Morava se nicméně neřadily k událostem, na kterých by aktivně participovali bez výjimky všichni Hradečané. Zato duben 1942 přinesl významné změny pro Hradec Králové a jeho okolí, jež se naopak bezprostředně dotkly všech obyvatel. Prvním dnem onoho měsíce vytvořila německá okupační správa Velký Hradec Králové, když k městu připojila doposud samostatné obce Pražské Předměstí, Kukleny, Nový Hradec Králové, Plotiště, Svobodné Dvory, Třebeš, Kluky a Pouchov. Starosta Pilňáček přišel o svou funkci a rozpustilo se stávající zastupitelstvo města. Do vedení města se postavil Němec Franz Heger, který údajně pocházel ze Sudet. Heger se stal komisařem pro město Hradec Králové, přesto se podepisoval jako starosta města, ač nebyl na tento post řádně zvolen.²³⁴ Původní město rozkládající se na 885 ha a čítající kolem 22 000 obyvatel a 1 113 domů se po těchto správních úpravách rozrostlo na aglomeraci s téměř 58 000 obyvateli, s rozlohou 7 500 ha a s 6 350 domy.²³⁵

Svátek práce 1.května, připadl v roce 1942 na pátek, podle Vůdcova rozhodnutí se svátek přesunul na sobotu 2. května.²³⁶ O sobotním dopoledni hrály dvě hudby na Velkém a Ulrichově náměstí, tři hradecké biografy poskytly volné lístky pracujícím. „Radostné oslavy“ pracujících, kterými se okupanti pokoušeli přesměřovat pozornost od permanentního nedostatku potravin či dalších životních potřeb a ukolébat pocity

²³² Kraj Královéhradecký, roč. XXXIII, č. 11 z 14.3. 1942, s. 4.

²³³ Tamtéž, č. 12 z 21.3. 1942, s. 1.; O fašistické organizaci Vlajka viz. Frajdl, Jiří, Protektorát Čechy a Morava 1939 – 1945, s. 28-29 a Pasák, Tomáš, Pod ochranou říše, s. 119-123.

²³⁴ Zimmermann, Petr, Radnice v Hradci Králové, s. 57.; Franz Heger byl před jmenováním komisařem vedoucí župní úřadovny v Liberci. Kraj Královéhradecký, roč. XXXIII, č. 13 z 28.3. 1942, s. 6.; O vzniku Velkého Hradce Králové uvažoval už jeho dlouholetý starosta dr. František Ulrich. Připojené obce sice přišly o svou samosprávu, ale již před tímto aktem existovala velmi těsná spolupráce mezi nimi a Hradcem Králové.

²³⁵ Kraj Královéhradecký, roč. XXXIII, č. 14 z 4.4. 1942, s. 1.

²³⁶ Tamtéž, č. 17 z 25.4. 1942, s. 3.

nespokojenosti se současnou situací, pak večer ukončilo volné představení veselohry *Modrý dým* ve Východočeském divadle.²³⁷

Mračna se v tom májovém měsíci za nedlouho začala stahovat nad zastupujícím říšským protektorem. 27. května o půl jedenácté hodině dopoledne vstoupil Gabčík se zbraní v ruce do cesty protektorova mercedesu. Gabčíkův samopal selhal, takže Kubiš hodil svou bombu na vůz. Těžce poraněný Heydrich byl na korbě nákladního automobilu dopraven do nemocnice na Bulovce.²³⁸ Vedením represí se ujal SS-gruppenführer, vyšší vedoucí SS a policie v Protektorátu Čechy a Morava Karl Hermann Frank. Po 17. hodině téhož dne v českém rozhlase zazněla informace o vyhlášení výjimečného stavu v oberlandrátu Praha, za nedlouho se rozšířilo na území celého protektorátu.²³⁹ Byla zavedena policejní přihlašovací povinnost do půlnoci 29. května 1942. Ustanovení se vztahovalo na všechny osoby starší 15 let žijící na území protektorátu. Kdo by se na území protektorátu zdržoval od 30. května bez přihlášení, měl být zastřelen.²⁴⁰ Opět začalo platit stanné právo. V oficiálním tisku se objevila nabídka podepsaná vyšším vedoucím SS a policie u říšského protektora v Čechách a na Moravě Karlem Hermannem Frankem na odměnu ve výši 10 000 000 K za sdělení údajů vedoucích k dopadení pachatelů. Zároveň s tím si lidé mohli přečíst popis hledaných osob.²⁴¹ Rovněž protektorátní vláda navrhovala vlastní odměnu ve stejné výši, které měly být vyplacena dodatečně k odměně vyhlášené Frankem.²⁴² Za čtyři dny po atentátu vyzýval v nedělní podvečer ministr školství a národní osvěty a vedoucí Úřadu lidové osvěty Emanuel Moravec všechny ty, co kryjí britské agenty, aby tuto skutečnost neprodleně oznámili.²⁴³ Heydrich svým zraněním podlehl 4. června.²⁴⁴ Také nad Hradcem Králové vlály smuteční prapory, říšské a protektorátní vlajky se spustily na půl žerdi.²⁴⁵ V následujících týdnech po atentátu se rozhořela vlna aktivismu. Ovzduší prosycené hrůzou vyvolanou informacemi o zatýkání a rozsudcích smrti, jež vynášely stanné soudy, přivedlo tisíce lidí na manifestace projevů loajality k říši. Na Velkém náměstí v Hradci Králové řečnil před takto „dobrovolně“

²³⁷ Kraj Královéhradecký, roč. XXXIII, č. 19 z 9.5. 1942, s. 4.

²³⁸ Kural, Václav, *Vlastenci proti okupaci*, s. 214.

²³⁹ Gebhart, Jan – Kuklík, Jan, *Dramatické i všední dny protektorátu*, s. 218.

²⁴⁰ Žižka, Jaroslav, *Heydrichiáda ve východních Čechách*, s. 95.

²⁴¹ Kraj Královéhradecký, roč. XXXIII, č. 22 z 30.5. 1942, s. 1.

²⁴² *Tamtéž*, č. 23 z 6.6. 1942, s. 3.

²⁴³ Gebhart, Jan – Kuklík, Jan, *Dramatické i všední dny protektorátu*, s. 218-220.

²⁴⁴ Kural, Václav, *Vlastenci proti okupaci*, s. 216.

²⁴⁵ Kraj Královéhradecký, roč. XXXIII, č. 24 z 13.6. 1942, s. 2.

shromážděnými davy 23. června člen protektorátní vlády, ministr školství Moravec.²⁴⁶ Okupanti hodlali dát Čechům i světu najevo, že jejich pozicí smrt Heydricha neotřásla. Protektorátní tisk přinesl 11. června lakonickou zprávu o vyhlazení obce Lidice u Kladna, protože „obyvatelé této vesnice svou činností a podporou vrahů SS-obergruppenführera Heydricha nejostřeji provinili proti vyneseným zákonům, dospělí muži byli zastřeleni, ženy byly převezeny do koncentračního tábora a děti byly odvezeny na náležitou výchovu. Budovy obce byly srovnány se zemí.“²⁴⁷ Jméno obce mělo navěky zmizet... O smrti Gabčíka, Kubiše a dalších pěti parašutistů v pražském kostele v Resslově ulici přinesl Kraj Královéhradecký 20. června jen stručnou zmínku, že byli, „vrahové SS-obergruppenführera gen. R. Heydricha zastřeleni“.²⁴⁸

Gestapo v nedalekých Pardubicích se od jara 1942 pokoušelo vypátrat vysílačku, jež se podle všeho nacházela v jejich obvodě. Teprve v průběhu událostí během heydrichiády a zvláště po klíčové výpovědi spolupracovníka skupiny SILVER A Karla Čurdy se pardubičtí vyšetřovatelé po vlastních výsledcích zadržených osob dostali na stopu mířící do Ležáků. Gerhard Clages, vedoucí činovník pardubického gestapa, zavrhnul plán upálení obyvatel osady v jejich domovech, se zastřelením mužů i žen a odvezení dětí na převýchovu ovšem souhlasil.²⁴⁹ 24. června 1942 se Ležáky ocitly v kruhu smrti, z něhož nebylo úniku. Od ranních hodin toho dne se celá služebna gestapa i Sicherheitsdienstu nacházely ve stavu zvýšené pohotovosti. Záměr zlikvidovat Ležáky byl potvrzen. K akci se připravovaly taktéž jednotky příslušníků SS, protektorátního četnictva a policie. Dokonce dorazily posily z Hradce Králové. Kolem jedenácté hodiny dopoledne uzavřely policejní jednotky přístupové cesty do obce, nikdo nebyl propuštěn ven, na Ležáky mířily z okolních kopců těžké kulomety. Byl pracovní den, a tak když přítomné jednotky začaly vyhánět obyvatele z domů do opuštěného lomu, jednalo se především o ženy, malé děti a starší osoby. Muži pracovali v dalších lomech poblíž Ležáků, odrostlejší děti se nacházely ve školách. Policejní hlídky se tedy vydaly vyzvednout ležácké děti i muže z jejich zaměstnání. Začala kontrola dokladů, kdo nebydlel v osadě, směl odejít, ostatní, celkem 47 osob, byli zahrnutí do

²⁴⁶ Zikmund, Jirí – Pospíšilová, Jaroslava – Lenderová, Zdena, Fotoalbum města Hradec Králové 1918-1945, s.203.; Ve vydání Kraje Královéhradeckého, roč. XXXIII, č. 26 z 27.6.1942 se psalo, že na Velké náměstí dorazilo na 30 000 lidí a dokonce přijel pardubický starosta s celou městskou radou.; O shromážděních na dalších místech viz. Gebhart, Jan – Kuklík, Jan, Dramatické i všední dny protektorátu, s. 221.

²⁴⁷ Citováno podle Gebhart, Jan – Kuklík, Jan, Dramatické i všední dny protektorátu, s. 222.

²⁴⁸ Kraj Královéhradecký, roč. XXXIII, č. 25 z 20.6. 1942, s. 1.

²⁴⁹ Charbuský, Miloš – Kmoníček, Josef, Život v zatmění, s. 94.

připravených autokarů. Ty se svými pasažéry rozjely směrem na Pardubice. Jakmile autokary opustily oblast, neostýchali se příslušníci policejních jednotek i gestapa rabovat osiřelé domy. Když sebrali vše, co mělo nějakou cenu, rozezněly se údolím výbuchy náloží, obec byla postupně zapálena pochodněmi německých policistů. Domy hořely ještě druhý den. To už byla část obyvatel zničené osady zastřelena na pardubickém Zámečku, další přišli na řadu v následujících dnech.²⁵⁰ Pátrání v Hradci Králové, které prováděl zdejší uniformovaný strážní sbor, skončilo již 17. června, žádná osoba neposkytla informace, jež by vedly k vypátrání pachatelů atentátu. Zjištěny byly hlavně různé ohlašovací přestupky např. absence německého textu v legitimacích nebo adresy dřívějšího bydliště, jež dotyčný doposud neopravil.²⁵¹ Leč z celých východních Čech bylo v Pardubicích zastřeleno na 194 osob obviněných v souvislosti s atentátem. Děsivé zážitky ze zatýkaní a snad nekončících oznámení o popravených však brzy vytěsnilo trvalí obtížné zásobovací podmínky. Mnozí už ve svých domácnostech nenacházeli nic natolik cenného, aby za to na vesnici získali potraviny k alespoň malému přilepšení stále ztenčovaných přídělů. Koncem června proto úřady na Královéhradecku upozorňovaly, že na venkově nezvykle stoupl počet krádeží. Lidé z měst si nejednou plodiny odnášeli přímo z polí. Protektorátní bezpečnostní složky z těchto důvodů zesílily dozor na silnicích, v jednotlivých obcích starostové sestavili pomocné hlídky.²⁵²

Letní dny zahájili Hradečané a všichni obyvatelé protektorátu znovu bez výjimečného civilního stavu zrušeného k 3. červenci 1942.²⁵³ Repertoár okolností vhodných pro oslavy, na kterých by se demonstrovalo pevné postavení okupantů, rozšiřovaly také červencové 70. narozeniny státního prezidenta dr. Emila Háchy. Heger, kterému ve stejné době ministerstvo vnitra udělilo titul starosta, při té příležitosti však řečnil v přednáškovém sále pouze před zaměstnanci města.²⁵⁴ Podle článku Kraje Královéhradeckého se o těchto prázdninách zejména mládež „*chystá na výpomoc při žních*“, aby přiložila ruku „*k úspěšnému výsledku bitvy o zrnno.*“²⁵⁵ Při nepříznivém

²⁵⁰ Žižka, Jaroslav, Heydrichiáda ve východních Čechách, s. 112-113.

²⁵¹ Tamtéž, s. 154.; O protektorátních ozbrojených složkách viz. Frajdl, Jiří, Protektorát Čechy a Morava 1939-1945, s. 21.

²⁵² Charbuský, Miloš – Kmoníček, Josef, Život v zatmění, s. 95.

²⁵³ Kraj Královéhradecký, roč. XXXIII, č. 27 z 4.7. 1942, s. 4.

²⁵⁴ Tamtéž, roč. XXXIII, č. 29 z 18.7.1942, s. 5.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 5.; „*Výrobní bitva na polích - boj o chléb a výživu národa*“ byla vlastně součástí nové etapy tzv. bodenpolitik, která se naplno rozhořela už počátkem roku 1942 po neúspěchu bleskové války

počasí, které trápilo prázdniny rok 1942, zůstala většina obyvatel Hradce doma, pouze vyrazila na výlety po okolí, jenom „*studenti dlí na žňových pracích.*“²⁵⁶

Se začátkem nového školního roku 1942-1943 tak město ožilo jenom návratem žáků a studentů do lavic svých ústavů. Válka trvala dál, proto se obdobně jako v minulých letech i na podzim 1942 tu a tam v tisku objevila upozornění, že mnozí obyvatelé města nedůsledně zatemňují. Policejní úřady tudíž dostaly příkaz, aby proti takovým osobám důsledněji zakročily, dokonce jim i odpojily elektrický proud, pokud by nedošlo k nápravě.²⁵⁷ Zároveň počátkem října byli Hradečané vybízeni, aby přispěli do sbírky šatstva a textilií k prokázání „*péče o ty, kteří pracují na polích, v továrnách a spolupracují tak na společném válečném díle*“ , jak k tomu nabádal v rozhlasovém projevu ministr školství a národní osvěty Emanuel Moravec.²⁵⁸ Ve stejný měsíc přistoupilo město k přejmenování některých ulic a veřejných prostranství, neboť „*...v obvodu Velkého Hradce vyskytovala se četná pojmenování i několikrát...*“. Radnice sáhla přesně dle ducha doby do německé historie, takže se např. Husovo nábřeží změnilo na Benedeckovo, Kollárova třída se stala Hindenburgovou, Karlova třída, Husova ulice, Husova třída, Hlavní třída a Mozartovo náměstí vytvořily Bismarkovu třídu atd.²⁵⁹

„Konečné řešení“ židovské otázky v oblasti Protektorátu Čechy a Morava, které se zhmotnilo příjezdem prvního transportu do terezínského židovského ghetta 4. prosince 1941, dorazilo za rok do Hradce Králové.²⁶⁰ Na počátku prosince 1942, přesněji od neděle 13. toho měsíce, se v budově královéhradecké obchodní akademie soustřeďovali Židé z celých severovýchodních Čech. Shromáždilo se jich asi přes 1500. Následně opustili město ve zvláštních transportech.²⁶¹

východní frontě a při které se z protektorátu odvádělo nejvyšší možné kvantum hospodářské výroby. Gebhart, Jan – Kuklík, Jan, *Dramatické i všední dny protektorátu*, s. 236.

²⁵⁶ Kraj Královéhradecký, roč. XXXIII, č. 34 z 22.8. 1942, s. 5

²⁵⁷ Tamtéž, č. 41 z 10.10. 1942, s. 3.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 4.

²⁵⁹ Tamtéž, č. 44 z 31.10. 1942, s. 4.

²⁶⁰ Do 18.9. 1942 se v Terezíně nacházelo už 58 491 osob. Gebhart, Jan – Kuklík, Jan, *Dramatické i všední dny protektorátu*, s. 215.

²⁶¹ Kraj Královéhradecký, roč. XXXIII, č. 51 a 52 z 19.12. 1942, s. 5.; Podle Terezínské pamětní knihy byly z Hradce Králové vypraveny 2 transporty. První z nich označený písmeny Ch odjel 17.12. 1942 do Terezína, vezl 650 osob. Druhý převoz vyrazil 21.12. 1942, byl označen Ci, směřoval taktéž do Terezína a vezl s sebou 548 lidí. Celkem tedy šlo o 1198 Židů, což však neodpovídá číslu uvedenému v novinách. Mohu se tedy domnívat, že počet v novinách byl buď záměrně nadsazen, nebo nakonec odjelo z celé skupiny „jenom“ oněch 1198 osob. Z prvního transportu 597 lidí zemřelo, 52 bylo osvobozeno u jednoho se osud nezjistil. Z druhého transportu zemřelo 499 Židů, 47 se dožilo konce války, 2 osudy zůstaly neznámé. Terezínská pamětní kniha: židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941-1945, Praha, 1995, s. 68, 1077 a 1087.

K udržení klesající lodi Německa byl v posledních lednových dnech roku 1943 vytvořen komplex vojenských, ekonomických a politických opatření k udržení Německé říše pojmenovaný *totální mobilizace*. Opatření si kladla za cíl stabilizaci stávající situace po vojenských porážkách a přípravu předpokladů pro novou protiofenzívu.²⁶² Když se měly odvádět ročníky 1924, potýkaly se pracovní úřady s doposud nezvyklým odporem. Tito mladí lidé se snažili uniknout nasazení neschopenkami, ženitbou, útekem ale také sebepoškozováním. Na práce pro válečnou průmyslovou mašinérii se záhy odváděli žáci narození v letech 1925 a 1926.²⁶³

Ještě na konci prvního měsíce roku 1943 se do Hradce zase vypravil Konrád Henlein. V neděli 24. ledna účinkovala ve zdejšímu Biu Electra při příležitosti „*Dnu německé hudby*“ německá pražská filharmonie. Henlein tu pak odpoledně držel řeč. Majitelé a správci okolních domů tedy museli po dobu pobytu nacistického funkcionáře „náležitě vyzdobit“ budovy říšskými a protektorátními prapory.²⁶⁴

Když se od 1. do 2. března 1943 pro účely mobilizace výrobních sil sepisovali pracovníci v Hradci, všem mužům od 16 do 63 let a ženám ve věku od 17 do 45 let se rozdávaly spolu s potravinovými lístky tzv. osobní listy pro účely evidence u pracovních úřadů. Vyplněné formuláře se odevzdávaly při dalším přebírání potravinových lístků mezi 29. a 30. březnem. Vypsát tiskopisy nemuseli mimo jiné studenti a žáci všeobecně vzdělávacích institucí, tedy hlavních škol, gymnázií, reálek a reálných gymnázií, či ženy se dvěma dětmi do 14 let věku nebo jedním do šesti let.²⁶⁵

Čtvrté výročí ustavení Protektorátu Čechy a Morava, jež připadalo na pondělí 15. března 1943, se v Hradci omezilo na filharmonický koncert v divadle, které obsadilo obecnostvo, kde bylo i „*hojně mládeže. Byli tu zastoupeni všechny místní úřady protektorátní i samospráva, vládní vojsko, korporace kulturní, technické závody, školství i vyšší klérus.*“ Na jevišti zdobeném bystou Vůdce zahrál Městský orchestr skladby Dvořákovy, Schubertovy i Wagnerovy, aby se „povznesla nálada“ zatížená několika válečnými lety.²⁶⁶ Za necelý týden nato, v neděli 21. března 1943, se Hradec

²⁶² Gebhart, Jan – Kuklík, Jan, *Dramatické i všední dny protektorátu*, s. 253.

²⁶³ Přes 3000 českých učitelů muselo vyměnit školní místnosti za továrny, sto německých kantorů mířilo na frontu. Počet Čechů, kteří pracovali v Německu už před rokem 1943, stoupl nyní na 250 000. Z protektorátu sem pak pravidelně každý měsíc mířilo 12 000 nových dělníků. Vyčerpání Čech i Moravy za několik let války se brzy projevilo na snížení kvót o polovinu, nakonec se do říše posílalo „jen“ 3000 Čechů měsíčně. Brandes, Detlef, *Češi pod německým protektorátem*, s. 369-371.

²⁶⁴ *Kraj Královéhradecký*, roč. XXXIV, č. 4 z 23.1. 1943, s. 5.

²⁶⁵ *Tamtéž*, č. 9 z 27.2. 1943, s. 5.

²⁶⁶ *Tamtéž*, č. 12 z 20.3. 1943, s. 4.

dočkal uctění památky padlých, ovšem pouze německých. Na Ulrichově náměstí ji zorganizovalo velitelství branné moci. Po projevech následovala přehlídka vojska. Nad vším se ve větru třepotaly vlajky říšské a protektorátní vyvěšené z veřejných budov.²⁶⁷

Úterý 20. dubna 1943, na které připadaly narozeniny Adolfa Hitlera, zůstalo v protektorátu běžným pracovním dnem. Od osmi hodin večer však Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě připravilo nejen pro hradecké žactvo a studentstvo „řádné prožití“ onoho „zvláštního“ dne. Ve velkém sále kulturního domu Střelnice drželi řeč starosta města Franz Heger a Jana Marhula, okresního pověřence Kuratoria pro výchovu mládeže. Hudba vládního vojska pak prostoru rozezněla předehrou k Weberově opeře Čarostřelec, předehrou k Wagnerově opeře Tannhäuser, Smetanovou symfonickou básní Vyšehrad a Dvořákovými Slovanskými tanci č. 9-13.²⁶⁸ Je otázka, zda tóny těchto skladeb dokázaly odvést své posluchače od každodenních těžkostí v materiálním nedostatku, jak si to okupanti přáli.

Národní odborová ústředna zaměstnanecká uchystala na 1. května 1943 pro hradecké zaměstnance osm promítání v biografech, které zhlédlo přibližně 3000 osob. Ve Východočeském divadle se hrála opereta Země úsměvů. V sadech Viktoria měla hudba vládního vojska promenádní koncert, na Velkém náměstí hrálo Odborové sdružení hudebníků. Vstup na všechny podniky byl zdarma. Okupanti je pořádali za jediným účelem – uplatit jimi dobrou náladu pracujících, aby dál plnili své úkoly v hospodářské produkci pro říši.²⁶⁹

Právě uběhl rok od atentátu na Heydricha. Neděle 30. května 1943 tudíž znamenala nejenom pro Hradec Králové slavnost v nacistické režii k uctění památky SS-obergruppenführera. V Hradci v sadech Viktoria, umístěných na soutoku Labe a Orlice, „...shromáždili se četní zástupci říšské branné moci, vládního vojska, říšských a protektorátních úřadů a velmi mnoho německého i českého obyvatelstva všech vrstev z celého širokého Hradecka. Potěšitelnou byla účast mládeže, která se dostavila za vedení instruktorů Kuratoria pro výchovu mládeže.“ Navzdory realitě válečných nezdarů Německa se nacisté všemožně snažili dávat najevo svou „pevnou“ pozici v protektorátu, proto například v Hradci Králové přejmenovali park Viktoria na sad Reinharda Heydricha.²⁷⁰

²⁶⁷ Kraj Královéhradecký, roč. XXXIV, č. 13 z 27.3. 1943, s. 5.

²⁶⁸ Tamtéž, č. 17 z 24.4. 1943, s. 4.

²⁶⁹ Tamtéž, č. 19 z 8.5. 1943, s. 5.

²⁷⁰ Tamtéž, č. 23 z 5.6. 1943, s. 1.

V sobotu 12. června se v centru Hradce, na hřišti bývalé sokolovny, sešlo 70 mladých mužů k instruktorskému kurzu, který zahájil okresní pověřenec Kuratoria pro výchovu mládeže. Cvičení se střídala s ideovými přednáškami a ukázkami povinné služby mládeže, aby instruktoři dostatečně poznali „*nové úkoly a povinnosti, které je čekají při výchově generace Nové Evropy.*“²⁷¹ Královéhradečtí žáci a studenti přibližně za měsíc po tomto školení na 7 týdnů opustili učebny, neboť začaly letní prázdniny. Podle článků v tisku nebude mládež zahálet a přiloží „*své ruce k práci, jak ani jinak ve válečné době není možné*“²⁷² Na konci srpna, ve dnech 28. a 29., se ovšem žactvu dostalo „rozptýlení“ v podobě masové sportovní akce - „*Velkého dne mládeže*“ – pořádané pod záštitou nacistické organizace Kuratoria pro výchovu mládeže. Po předchozích vylučovacích okresních přeborech v lehké atletice, které probíhaly v předešlých 14 dnech, se na sportovním stadionu vedle hradeckých lázní mezi sebou a před zraky Hradečanů v ony dny střetli chlapci od 10 do 18 let a dívky od 14 do 18 let. Ti nejlepší se pak měli zúčastnit velkolepého podniku Kuratoria na pražském Strahově.²⁷³

Sport město neopustil ani na začátku školního roku 1943-1944. Od soboty 25. do neděle 26. září se v Hradci konaly německé sportovní dny. V neděli odpoledne pochodovaly slavnostně vyzdobeným městem, nad kterým vlály říšské i protektorátní prapory, oddíly německé mládeže, příslušníci SA a branné moci. V prosloveh na Ulrichově náměstí „*byla vyslovena neochvějná víra ve vítězství...*“²⁷⁴

Válečnou šed' podzimních dnů rozčeřily úsměvné pověsti o „*pérákovi*“. Také v královéhradeckých tiskovinách se psalo, že se ve městě i v okolí mluví o „*pérovém muži*“, který prý zvládne přeskočit i autobus.²⁷⁵ Na konci listopadu se opět v Hradci sešli mladí instruktoři, tentokrát se dvoudenního kurzu od 27. do 28. listopadu účastnilo na 125 mládenců. V neděli 28. listopadu navíc do Hradce zavítal ministr školství Emanuel Moravec. Ministr pak promluvil u příležitosti pátého výročí zvolení dr. Emila Háchy státním prezidentem.²⁷⁶

²⁷¹ Kraj Královéhradecký, roč. XXXIV, č. 25 z 19.6. 1943, s. 2.; O instruktorských kurzech Kuratoria pro výchovu mládeže viz Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 53.

²⁷² Tamtéž, č. 29 z 17.7. 1943, s. 4.

²⁷³ Tamtéž, č. 35 z 28.8. 1943, s. 5.

²⁷⁴ Tamtéž, č. 40 z 2.10. 1943, s. 5.

²⁷⁵ Tamtéž, č. 47 z 20.11. 1943, s. 5.; O Frantovi Pérákovi více také Charbuský, Miloš – Kmoníček, Josef, Život v zatmění, s. 91.

²⁷⁶ Kraj Královéhradecký, roč. XXXIV, č. 49 z 4.12. 1943, s. 5.

Adventní dny prosince 1943 se právě nenesly v duchu dostatku. Kuratorium pro výchovu mládeže tedy připravilo v první polovině toho měsíce výstavu vánočních hraček, jež vyrobili chlapci a děvčata v povinné službě mládeže Kuratoria. Rodiny, které o předměty během trvání expozice projeví zájem, je ale získaly pouze na základě vydaných poukázek. Akce se tak podle oficiálních tiskovin stala „*dokladem toho, jak naše mládež chápe své kamarádství a sociální poslání.*“²⁷⁷

První lednové a únorové týdny roku 1944 po vánočních svátcích důrazně připomněly, že nadále trvá světová válka. Obyvatelstvo se totiž povolávalo k výcviku ve svépomocné protiletectvé ochraně. Nařízení se týkala všech obyvatel narozených v letech 1885 až 1927. Z povinnosti byly vyjmuti např. němečtí státní příslušníci, lékaři, členové protektorátní policie, matky malých dětí do 6 let...atd. Kdo by se nedostavil, hrozila mu pokuta ve výši od 100 do 1500 K.²⁷⁸

Počátek března znamenal již pátý rok strávený v protektorátu. I tentokrát se oficiální projevy Hradečanů „ujišťující o oddanosti k říši“, odehrály na jednom shromáždění. Ve středu 15. března 1944 přednesl velkém sále Střelnice svou řeč ředitel Kulturního úřadu města Hradec Králové dr. František Hejl. Atmosféru dle tisku „dotvářely“ žačky hospodyňské školy ze Stežer oděné do národních krojů a mladí členové a členky Kuratoria pro výchovu mládeže. Městský orchestr zahrál hymny, které si přítomní vyslechli se zdviženými pravicemi.²⁷⁹

Přesně za měsíc, 15. dubna, se Střelnice znovu zaplnila, protože se zde konal projev mládeže pod heslem „*Chceme stavět, ne bořit.*“ Protibolševické vystoupení vůči „záporu a hrůze z východu“ stavělo „*tvůrčí životní a radostnou sílu mladé české generace, zapojené v Kuratoriu.*“²⁸⁰ Následujícím velkým manifestem mládeže, opět organizovaném Kuratoriem, se v Hradci měl stát 7. květen 1944. V tento „*Jarní den mládeže*“ mířily místní chlapci i děvčata již v 8 hodin ráno na Velké náměstí, kde po projevu okresního pověřence instruktoři postavili máj, načež hoši a dívky zatančili besedu. Za přítomnosti obecnstva z řad obyvatel Hradce se děti přesunuly na závody ve štafetě, hromadná cvičení a fotbalová utkání.²⁸¹ Na konci května 1944 „pocítil“ svou návštěvou východočeskou metropoli sám říšský protektor Wilhelm Frick, který byl do

²⁷⁷ Kraj Královéhradecký, roč. XXXIV, č. 50 z 11.12. 1943, s. 5.

²⁷⁸ Tamtéž, roč. XXXV, č. 3 z 22.1. 1944, s. 5.

²⁷⁹ Tamtéž, , č. 11 z 18.3. 1944, s. 4.

²⁸⁰ Tamtéž, č. 16 z 22.4. 1944, s. 2.

²⁸¹ Tamtéž, č. 19 z 13.5. 1944, s. 2.; O„Dnech mládeže“ viz Gebhart, Jan – Kuklík, Jan, Dramatické i všední dny protektorátu, s. 235.

úřadu jmenován v srpnu 1943.²⁸² Za doprovodu Franze Hegera a dalších oficiálních hostů si prohlédl Hradec.²⁸³

Po „*Jarním dnu mládeže*“ Hradec počátkem června čekala jeho letní obdoba. Propagace výchovné práce Kuratoria začala v sobotu 3. června a pokračovala až do neděle 4. Děti divákům předvedly různé hry, utkaly se v lehkooatletických závodech, dívky měly ukázky gymnastiky, k tomu bylo „*pěkné počasí a v přestávkách koncertující hudba hradecké mládeže, ..., přispěly k spokojenosti početného obecnstva.*“²⁸⁴ Idylické prožitky zaznamenané Krajem Královéhradeckým ovšem poněkud narušovala skutečnost, že se akce konala už skoro v pátém roce války.

První červencové dny povolaly mládež znovu k masové ukázce „*dvouletého úsilí*“ Kuratoria pro výchovu mládeže. „*Týden mládeže*“ naplněný sportem i kulturními akcemi se završil 9. července 1944 na pražském Strahovském stadionu²⁸⁵ Okupační agitace navzdory realitě prohrávající říše neustávala ve štvavých kampaních proti svým nepřátelům. Na čtvrtek 13. července například svolala Česká liga proti bolševismu²⁸⁶ shromáždění na Velké náměstí, jelikož organizace a její sympatizanti jdou „*přesvědčeně proti bolševismu, společně, jednotně, bez váhání...*“, znají „*jen jedinou cestu: cestu Říše...*“²⁸⁷ Na shromáždění podle novin dorazilo 15 000 účastníků.²⁸⁸ Stejně jako v předcházejících válečných obdobích léta „*mnoho Hradečanů se nabídlo pro všeobecnou žňovou výpomoc.*“ Ani žactvo prý dle Kraje Královéhradeckého nezůstalo opodál a vyslyšelo četné apely na jeho výpomoc, takže nemělo být obav, zda „*mládež pomůže na poli a ve stodole...*“²⁸⁹

Na začátku školního roku 1944-1945 se za katedry nejen hradeckých škol nevrátila část učitelů, do lavic nezasedly osmé ročníky českých středních škol i německých vyšších škol, neboť ti všichni byli určeni k válečnému pracovnímu nasazení.²⁹⁰

²⁸² Frajdl, Jiří, Protektorát Čechy a Morava 1939 – 1945, s. 13.

²⁸³ Kraj Královéhradecký, roč. XXXV, č. 21 z 27.5. 1944, s. 4.

²⁸⁴ Tamtéž, č. 23 z 10.6. 1944, s. 4.

²⁸⁵ Tamtéž, č. 26 z 1.7. 1944, s. 2.; O „Týdnu mládeže“ viz Gebhart, Jan – Kuklík, Jan, Dramatické i všední dny protektorátu, s. 235.

²⁸⁶ O této organizaci viz. také Frajdl, Jiří, Protektorát Čechy a Morava 1939 – 1945, s. 27.

²⁸⁷ Kraj Královéhradecký, roč. XXXV, č. 27 z 8.7. 1944, s. 4.

²⁸⁸ Tamtéž, č. 28 z 15.7. 1944, s. 1.

²⁸⁹ Tamtéž, č. 30 z 29.7. 1944, s. 4.; O Práci žactva viz. Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 54-58.

²⁹⁰ Učitelům, kteří na ústavech zůstali, se zvýšila vyučovací povinnost. Podle tohoto opatření ministerstva školství se na přechodnou dobu uzavíraly školy odborného a uměleckého směru, pokud

Během září 1944 se po východních Čechách šířily zvěsti o blízkém konci války. Kuratorium pro výchovu mládeže si stěžovalo, že věkově starší osoby takovými zkazkami narušují jeho „výchovné snahy“. Od *totální mobilizace* si Kuratorium slibovalo odchod takových lidí z obcí, takže by už nedocházelo k podrývání nacionálně-socialistického smyšlené mládeže, ke kterému ji vedla. Konec války se ohlásil i zoufalou snahou o aktivizaci posledních zdrojů. A tak se podle výnosu Adolfa Hitlera z 20. září 1944 ustavovaly oddíly Volkssturm – domobrany určené ke stavbě zátarasů na hlavních silnicích a u průmyslových závodů.²⁹¹

Pod mottem „*Jde o budoucnost všech, rozhodni se!*“ se počátkem prosince pod taktovkou okresního pověřence Kuratoria konalo v sále Střelnice setkání královéhradeckého dorostu. Nehledě na podlamující se pozice nacistů mluvili přítomní řečníci s nezlomnou silou a fanatismem o nutnosti „*prokázat svou věrnost heslu ‚Služba národu, službou evropským ideálům Říše.‘*“²⁹² V oněch adventních dnech si tisk „pochvaloval“ práci mládeže, protože se sextáni reálného gymnázia a gymnázia z Hradce zapojili jako výpomocné síly na 10 dní ve zdejším poštovním úřadu. Vánoční nadílky Kuratoria, pořádané rovněž v Hradci Králové, obdarovaly mládež knihami a vánočkami. Pohoštění na besídce jen podtrhovalo „lidumilnost“ této organizace.²⁹³

Počátkem roku 1945 nacisté spěšně evakovali koncentrační tábory před postupujícími oddíly Rudé armády. Vlaky projížděly rovněž po východočeských tratích. O incidentu, který s těmito převozy souvisel, informoval dokonce kriminální rada a přednosta královéhradeckého gestapa Albert Hardtke vládního radu v Praze - vězni přemísťovaní z tábora Gross-Rosen se 19. února zastavili přes noc u Choustníkova Hradiště. Některé vězně však pěší pochod natolik vyčerpал, že byli neschopni pokračovat v cestě, a tak je druhý den zastřelili.²⁹⁴

V únoru začalo procházet přes východní Čechy několik desítek tisíc válečných zajatců.²⁹⁵ Mnohým se ze špatně strážných transportů podařilo uprchnout. Některým místní obyvatelé poskytli do konce války azyl, jiní se přidali k partyzánským skupinám.

nepřipravovaly pro povolání, jež byla důležitá pro válku. Studenti i kantoři z těchto ústavů byli pracovně nasazeni. Tamtéž, č. 34 z 26.8. 1944, s. 4.; O pracovním nasazení viz. Veselá, Zdenka, Vývoj českého školství, Praha, s. 130 a Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 51.

²⁹¹ Charbuský, Miloš – Kmoníček, Josef, Život v zatemnění, s. 103-104.

²⁹² Kraj Královéhradecký, roč. XXXV, č. 50 z 16.12. 1944, s. 3.

²⁹³ Tamtéž, č. 51-52 z 23.12. 1944, s. 4.

²⁹⁴ Charbuský, Miloš – Kmoníček, Josef, Život v zatemnění, s. 108.

²⁹⁵ Mezi 8.2. až 10.2. 1845 ustoupilo před frontou 60 až 70 000 válečných zajatců. Frajdl, Jiří – Zikmunda, Vlastimil, Listy z dějin východních Čech, s. 178.

Mezi uprchlíky se nacházeli též příslušníci ženijní pracovní brigády z armády generála Vlasova umístěné u Semil a Železného Brodu. V proudech lidí, které procházely východočeskými městy a vesnicemi, se objevovali i němečtí vystěhovalci z východu, pro něž se vžilo označení „*národní hosté*“.²⁹⁶ V souvislosti s tím představitel města Franz Heger se obracel na Hradečany, aby se „*dobrovolným přijetím jednotlivých osob anebo rodin umožnilo ubytování uprchlíků městu přechodně přidělených,*“ navíc to podle něj přinášelo klady, protože „*mnoho hospodyň si může tímto způsobem opatřit výpomoc v domácnosti nebo podporu při péči o vlastní děti.*“ Pokud by však ochota poskytnout utečencům střechu nad hlavou vážla, podpořil starosta své naléhání výhružkou, že „*nařízeno bude jejich nucené ubytování.*“²⁹⁷

Březnové dny zahájila mohutná sbírka „*Národ svým dělníkům*“, jež si kladla za cíl, doplnit oblečení pracovně nasazených v továrnách nebo na zákopových pracích, takže se ještě ztenčily válkou prořídlé šatníky obyvatelstva. I v Hradci Králové lidé měli vyhovět výzvám protektorátní vlády.²⁹⁸ V druhé polovině téhož měsíce důrazně v tisku upomínal starosta Heger obyvatele města, že se zapovídá kontakt se zajatci, stále se tehdy pohybujícími na Hradecku. V jím vydané vyhlášce se psalo, že „*na základě zjištěných případů se občanstvo opět varuje a upozorňuje, že jakýkoliv styk se zajatci je bezvýjimečně přísně zakázán a přísně stíhán. Kdo je zajatci na útěku nápomocen poskytováním přístřeší, potravy, prádla, šatstva nebo jen pouhými radami, vydává sám sebe v nebezpečí trestu smrti.*“²⁹⁹

Partyzánské skupiny ve východních Čechách začaly operovat na podzim 1944. Partyzáni se soustředili zejména na Českomoravské vrchovině a mezi Hradcem Králové a Holicemi. Svou činnost zde vyvíjela brigáda M. Jan Hus a oddíly Holice, Krylov, Stalin, Vpřed, Pluk gen.Svobody.³⁰⁰ V předvečer květnového povstání se jejich akce soustředily ponejvíce na železniční a silniční komunikace.³⁰¹

Na přelomu let 1944 a 1945 se z odbojových skupin zformoval Revoluční národní výbor (RNV). V dubnu dokonce ve městě fungovaly tři výbory, do začátku května zbyl už jen jeden. Jeho ustavující schůze proběhla 5. května, za předsedu byl

²⁹⁶ Charbuský, Miloš – Kmoníček, Josef, *Život v zatmění*, s. 108-109.

²⁹⁷ Kraj Královéhradecký, roč. XXXVI, č. 12 z 24.3. 1945, s. 3.

²⁹⁸ Tamtéž, č. 9 z 3.3. 1945, s. 3.

²⁹⁹ Kraj Královéhradecký, roč. XXXVI, č. 11 z 17.3. 1945, s. 3.

³⁰⁰ Frajdl, Jiří, *K problematice různých forem boje proti okupantům*, s. 56.

³⁰¹ Frajdl, Jiří – Zikmunda, Vlastimil, *Listy z dějin východních Čech*, s. 181.

zvolen člen KSČ Josef Karlovský. Členové výboru se scházeli v bytě JUDr. Josefa Šklíby, který později nahradil Karlovského ve funkci předsedy.³⁰²

Již 4. května obdrželo ředitelství státních drah sídlící v Hradci telegram protektorátního ministra Jindřicha Kamenického s apelem, aby se započalo s odstraňováním německých nápisů, vyvěsily se československé vlajky a zavedla se čeština jako úřední jazyk. Onen telegram vycházel z počínání německého státního ministra pro Čechy a Moravu K. H. Franka, který jednal s protektorátní vládou o předání moci. Z Hradce Králové byla tato zpráva šířena dál a stala se jedním z podnětů vystoupení obyvatelstva.³⁰³

Z východu ustupovala německá armáda a ve městě se nacházelo na 6000 ozbrojených Němců. Národní výbor tudíž chtěl jednat o podmínkách kapitulace.³⁰⁴ V pondělí 7. května nadto do Hradce dorazily posily wehrmachtu.³⁰⁵ 8. května slíbil vedoucí činitel královéhradecké radnice Franz Heger zástupcům Revolučního národního výboru, že příští den předá úřad tomuto orgánu. Avšak v noci se z města vytratil a služebním vozem zamířil do jižních Čech. Jeho cesta skončila v Jindřichově Hradci, kde jej zadrželi a uvěznili.³⁰⁶ Ještě 8. května kolem poledne Němci na královéhradeckém letišti zapálili vše, co nemohli evakuovat. Dopoledne do města přijeli lehké džípy americké armády. Vojáci předali dopis pro vojenské velitelství. Odpoledne vítali na Velkém náměstí Hradečané také těžká kolová vozidla Američanů. Od ranních hodin 9. května vyčkávali obyvatelé města příchod Rudé armády, která se k Hradci blížila od Třebechovic, Dobrušky a Jaroměře.³⁰⁷ Němečtí vojáci, jejichž ústup z Hradce se při zvěstech o blížící se sovětské armádě změnil v úprk, na silnicích opouštěli pomaleji jedoucí vozidla. Příslušníci československé armády, policie a četnictva auta s Němci zastavovali a pouze po úplném odzbrojení je pouštěli dál. Počet zabavených zbraní narůstal, takže se pro ně musel zřídit sklad.³⁰⁸ Do

³⁰² Zimmermann, Petr, Radnice v Hradci Králové, s. 63.

³⁰³ Zikmund, Jiří – Pospíšilová, Jaroslava – Lenderová, Zdena, Fotoalbum města Hradec Králové, s. 208.; Vznik ministerstva pro Čechy a Moravu viz. Gebhart, Jan – Kuklík, Jan, Dramatické i všední dny protektorátu, s. 261.

³⁰⁴ Zimmermann, Petr, Radnice v Hradci Králové, s. 63.

³⁰⁵ Zikmund, Jiří – Pospíšilová, Jaroslava – Lenderová, Zdena, Fotoalbum města Hradec Králové, s. 208.

³⁰⁶ Zimmermann, Petr, Radnice v Hradci Králové, s. 58.

³⁰⁷ Zikmund, Jiří – Pospíšilová, Jaroslava – Lenderová, Zdena, Fotoalbum města Hradec Králové, s. 208-209.; Operace „ARLZ“ (útlum, vyklizení, ochromení, zničení) viz. Brandes, Detlef, Češi pod německým protektorátem, s. 373.

³⁰⁸ Kraj Královéhradecký, roč. XXXVI, zvláštní vydání z 10.5. 1945.

města zanedlouho dospěla gardová divize generálmajora Govorova, která si vybudoval štáb v blízkých Nechanicích.³⁰⁹

V sobotu 12. května promluvili zástupci RNV na první poválečné demonstraci obyvatelstva na Velkém náměstí. Městem proudily příslušníci československé armády, Sokola, Orla, Skauta a politických organizací.³¹⁰ Členové národního výboru položili věnec v národních barvách k bystě prezidenta Osvoboditele v místech dnešního Masarykova náměstí.³¹¹ Jeho památku uctili dvěma minutami ticha. Velitel královéhradecké posádky vykonal přehlídku čestné roty. Po projevu člena RNV Bohumila Nikodýma se náměstím nesly zvuky české hymny a po ní internacionály. Shromáždění ukončily dělové výstřely a zvony.³¹²

Královéhradecká radnice za nedlouho po konci války požádala Okresní soud v Jindřichově Hradci o vydání Franze Hegera, aby proces s ním mohl proběhnout v Hradci Králové. Jenže 20. května byl Heger odvezen do jindřichohradecké nemocnice se velkou ztrátou krve, zde přítomný lékař už pouze shledal, že Heger na následky svého zranění zemřel. Ve stejný den bylo zveřejněno složení RNV - 17 komunistů, 6 sociálních demokratů, 5 národních socialistů, 6 lidovců a 9 bez politické příslušnosti.³¹³

Trestu neunikli dva Hegerovi nejbližší spolupracovníci – první náměstek starosty ing. Hans Peschl a radní ing. Rudolf Kafka. Peschl zvyšoval pro válečné účely obecní dávky a poplatky, zabavoval kovové pomníky, rozprodával obecní pozemky a navrhoval zabírání hradeckých škol. Mimo jiné plánoval zavést němčinu jako výhradní jazyk užívaný na radnici nejen při ústním styku v jednáních, ale také mezi zaměstnanci. Soudu s ním se konal již 20. června roku 1945, Peschl dostal trest 15 let v těžkém žaláři. Následující soudní řízení vedené proti Kafkovi skončilo jeho odsouzením k 18 letům vězení. Kafka byl ředitelem hradecké firmy Teerag, kde se jako první po příjezdu okupantů vyvěsila vlajka s hákovým křížem. Za války působil jako mluvčí Němců v Hradci Králové, některé občany města s výhrůzkami „přemlouval“ k optování k německé státní příslušnosti.³¹⁴ Na počátku června 1945 se v Hradci

³⁰⁹ Frajdl, Jiří – Zikmunda, Vlastimil, Listy z dějin východních Čech, s. 194.

³¹⁰ Zikmund, Jiří – Pospíšilová, Jaroslava – Lenderová, Zdena, Fotoalbum města Hradec Králové, s. 209.

³¹¹ O změnách označení tohoto náměstí viz. poznámka 99.

³¹² Štít, roč. XXXVI, č. 1 z 17.5. 1945, s. 4.

³¹³ Autor v knize píše, že se Heger patrně pokusil o sebevraždu. Zimmermann, Petr, Radnice v Hradci Králové, s. 58 a 63.

³¹⁴ Zimmermann, Petr, Radnice v Hradci Králové, s. 59-60.

vyšetřovalo celkem asi 400 osob podezřelých z různých činů spáchaných za dob protektorátu.³¹⁵

V červnu vznikl v Hradci Králové Ústav pro osidlování pohraničí, který měl organizovat osídlení oblastí v severovýchodních Čechách.³¹⁶ Na konci června stoupl počet zadržených na 601, z čehož 177 osob bylo buď propuštěno, nebo předáno jiným soudům a úřadům.³¹⁷ Zároveň se ve stejný čas novu změnilo řízení města. Nově vzniklý Místní národní výbor se skládal z 24 osob, z čehož 10 bylo bezpartijních, předsedal mu JUDr. Jan Němec.³¹⁸ Město Hradec Králové se 22. června 1945 nadělo další velké demonstrace, tentokrát u příležitosti připomenutí napadení Sovětského svazu. Kolem 15 000 příchozích si vyslechlo proslovy mimo jiné majora Nedvěděva za Rudou armádu a plk. Boreckého za československé vojsko.³¹⁹

Střední školství v dalších letech protektorátu

Chvilé, kdy se kantoři a žáci sešli v učebnách ve svobodné zemi, byly ještě hodně daleko, když se okupační orgány zaměřily na perzekuci židovských míšenců. Od podzimu 1942 se zakazovalo přijímat míšence I. stupně do hlavních a vyšších německých škol a do českých středních škol. Míšenci, jež byli přijati do školního roku 1942-1943 a neměli ukončenou povinnou školní docházku, se vraceli do obecných škol. Míšenci II. stupně sice nadále směli výše jmenované typy ústavů navštěvovat, pouze pokud jejich přítomnost nijak nepoškozovala žáky německé nebo příbuzné krve.³²⁰ Také perzekuce kantorů započala záhy po vzniku protektorátu – v březnu 1939 se výnosem MŠANO měli ze služby vyvázat komunističtí vyučující, svá místa ztratili též pedagogové židovského původu i legionáři.³²¹ Život učitelů ztrpčovaly i zkoušky z německého jazyka.³²²

Výuka se narušovala třeba prodlužováním vánočních prázdnin kvůli nedostatku uhlí, jak tomu bylo např. ve školním roce 1941-1942, či od léta 1940 povinným sběrem

³¹⁵ Štít, roč. XXXVI, č. 3 z 7.6. 1945, s. 3.

³¹⁶ Tamtéž, č. 4 z 14.6. 1945, s. 3.

³¹⁷ Štít, roč. XXXVI, č. 5 z 21.6. 1945, s. 2.

³¹⁸ Zimmermann, Petr, Radnice v Hradci Králové, s. 65.

³¹⁹ Štít, roč. XXXVI, č. 6 z 28.6. 1945, s. 3.

³²⁰ Doležal, Jiří, Česká kultura za protektorátu, s. 44.

³²¹ Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 25-27.

³²² Doležal, Jiří, Česká kultura za protektorátu, s. 70.

starého papíru, textilu, železa, kostí a odpadků.³²³ O prázdninách stejného roku se rozhodlo též o „dobrovolné pomoci v zemědělství“. Studenti středních a odborných škol, jakož i učitelských ústavů se po prázdninách museli prokázat, že rolníkům vypomáhali.³²⁴ Využívání práce studentů vrcholilo *totální mobilizací*. V roce 1944 se uzavřely některé odborné školy, takže jejich studenti se octli v nuceném pracovním nasazení. Ve školním roce 1944-1945 se dokonce všechny osmé ročníky ze středních škol převedly na práce ve válečném průmyslu, stavebnictví a zemědělství.³²⁵ Jednotlivě si pracovní úřady povolávaly rovněž mladší studenty.³²⁶

Snad největší zásah do fungování středních škol s sebou přinesla jeho reorganizace nařízená 6. srpna 1941, která měla počínaje školním rokem 1941-1942 více „sladit“ české školství s německým.³²⁷ Ze čtyř dosavadních typů - gymnázia a reálná gymnázia, reálky a reformní reálná gymnázia – měly zůstat jen dva. Normálním druhem střední školy se stalo reálné gymnázium (chlapecká, koedukační i čistě dívčí), zvláštním pak (klasické) gymnázium určené jen pro chlapce. Reformní reálná gymnázia zmizela úplně a reálky se staly reálnými gymnázii.³²⁸ Zároveň s tím se redukovalo dívčí vzdělání – na chlapecká reálná gymnázia směly dívky pouze, když v místě neexistoval dívčí ústav. I tak se koedukace omezovala tím, že se na škole nesměla učit více jak jedna dívka na tři chlapce. Na dívčích reálných gymnáziích se do osnov zaváděly předměty, které měly děvčata připravit na jejich budoucí roli žen a matek. Eliminace středoškolského žactva pokračovala také od počátku školního roku 1941-1942 zavedením numeru clausu 40 primánů. Kromě jiného střední škola a nově zavedená hlavní škola navazovaly na čtyři ročníky obecné školy. Po školním roce 1941-1942, kdy měli při přijetí na střední školu přednost ještě žáci pátých tříd před čtvrtými, v následujících letech postupovali už pouze děti ze čtvrtého ročníku. Tím pádem maturovali o rok dříve než bylo zvykem, a tak mohli být méně vyspělí.³²⁹ Dále se od

³²³ Doležal, Jiří, Česká kultura za protektorátu, s. 57.

³²⁴ Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 57.

³²⁵ Veselá, Zdenka, Vývoj českého školství, Praha, 1988, s. 130.

³²⁶ Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 51.

³²⁷ Např. od školního roku 1943-1944 se do škol ve snaze co nejvíce se přiblížit německému systému vzdělávání zavedl šestistupňová klasifikace, kde pětka znamenala nedostatečnou známku s nadějí na brzké zlepšení, ale šestka byla pro žáky s nevyhovujícími znalostmi, u nichž se náprava dala očekávat až po delší době. Doležal, Jiří, Česká kultura za protektorátu, s. 52.; O německém školství viz. Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 7-10.

³²⁸ Odlišnosti spočívaly hlavně ve výuce jazyků. Na gymnáziích začínala latina už v primě, od kvinty se přidala řečtina. Na reálných gymnáziích se latina učila až od tercie a v kvintě přibyl živý jazyk. Doležal, Jiří, Česká kultura za protektorátu, s. 54.

³²⁹ Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 30-31.

roku 1941-1942 vylučovalo určité procentu studentů z kvart, kvint a sext, v příštích letech se pak výběr zaměřil na kvarty.³³⁰ Od roku 1942-1943 se navíc uchazeči o přijetí do prvních ročníků středních škol soustřeďovali ve výběrových střediscích, kde se zjišťovalo, zda budou vhodné k poněmčení. Fakt, že se dětem podařilo vyhovět požadavkům, a to i rasovým, ještě vzhledem k povoleným kapacitám prim, nezaručoval, že budou studovat na střední škole.³³¹ Mimo to se od stejného roku rušily opravné zkoušky, které se povolovaly jen jednotlivcům.³³² Omezení počtu budoucí české inteligence, kterou si za cíl kladl sled výnosů a nařízení, se projevovala i zásahy do maturitních zkoušek. Koncem školního roku 1941-1942 tak například německý inspektor Gustav Werner rozeslal všem předsedům maturitních komisí důvěrný dopis, ve kterém vyžadoval, aby 20 % studentů u zkoušky dospělosti neuspělo.³³³ Okupantům se kombinací těchto metod podařilo snížit stavy středoškolského studentstva, jehož počet ve školním roce 1938-1939 přesahoval 95 000, na necelých 35 000 v roce 1944-1945.³³⁴

V průběhu okupačních let narůstal počet hodin věnovaných němčině. Od počátku roku 1942 se v nižších třídách českých škol místo dosavadních šesti hodin němčiny začalo učit osm hodin, ve vyšší třídách se osmihodinová dotace německého jazyka zavedla od roku 1942-1943.³³⁵ V němčině se měl vést výklad v dějepise, zeměpise i matematice.³³⁶ Výuka dějepisu a dějin literatury byla následně zcela přerušena od školního roku 1941-1942.³³⁷

Nejdůležitějším nástrojem k ovlivňování žactva se mělo vedle školy stát Kuratorium pro výchovu mládeže. Duchovním otcem této instituce byl zastupující říšský protektor Reinhard Heydrich, který o svých záměrech hovořil již 4. února 1942: výchova vedená Kuratoriem se měla vztahovat na děti a dorost ve věku od 10 do 18 let, mládež mezi 17. a 18. rokem věku by se soustředila ve zvláštních táborech s povinnou pracovní službou, část dětí by se vyřadila k poněmčení, protože germanizace byla od počátku jedním z cílů instituce. 26. května 1942 vyhlásil Heydrich před shromážděnou

³³⁰ Doležal, Jiří, Česká kultura za protektorátu, s. 53.

³³¹ Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 41.

³³² Opravné zkoušky povoloval školní inspektor Gustav Werner. Doležal, Jiří, Česká kultura za protektorátu, s. 55-56.

³³³ Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 41.

³³⁴ Doležal, Jiří, Česká kultura za protektorátu, s. 84 a Statistická ročenka republiky Československé 1948, Praha, 1948, s. 317.

³³⁵ Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 31.

³³⁶ Doležal, Jiří, Česká kultura za protektorátu, s. 82.

³³⁷ Somr, Miroslav, Dějiny školství a pedagogiky, s. 251.

protektorátní vládou povinnou pracovní službu chlapců i dívek od 10 do 18 let a vznik Kuratoria. Po atentátu na Heydricha vedl tento již ústřední úřad tehdejší ministr školství Emanuel Moravec. Kuratorium získalo svobodu shromažďování a smělo užívat tělocvičny v někdejších sokolovnách.³³⁸ Pod hlavičkou Kuratoria se pořádala sportovní klání i filmová a divadelní představení či koncerty. Jeho činnost se ovšem s blížícím se koncem válečných let poněkud rozpadala, takže se plánovaných záměrů do konce okupace zdaleka nedosáhlo.³³⁹

Rašínovo gymnázium v další fázi okupace

Hradecké školství se rovněž neustále muselo vypořádávat z řadou výnosů a nařízení. Jeden takový od podzimu školního roku 1941-1942 určil škole nový úřední název. Místo Rašínovo státní čsl. gymnázium v Hradci Králové se škola označovala jako Gymnázium v Hradci Králové.³⁴⁰

V únoru 1942 přišel ústav asi o dvě třetiny budovy, neboť se do nich nastěhoval okresní soud a říšské vojenské úřady. Vyučování se proto přesunulo do suterénu a probíhalo na dvě směny. Tísňivé pocity, které studenti a kantoři stejně jako ostatní obyvatelstvo protektorátu zažívali po příchodu Heydricha, tak tato situace, kdy se učilo v podzemních prostorách, jistě jen umocnila. Učitelská a žákovská knihovna se přemístila do prázdného biskupského bytu v domě patřícím církvi českomoravské³⁴¹ a školní sbírky našly dočasné útočiště na chodbách gymnázia. Nedostatek učebních pomůcek ještě více vzrostl po nařízení odevzdat na 400 kg knih a map do stoupy. Od školního roku 1941 – 1942 byli pedagogové vysíláni na ideologickou převýchovu do německého Rankenheimu. Povinnosti přeškolovacích kurzů neunikli ani zdejší pedagogové.³⁴² Osud školy pak bezprostředně ohrozily čtyři dopisy, jež se dostaly do rukou samotného Reinharda Heydricha. Písemnosti, podepsané slovy „*Žáci Rašínova gymnasia*“, spílaly okupantům, především však denuncovaly zdejší pedagogický sbor.

³³⁸ Brandes, Detlef, *Češi pod německým protektorátem*, Praha, 1999, s. 287.

³³⁹ Bosák, František, *Česká škola v době nacistického útlaku*, s. 52-54.

³⁴⁰ Dle výnosu MŠANO č. 108.221/41-I/3 z 11. září 1941. SOkA HK, HK – DG, Oběžníky ZŠR 1941, kar.č.31, inv.č.453, čís. 28 456/6 ai 1941 z 31.10. 1941.; Pro snadnější orientaci mezi školami v textu nadále používám Rašínovo gymnázium.

³⁴¹ Církev se do roku 1940 nazývala československou, viz. v textu na s. 33.

³⁴² Do Rankenheimu, kde se pořádala školení učitelů dějepisů, odjel prof. Jaroslav Procházka. Výroční zpráva státního gymnázia v Hradci Králové 1939–1948, s. 8.; O přeškolovacích kurzech v Rankenheimu viz. Bosák, František, *Česká škola v době nacistického útlaku*, s. 43-48.

Príslušníci gestapa proto obeslali ředitele a několik učitelů a vyhrožovali jim. Několik neočekávaných inspekcí na ústav provedl obávaný zemský školní inspektor Gustav Werner, sudetský Němec pověřený dozorem právě nad českými středními školami.³⁴³ Ústní zkoušky dospělosti se odehrály ve ztížených podmínkách, kdy okupační moc požadovala, aby 20 % oktávánů neuspělo. V letním květnovém termínu se maturit zúčastnilo celkem 60 studentů a studentek gymnázia, z toho 18 prospělo s vyznamenáním, 31 prospělo, 1 měl opakovat maturitu ze dvou předmětů a 10 z jednoho. Tito před zkušební komisí předstoupili znovu na konci září 1942 na akademickém gymnáziu v Praze II., kde však obstálo z oněch 10 jen 8 studentů. U maturity tak v létě propadlo přibližně 18 % oktávánů, na podzim 20 % zkoušených, takže se průměrně za oba termíny nepodařilo složit zkoušku dospělosti 19 % studentů a studentek.³⁴⁴

Vyučování značně trpělo stálým a dokonce se prohlubujícím nedostatkem učebnic. Příjímací zkoušky do prvního ročníku pro školní rok 1942-1943 se odehrávaly mimo ústav, protože se zavedly tzv. výběrové tábory.³⁴⁵ Školské úřady v rukou okupantů důrazně nabádaly, aby se chodilo na německé filmy, sbíraly léčivé rostliny a odpadky. Kurzy v Ranckenheimu pokračovaly, tentokrát se jich zúčastnil prof. Karel Havlíček, Eduard Schöbel a dvakrát dr. Josef Zeman. Pracovní úřad v čase *totální mobilizace* pátral také v řadách studentů po dělnících pro práci v říši – jako první odešel Ladislav Podmele, žák kvinty.³⁴⁶

V následujícím školním roce muselo gymnázium po intervenci samotného starosty Fanze Hegera vyklidit biskupský byt, který doposud skýtal útočiště pro školní knihovnu. Ta se nyní přestěhovala do posledního volného místa v budově. Knihy byly umístěny na nedůstojné místo - do záchodů ve druhém patře a do chodby k nim těsně přináležející. Přístup k nim se rovněž ztížil bedněním kolem nich. Inspekce život ve škole rozhodně neulehčily a záplava propagačních knih, brožur či časopisů se

³⁴³ Teprve po několika měsících prof. Kučera odhalil autora anonymů. Mělo jít o pomstu bývalého studenta gymnázia Oty Kerna, který na škole propadl a po té přestoupil na německou střední školu. Výroční zpráva státního gymnázia v Hradci Králové 1939 – 1948, s. 8.; O inspektorovi Wernerovi viz. Doležal, Jiří, Česká kultura za protektorátu, s. 75 a Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 41.

³⁴⁴ Srov. Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 41: Werner na konci roku 1941-1942 rozeslal dopis předsedům komisí, v nichž vyžadoval propadnutí 20 % maturantů. Výroční zpráva státního gymnázia v Hradci Králové 1939 – 1948, s. 9.

³⁴⁵ O výběrových táborech viz. Doležal, Jiří, Česká kultura za protektorátu, s. 56 nebo Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 41.

³⁴⁶ Výroční zpráva státního gymnázia v Hradci Králové 1939 – 1948, s. 10.

s neutuchající intenzitou, jež neodpovídala skutečné válečné situaci Německa, snažila denně působit na studentstvo, aby nezapomnělo udržovat „správný“ poměr k říši.³⁴⁷

V únoru školního roku 1944-1945 skončil ve věku 65 let bývalý ředitel školy dr. Alois Mazánek. Smutné povinnosti zastoupit ústav na jeho pohřbu, který se konal 19. února 1945, se ujali profesori Jaroslav Kučera a dr. František Průša. O dva dny později se před shromážděným žactvem a zástupci královéhradecké veřejnosti vyslovil k zásluhám zesnulého Mazánka také gymnazista Ludvík Novák a z pedagogického sboru pak prof. Miloš Lukáš. Kvalitu výuky tohoto školního roku oslabily opětovně prodlužované vánoční prázdniny. Již tak dosti svízelnou situaci o něco více přitížila skutečnost, že studenti od 6. dubna 1945 chodili do školy jen třikrát za týden, protože se Rašínovo gymnázium o své učebny dělilo se zdejším reálným gymnáziem.³⁴⁸

Děni v měsíci květnu roku 1945 zastihla ústav doslova v podzemí, neboť i v suterénu školy se stále vyučovalo. Už v sobotu 5. května se z místností gymnázia odstraňovali všechny připomínky předešlého protektorátního jha. Žáci i učitelé se účastnili zajišťování národního majetku v koordinaci národního výboru. Působili především jako strážníci a spojovací služba. Po 9. květnu, kdy do Hradce za nadšeného vítání jeho obyvatel vstoupili příslušníci Rudé armády, se zahájili přípravy k obnovení výuky. Studenti gymnázia byli svoláni na 23. květen do školní tělocvičny, kterou zdobily vlajky všech spojenců, obraz maršála Stalina a po dlouhých letech též podobizna prezidenta Osvoboditele. Den nato se žactvo vrátilo do učeben, avšak pro nedostatek opravených místností se stále učilo jen tři dny v týdnu (pondělí, středa a pátek, teprve od 11. června už se mohlo učit po celý týden). 28. května zažila školní tělocvična další ve svobodě radostně prožívané slavnostní chvíle. Před shromážděným žactvem u příležitosti první oslavy narozenin prezidenta v obnoveném samostatném československém státě pronesl řeč profesor Jaroslav Procházka. Den potom ústav ze zdravotních důvodů opustil jeho dosavadní ředitel Ludvík Novák, který vytrval v jeho vedení přes celou okupaci. Zástupcem ředitele byl zvolen profesor Miloš Lukáš, který však funkci odmítl přijmout, a tak se po nové volbě tohoto úkolu zhostil jiný člen sboru, prof. dr. František Průša.³⁴⁹

Všichni studenti osmého ročníku byli ve školním roce 1944-1945 pracovně nasazeni. Do tříd se tedy mohli vrátit až po skončení války. Jejich studium započalo

³⁴⁷ Výroční zpráva státního gymnázia v Hradci Králové 1939 – 1948, s. 11.

³⁴⁸ Tamtéž, s. 12-13.

³⁴⁹ Tamtéž, s. 13-14.

23. května a trvalo až do 15. září 1945, mezi tím byla čtyřtýdenní přestávka od 20. července do 16. srpna. K těmto žákům se připojili rovněž studenti vyřazení během války ze studia z důvodu rasových nebo pracovní povinnosti či proto, že se vylučovala určitá procenta žáků z jednotlivých tříd podle pořadí prospěchu.³⁵⁰ Vytvořily se zvláštní kroužky, kde se probírala látka osmého ročníku, který nikdo z nich nenavštěvoval, a také učivo předchozích tříd, zvláště pak vlastivěda, česká literatura a politická výchova, jejichž výuka za okupace samozřejmě neodpovídala „*duchu naší národní lidové demokracie*.“³⁵¹ Všichni veřejní žáci tříd VIII. A a VIII. B pak obdrželi vysvědčení dospělosti, nikdo z nich nemusel konat písemnou či ústní maturitní zkoušku.³⁵²

Trvající okupace a zásahy nacistů do školství se krystalizovaly nejen v životě samotné školy, ale zasahovaly opět i do řad studentů a pedagogů. Od reformy školství z počátku školního roku 1941-1942 měla být škola čistě chlapecká s latinou od primy a řečtinou od kvinty.³⁵³ Ve 2. pololetí téhož školního roku si na Rašínově gymnáziu můžeme všimnout, že sice počet žáků opětovně poklesl, nyní dosahoval hodnoty 499 studentů, ale mezi 486 chlapci, 1 privatistou bylo také a 12 dívek. Za obě pololetí ze školy odešlo 12 veřejných žáků a 2 privatisté, naopak přistoupilo 11 studentů v 1. pololetí a jen 2 ve druhém. Mimo to žák ze VI. B skončil v 1. pololetí tohoto školního roku. Následující školní rok 1942-1943 už na ústavu studovalo jen 422 žáků, ale z toho 5 žákyň. Před začátkem tohoto školního roku, přesněji 24. srpna 1942, zemřel student VIII.B.³⁵⁴ V dalším roce se na gymnáziu nacházelo 349 žáků a z toho stále 5 dívek. Jedna oktávánka podlehla 5. června 1944 plicní chorobě.³⁵⁵ V poslední válečný rok se na gymnáziu vzdělávalo už pouze 284 studentů a ještě 3 studentky. Jak je patrné, pohyb žactva na i z gymnázia v posledních letech okupace zdaleka nedosahuje vysokých čísel ze školního roku 1938-1939, snad jedině v roce 1944-1945 se nepatrně zvedne hladina přistoupivších studentů (v 1. pololetí 2 žáci, ve 2. pololetí

³⁵⁰ O vyřazování viz. dále. Výroční zpráva státního gymnázia v Hradci Králové 1939 – 1948, s. 16.

³⁵¹ Dle výnosu MŠANO č. 26.552/45-III/2 z 25. května 1945. SOKA HK, HK-GY, Oběžníky min. školství 1945, kar.č. 63, inv.č. 986, čís. 26 552/45-III ai. 1945 z 25.5. 1945.

³⁵² Výroční zpráva státního gymnázia v Hradci Králové 1939 – 1948, s. 16.

³⁵³ Bosák František, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 30.

³⁵⁴ Výroční zpráva státního gymnázia v Hradci Králové 1939 – 1948, s. 9.

³⁵⁵ Tamtéž, s. 12.

6 studentů).³⁵⁶ Úbytek žactva dobře ilustrují průměrné počty studentů ve třídě. Ve školním roce 1941-1942 čítala třída 35,6 žáků, z toho 0,8 dívek. V roce 1942-1943 bylo ve třídě 32,5 studenta, z toho 0,4 děvčat. Pro rok 1943-1944 by se jednalo o 31,7 studentů, z čehož bylo 0,4 dívek. Konečně pro rok poslední, 1944-1945, se v jedné třídě nalézalo průměrně 31,9 žáků, z toho 0,3 děvčata.³⁵⁷

Značný zásah do početních stavů na středních školách přinesl už výnos MŠANO z 10.července 1941, který zároveň zrychlil eliminaci množství středoškolských studentů. Podle onoho nařízení se od školního roku 1941-1942 povolala otevřít jen jedna první třída se 40 žáky (na koedukačních ústavech 30 hochů a 10 dívek). Pátou třídu smělo od nynějška navštěvovat jen 35 žáků (žákyň), přičemž se musela zrušit paralelka, pokud byla jen jedna, nebo se dvě paralelky zredukovaly na jednu. O tom, kdo bude do páté třídy přijat, měl rozhodnout ředitel dle prospěchu uchazečů. Dále již střední školy samy nekonaly přijímací řízení pro žáky z měšťanských škol hlásících se do páté třídy škol středních. Studentům a studentkám, kteří úspěšně ve školním roce 1940-1941 absolvovali čtvrtou třídu, se má doporučit, aby v hojné míře usilovali o přijetí do škol odborných.³⁵⁸ Na Rašínově gymnázium se skutečně v roce 1941-1942 zřídila jen jedna prima bez poboček, ale kvintu (pobočka nebyla) navštěvovalo nepatrně více žáků, než se připouštělo, ve třídě se nacházelo 37 veřejných žáků a jeden privatista.³⁵⁹

K dalšímu výraznému prořidnutí v řadách studentstva došlo na konci školního roku 1941 – 1942, kdy se ze školy na základě výnosu MŠANO z 27. května 1942 vyloučilo 40 % žáků z čtvrtých, 15 % z pátých a 20 % z šestých tříd. Na koedukačních ústavech se nařízení vztahovalo na 50 % dívek z čtvrtých ročníků, 25 % z pátých a 30 % z šestých. Pro každou třídu se mělo stanovit pořadí žáků dle výkonnostního

³⁵⁶ Veškeré údaje zjištěny z hlavních katalogů. Celkový počet žáků i množství přístupujících i odcházejících se vztahují vždy k druhému pololetí (pokud není v textu napsáno jinak). Ti, co jsou zahrnuti ve vystupujících, tak činili před klasifikací, z pravidla na přání rodičů. Přístupivší studenti se na škole zapisovali až v průběhu školního roku v 1. či v 2. pololetí. U jednoho žáka v roce 1944-1945 chybí veškeré údaje kromě jména. SOKA HK, HK-GY, hlavní katalogy ze školních let 1941/42 – 1944/45, kn.č. 112, inv.č.322; kn.č. 113, inv.č. 323; kn.č.114, inv.č. 324.; kn.č. 115, inv.č. 325.; Od školního roku 1943-1944 jsou na ústavu už jen veřejní studenti a studentky.; (Grafy GY-1, GY-2, GY-3)

³⁵⁷ Průměrné počty žáků na třídu se vztahují vždy k druhému pololetí daného školního roku Čísla jsou zaokrouhlena na jedno desetinné místo, pokud není v poznámce uvedeno jinak. Veškeré údaje zjištěny z hlavních katalogů. SOKA HK, HK-GY, hlavní katalogy ze školních let 1941/42 – 1944/45, kn.č. 112, inv.č.322; kn.č. 113, inv.č. 323; kn.č.114, inv.č. 324.; kn.č. 115, inv.č. 325.; (Tabulka 2.1)

³⁵⁸ Dle výnosu MŠANO z 10.července 1941 č.85.222/41-I/3; SOKA HK, HK – DG, Oběžníky ZŠR 1941, kar.č.31, inv.č.453, čís.III-2573 ai 1941 z 16.7.1941; Snižování počtu prvních ročníků srov. Doležal, Jiří, Česká kultura za protektorátu, s. 53. Zvyšování počtu studentů odborných škol jako důsledek rušení a omezení středního školství srov. tamtéž s. 56.

³⁵⁹ SOKA HK, HK-GY, hlavní katalogy ze školních let 1941-42, kn.č. 112, inv.č.322.

průměru, vypočteného z povinných a volitelných předmětů uvedených na výročním vysvědčení. Nejslabší žáci se vyloučili. O sporných případech rozhodl ředitel po domluvě s třídním učitelem. Studenti, kteří se však prokazovali kladným hodnocením na vysvědčení, obdrželi na blanketu vysvědčení, rozdávaného na konci školního roku, dovětek: Toto vysvědčení neopravňuje k postupu do vyšší třídy střední školy.³⁶⁰ Na Rašínově gymnáziu se jednalo o 38 % žáků z obou kvart, 13 % z kvinty a 20 % z obou sext. Děvčata se nacházela jen ve VI. B, takže jedna žákyně odsud vyřazená představovala 17 % všech dívek v této třídě.³⁶¹ Následující rok 1942-1943 přinesl vyřazování studentů, kteří byli označeni jako židovští míšenci I. stupně.³⁶² Šlo konkrétně o jednoho žáka ze III. B, jednoho z V. B a taktéž jednoho studenta z VII. A. Stav kvartánu se snižovaly i v tomto roce – ze obou kvart bylo vyloučeno 14 studentů, ale u dvou žáků ze IV. B se rozhodnutí o odchodu zrušilo. U jednoho žáka z oněch vyřazených je připsána poznámka s datem 25. červenec 1943, že dotyčný utonul v Labi. Jeden kvartán též školu opustil, o něm víme, že odešel do učení.³⁶³ V pololetí ze školy odešel ještě jeden žák z páté třídy.³⁶⁴ Značný pokles množství studentů zastihl školu od počátku roku 1944-1945, kdy se v pracovním nasazení nacházely všechny osmé ročníky a dokonce i jeden septimán. Ze čtvrtého ročníku byl v druhé půli prosince roku 1944 vyloučen jeden student, který však z ústavu vystoupil až 15.6. 1945.³⁶⁵

A jací žáci a v menší míře i žačky vlastně v těch letech nesvobody získávalo na gymnáziu vzdělání? Víme, že maximálně 83 % studentů Rašínova gymnázia se narodilo v Čechách a nejvýše 7 % na Moravě, resp. na území, na němž se rozprostíral Protektorát Čechy a Morava. Množství žáků pocházejících ze Sudet či Německa bylo

³⁶⁰ Dle výnosu MŠANO z 27.května 1942 č.44.772/42-II/2; SOkA HK, HK – DG, Oběžníky ZŠR 1942, kar.č.31, inv.č.454, čís.III-1017/3 ai 1941 z 10.6.1942

³⁶¹ Procenta zaokrouhlena na celá čísla.

³⁶² Školy museli opustit židovští míšenci přijatí ke studiu na podzim 1942, pokud neukončili školní docházku, vrátili se do obecných škol. Doležal, Jiří, Česká kultura za protektorátu, s. 44.; Dle výnosu MŠANO 92.269-II z 8. září 1942 se nesměli přijímat do I., V. a VII. třídy místo židovských míšenců I. stupně žádní jiní žáci a žákyně. SOkA HK, HK – DG, Oběžníky ZŠR 1942, kar.č.31, inv.č.454, čís. 110 265/42-II/2 ai.1942 z 10.10. 1942.; U míšence z III. B je připsáno, že odchází po ukončení povinné školní docházky.

³⁶³ Nepodařilo se mi dohledat oběžník 118/43, podle kterého se studenti vylučovali.

³⁶⁴ Oběžník 915-II, podle kterého obdržel student vysvědčení. Na základě shodného údaje s hlavním katalogem na dívčím gymnáziu by tento student byl pracovním nasazen, což koresponduje s informací z Výroční zprávy státního gymnázia v Hradci Králové 1939 – 1948, s. 10.; O pracovním nasazení viz, text v úvodu nebo Veselá, Zdenka, Vývoj českého školství, Praha, s. 130 a Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 51.

³⁶⁵ Nepovedlo se mi dohledat, přesné okolnosti ohledně vyloučení. Veškeré údaje zjištěny z hlavních katalogů. SOkA HK, HK-GY, hlavní katalogy ze školních let 1941/42 – 1944/45, kn.č. 112, inv.č.322; kn.č. 113, inv.č. 323; kn.č.114, inv.č. 324.; kn.č. 115, inv.č. 325.

oproti předcházejícímu časovému údobí nanejvýš 6%. Obdobně nízké cifry se nám ukazují i pro rodiště na Slovensku (maximálně 4 %) i v Maďarsku (ne více jak 5 %). Žádný z žáků počínaje školním rokem 1941-1942 do konce války neuvedl jiné rodiště, jež by se nalézalo mimo výše uvedené oblasti.³⁶⁶

Za zmínku stojí též víra gymnazistů. Ke katolickému náboženství se na ústavu hlásilo až 68 % žáků, o poznání méně pak církvi českomoravské (resp. československé), u níž stojí za povšimnutí mírně vzrůstající počet věřících na ústavu (1941-1942 šlo o 12 %, 1942-1943 to už bylo 13 %, 1943-1944 dokonce 14 % a v roce 1944-1945 se hodnoty vyšplhaly na 15 %). Svou příslušnost k evangelickým církvím se hlásilo maximálně 11 % studentů. Ve srovnání s předchozím časovým úsekem kleslo kvantum bez vyznání až na 9 % v roce 1944-1945, ovšem ještě v roce 1941-1942 to bylo 15 %. Jiné než jmenované náboženství neudal žádný ze studentů až do konce školního roku 1944-1945.³⁶⁷

K obrazu studentů dodejme taktéž státní příslušnost, která se stále pohybovala mezi 99 a 100 %. Kolonku mateřská řeč vystřídalala národnost, jež se rovněž nalézala ve stejném procentuálním rozmezí jako státní příslušnost. Přesto pohlédněme pozorněji onu malou skupinku výjimek. V roce 1941-1942 na gymnáziu studovali tři žáci německé státní příslušnosti, ale pouze jeden nahlásil německou národnost. Situace se nijak nezměnila ani v příštím roce. Ovšem v roce 1943-1944 na gymnázium nechodil žádný student, který by nebyl české národnosti a neměl by protektorát jako státní příslušnost. Za to v roce 1944-1945 se objeví jeden žák slovenské státní příslušnosti, zároveň však všichni studenti nadále oznamovali národnost českou. Bez zajímavosti jistě není, že u čtyř studentů se místo státní příslušnosti Protektorát Čech a Morava zapsala již československá příslušnost (dva žáci z kvarty, jeden ze sexty a jeden ze septimy).³⁶⁸

Rovněž pedagogický sbor doznal za poslední válečné roky nejednu změnu. Hned počátkem roku 1941-1942 odešli na odpočinek dva profesoři, jeden byl přeložen na královéhradeckou průmyslovou školu a 19. dubna 1942 navíc zemřel výpomocný učitel.

³⁶⁶ Veškeré údaje a následná procenta zjištěna a vypočítána z informací v hlavních katalozích. SOkA HK, HK-GY, hlavní katalogy ze školních let 1941/42 – 1944/45, kn.č. 112, inv.č.322; kn.č. 113, inv.č.323; kn.č.114, inv.č. 324.; kn.č. 115, inv.č. 325.; (Graf GY-4)

³⁶⁷ Veškeré údaje a následná procenta zjištěna a vypočítána z informací v hlavních katalozích. SOkA HK, HK-GY, hlavní katalogy ze školních let 1941/42 – 1944/45, kn.č. 112, inv.č.322; kn.č. 113, inv.č.323; kn.č.114, inv.č. 324.; kn.č. 115, inv.č. 325.; (Graf GY-5)

³⁶⁸ Veškeré údaje a následná procenta zjištěna a vypočítána z informací v hlavních katalozích. SOkA HK, HK-GY, hlavní katalogy ze školních let 1941/42 – 1944/45, kn.č. 112, inv.č.322; kn.č. 113, inv.č.323; kn.č.114, inv.č. 324.; kn.č. 115, inv.č. 325.; (Tabulka 2.2)

Na konci června 1942 byla ze služby vyvázána jedna profesorka. Řady učitelů Rašínova gymnázia se však též rozšířily, přibyl do něj jeden profesor z reálného gymnázia (RG) v Jičíně a jeden z hradecké reálky, dále jeden zatímní profesor z RG v Praze VIII a jeden rovněž zatímní profesor z RG v Čáslavi. Od dubna 1942 na ústavu učil taktéž jeden profesor z hradeckého učitelského ústavu a od 1. května pak jeden výpomocný učitel. Od října 1941 do února 1942 působila na škole profesorka z RG v Praze XIII, kterou pak přeložili na gymnázium v Praze XI.³⁶⁹

Také rok 1942-1943 začal přesunem jednoho profesora na zdejší dívčí gymnázium³⁷⁰ a jednoho zatímního profesora až na RG v Praze III. Další profesor vyměnil od 1. ledna 1943 hradecké gymnázium za nové působiště na RG v Praze I. Do ústavu nastoupili také tři kantoři ze zrušeného královéhradeckého učitelského ústavu, jedna profesorka z reálného gymnázia v Nové Pace a jeden výpomocný učitel římskokatolického náboženství, o němž školské úřady netušily, že byl vězněn v koncentračním táboře Oranienburg. V březnu 1943 zemřel v Osvětimi někdejší učitel zpěvu z gymnázia Alois Kubišta.³⁷¹

Od roku 1943-1944 byl ze služby vyvázán další profesor. Na hradecké RG se přesunuli dva profesori, na Rašínovo gymnázium naproti tomu nastoupil jeden profesor z RG v Hradci Králové. Do pracovního nasazení bylo odvoláni dva profesori. V prosinci 1943 zahynul v koncentračním táboře Osvětim bývalý učitel izraelského náboženství na Rašínově gymnáziu, rabín Oskar Eisner.³⁷²

Pracovní nasazení se od počátku školního roku 1944-1945 týkalo tří profesorů, jedné profesorky, jednoho výpomocného a jednoho vedlejšího učitele. Na Rašínovo gymnázium se z RG v Rychnově nad Kněžnou dostal jeden profesor, z hradeckého RG pak také jeden profesor, kterého 1. prosince následovaly dvě kantorky z téhož ústavu.³⁷³

Dívčí gymnázium do konce okupace

Na starém městě, stále ve své staré budově v Zieglerově ulici, prožívali poslední léta okupace žáčky i několik žáků dívčího gymnázia. Školní rok 1941–1942 začal 1. září

³⁶⁹ Výroční zpráva státního gymnázia v Hradci Králové 1939–1948, s. 7-8.

³⁷⁰ V tu dobu již bylo bývalé Městské dívčí reálné gymnázium spojené s hradeckou reálkou v jedno reálné gymnázium.

³⁷¹ Výroční zpráva státního gymnázia v Hradci Králové 1939–1948, s. 9-10.

³⁷² Tamtéž, s. 11.

³⁷³ Tamtéž, s. 12.

a první dva dny se prováděly přijímací a postupné zkoušky. Řádné vyučování probíhalo pak od 3. září.³⁷⁴ Na úvodní poradě se ředitel dr. Knob obrátil na své kolegy s prosbou o co největší zmírnění dopadů nelehké doby, která se mimo jiné projevila i značným nedostatkem výukového materiálu.³⁷⁵ Ačkoliv se v onom roce změnila úřední názvy škol s českým vyučovacím jazykem, dívčí ústav se nadále nazýval Městským dívčím reálným gymnáziem v Hradci Králové.³⁷⁶ Zároveň však proběhla přestavba středního školství, která dívčímu gymnáziu přinesla novinky do osnov – zavedly se ženské ruční práce, nauka o domácnosti, sociální a zdravotní péče a náboženská výuka. Děvčata se totiž po dokončení svého vzdělání měla dle představ nacistů stát především dobrými matkami a manželkami.³⁷⁷

Na přelomu září a října 1941 se profesor Jaroslav Skočdopole, tak jako jeho kolegové z dalších hradeckých středních škol, zúčastnil přeškolovacího kurzu pro historiky pořádaného v Rankenheimu u Berlína. O tom, zda se na škole plní nařízení vydaná ministerstvem školství, se v 11. října přesvědčil zemský školní inspektor Jan Vítovský, který na ústavu provedl vizitaci. Zajímal se zejména o výuku českého a německého jazyka. Od 15. října 1941 přichází škola o poslední tělocvičnu v Sokolovně. K provizorním prostorům v Orlovně, využívaným od listopadu 1940, pak ještě přibyla místnost v kasárnách, dosud sloužící jako třída.³⁷⁸ V polovině října zabrala říšská branná moc budova národní školy v Lipkách.³⁷⁹ Na vzniklou situaci reagovaly vzdělávací instituce urychlenou schůzkou, na níž se apelovalo na střední školy, aby vypomohly postiženým ústavům. Ředitelství dívčího gymnázia proto rozhodlo o uvolnění všech učeben nacházejících se v bývalém krajském vězení, které poskytl postiženým ústavům. Nedlouho potom potkal stejný osud školu průmyslovou. Gymnázium přispěchalo opět s nouzovým řešením, když postoupilo své tři třídy v kasárnách. Ústav se tedy nyní omezil pouze na hlavní budovu v Zieglerově ulici, na několik poslucháren v policejním ředitelství a jednu ve starém Rudolfinu Na Hradě. 23. října 1941 přichází na ústav další inspekce, která přeřála život školy ze všech

³⁷⁴ SOkA HK, HK – DG, Kronika školy 1940–1942, s. 29.

³⁷⁵ Tamtéž, s. 32.

³⁷⁶ Dle výnosu MŠANO č. 108.221/41-I/3 z 11. září 1941. SOkA HK, HK – DG, Oběžníky ZŠR 1941, kar.č.31, inv.č.453, čís. 28 456/6 ai 1941 z 31.10. 1941.

³⁷⁷ Doležal, Jiří, Česká kultura za protektorátu, s. 53. Srov., Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 30.

³⁷⁸ SOkA HK, HK – DG, Kronika školy 1940–1942, s. 33.; O přeškolovacích kurzech v Rankenheimu viz. Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 43-48.

³⁷⁹ Původně se jmenovala Masarykovy obecné a měšťanské školy.

sil udržovaný v určitých kolejích. Zemský školní inspektor dr. Jan Filip byl přítomen ve vyučování a revidoval dějepisné a zeměpisné sbírky, zda odpovídají novým předpisům.³⁸⁰ 30. října se direktor dr. Knob se dvěma žačkami vydal do Prahy na shromáždění ředitelů všech středních a odborných škol, svolané ministrem školství a národní osvěty dr. Janem Kaprasem. Ten vyzval přítomné pedagogy, aby zabránili jakýmkoliv provokativním projevům, jež by vedly k uzavření středních a odborných škol. Tištěná verze ministrova projevu byla druhého dne přečtena v každé třídě dívčího gymnázia, aby každá gymnazistka či gymnazista byli dostatečně zpraveni o tom, jaké chování se od nich požaduje.³⁸¹

13. a 14. listopadu 1941 vykonal na škole další kontrolu zemský školní inspektor dr. Jan Pich, který hospitoval u několika členů sboru. Jednotlivé učitele pak v ředitelně pokáral za nedostatky, které v jejich práci shledal. Své pokyny pak ještě sdělil celému sboru na zvláštní poradě 14. listopadu. Gymnázium si však od kontrol příliš dlouho neodpočinulo, protože 20. listopadu na ústav poprvé, a jak se pak ukázalo, rozhodně ne naposled dorazil německý inspektor Gustav Werner. Prohlédl si vyučování všech učitelů němčiny a zašel také do VIII. A do hodiny dějepisu. Dr. Pich se 25. listopadu 1941 vrátil na gymnázium, aby znovu důkladně prozkoumal zbytky žákovské a učitelské knihovny i dějepisné a zeměpisné sbírky. A přestože po mnoha revizích řady knih značně prořídly, na jeho přímou žádost byly ještě další vyřazeny. O celé události vzápětí dr. Pich zpravil Zemskou školní radu v Praze.³⁸² Hladina rozčeřena minulou prohlídkou se ještě neuklidnila, když do chodu školy opět dva dny poté zasáhl zemský školní inspektor Gustav Werner. Zaměřil se především na učitele němčiny profesorku Marii Sýkorovou a profesora Ludvíka Staňka. Výuku k tomu všemu ještě na konci listopadu narušilo obsazení celé Orlovny říšskou brannou mocí. Škola tudíž přišla i o poslední celkem vyhovující sály pro výuku tělesné výchovy. Blížící se Vánoce ale s sebou přinesly jednu z mála příležitostí odvést na okamžik pozornost od tíživé válečné všednosti. Třídy v prostorách školy uspořádaly mikulášské besídky a první ročník, jenž pozval i rodiče, dokonce z vybraného vstupného přispěl 500 K do Podpůrného fondu ústavu.³⁸³ Rovněž Rodičovské sdružení pamatovalo na 30 potřebných

³⁸⁰ O tom, zda našel nějaké nedostatky, nic nevíme. SOkA HK, HK – DG, Kronika školy 1940–1942, s. 33–34.

³⁸¹ SOkA HK, HK – DG, Kronika školy 1940–1942, s. 35.

³⁸² Tamtéž, s. 35–36.

³⁸³ Tamtéž, s. 37.; O inspektorovi Wernerovi viz. Doležal, Jiří, Česká kultura za protektorátu, s. 75 a Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 41.

žáků a žáků z chudých poměrů, mezi které po dohodě s vedením rozdělilo 10 000 K v částkách 200 až 500 K. Také osm přespolečných studentů obdrželo po 500 K od MŠANO. Nato se 20. prosince 1941 učitelé i žactvo odebrali na vánoční prázdniny, jež měly končit 3. ledna 1942. Pro nedostatek uhlí se však protáhly, obdobně jako v minulých letech. Nejprve trvaly do 7. února a poté až do konce tohoto měsíce, neboť teplota ve třídách klesla v prvním poschodí na -5°C a ve druhém dokonce až na -11°C . Přestože se školní budova nedala řádně vytopit, konal se od 6. do 20. ledna 1942 ve fyzikální posluchárně kurz pro profesory němčiny, určený všem učitelům středních škol z Hradce Králové, z Rychnova nad Kněžnou a z Kostelce nad Orlicí.³⁸⁴ Výuka na gymnáziu se obnovila teprve 26. února, avšak probíhala pouze ve čtyřech učebnách policejního ředitelství, jež bylo vybaveno ústředním topením. Výklad se redukoval jen na vysvětlení a procvičení nové látky, přičemž každá třída absolvovala výuku dvakrát týdně celkem po osmnácti půlhodinách.³⁸⁵

14. března 1942 se při dalších povinných školních oslavách vzniku Protektorátu znovu nečekaně objevil Gustav Werner. Před přítomným žactvem a pedagogickým sborem vyjádřil své pohoršení nad nedbalou výzdobou místnosti a výhrady měl také k ředitelovu proslovu.³⁸⁶ Od 16. března se díky dodávce uhlí od firmy Novák podařilo vytápět 3 až 4 třídy v hlavní budově, takže se opět vyučovalo v plném rozsahu, avšak třídy se nadále musely střídaly - po sedmi dopoledne a po sedmi odpoledne. K řádnému vyučování se přikročilo až 30. března, protože teprve tehdy se díky zásobám otopu dala udržovat přijatelná teplota v celé hlavní budově gymnázia.³⁸⁷

Sankce za „nedostatečnou úctu k Říši“, nad níž se před nedávnem rozčiloval inspektor Werner, na sebe nenechaly dlouho čekat. 15. dubna 1942 přišel na ústav spěšný dopis, podle něhož byl dr. Knob sesazen z funkce ředitele a za trest přeložen jako profesor na reálné gymnázium do Benešova. Gymnázium místo něj od nynějška vedl zatímtní správce Jindřich Böhm, doposud působící jako profesor hradeckého státního reálného gymnázia.³⁸⁸ Když se potom 20. dubna 1942 opětovně chystala

³⁸⁴ SOKA HK, HK – DG, Kronika školy 1940–1942, s. 39 a 40.

³⁸⁵ Tamtéž, s.41

³⁸⁶ 32. výroční zpráva městského dívčího reálného gymnázia v Hradci Králové, s. 4.; Výzdoba v učebnách srov. Doležal, Jiří, Česká kultura za protektorátu, s. 43 a 45, dále Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 24.

³⁸⁷ SOKA HK, HK – DG, Kronika školy 1940–1942, s.41-42.

³⁸⁸ 32. výroční zpráva městského dívčího reálného gymnázia v Hradci Králové, s. 4.

nařízená oslava Vůdcových 53. narozenin, konala se v přednáškovém sále městského muzea slavnostní hostina již v režii právě zatímního správce Böhma.³⁸⁹

Mezi 15.- 18. dubnem a 21.- 24. dubnem 1942 proběhly písemné maturity tříd VIII. A a VIII.B.³⁹⁰ 29. dubna však dorazil na ústav zase inspektor Werner. Přišel do vyučování obou oktáv a odpoledne prohlížel písemné maturity z němčiny. Žákyně následně 30. dubna skládaly znovu tutéž zkoušku, tentokrát pod jeho osobním dohledem v rýsovně reálného gymnázia. Práce se pak zaslaly na Zemskou školní radu do Prahy.³⁹¹ Události pak dostaly spád. 12. května byl zatímnímu správci Böhmovi doručen anonymní dopis obviňující studentky gymnázia z akcí proti Říši, ze spílání Wernerovi a řádění „židovek“ ve škole. Böhm ho následně předal české policii k prošetření.³⁹² Werner i dr. Pich přijeli na další inspekci 14. května, protože jim kdosi donesl, že žáci a žákyně oktáv prý znaly témata německých písemných prací předem. Vyšetřování proběhlo v obou osmých třídách. Dr. Pich k tomu ještě provedl inspekci obou sekund.³⁹³ Následně podrobili výslechu profesorku němčiny Marii Sýkorovou, která se pod jejich nelidským tlakem nervově zhroutila a od 1. června byla nucena přejít na reálné gymnázium ve Dvoře Králové nad Labem³⁹⁴ Oba inspektoři se na ústav vrátili 20. května. Werner ten den na hodině němčiny hospitoval v VII.B.³⁹⁵ Odpoledne téhož dne jedna z učitelek, profesorka Marta Krajčová, udala inspektorovi dr. Pichovi, že většina jejích kolegů poslouchá cizí rozhlas, mluví proti Němcům a neřídí se pokyny státního prezidenta Háchy. Den poté zahájil dr. Pich výslechy udaných kantorů.³⁹⁶ 22. května byl za přítomnosti Marty Krajčové vyšetřován také profesor Ludvík Staněk. Důvodem bylo, že Staněk prý na kurzech němčiny Krajčovou přehlížel.³⁹⁷ Tentýž den

³⁸⁹ SOKA HK, HK – DG, Kronika školy 1940–1942, s. 44.

³⁹⁰ SOKA HK, HK-RE, Výroční zprávy, kart.č. 1, inv.č. 53 (pro rok 1941-1942); V kronice školy jsou termíny obráceně, tedy 15.-18.5. pro VIII. B a 21.-24.5. pro VIII. A. SOKA HK, HK – DG, Kronika školy 1940–1942, s. 45.

³⁹¹ Tamtéž, s. 45. Informace ve výroční zprávě jsou poněkud odlišné, líčení událostí je kombinací obou zdrojů.

³⁹² Autor zprávy se domnívá, že anonym byl iniciován členkou pedagogického sboru gymnázia Martou Krajčovou, po skončení války odsouzena za udavačství k osmnácti letům vězení. 32.výroční zpráva městského dívčího reálného gymnázia v Hradci Králové, s. 4 -5, 8.

³⁹³ SOKA HK, HK – DG, Kronika školy 1940–1942, s. 46.

³⁹⁴ 32.výroční zpráva městského dívčího reálného gymnázia v Hradci Králové, s. 4.

³⁹⁵ SOKA HK, HK – DG, Kronika školy 1940–1942, s.46

³⁹⁶ O jaké učitele přesně se mělo jednat, se ani v poválečné výroční zprávě ani v kronice nepíše. 32.výroční zpráva městského dívčího reálného gymnázia v Hradci Králové, s. 5. a SOKA HK, HK – DG, Kronika školy 1940–1942, s. 46.

³⁹⁷ SOKA HK, HK – DG, Kronika školy 1940–1942, s. 46.

navíc přišel další anonymní dopis³⁹⁸ a v již tak dost vyhrocené situaci se v den atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha, 27. května 1942, na záchodech objevil nápis: „*Hitler je vůl.*“³⁹⁹ Incident obratem nahlásila Marta Krajčová s žákyní páté třídy Marií Nesvadbovou. Česká policie, která se případem zabývala, z toho však nevyvodila žádné důsledky a pátrání v době heydriciády její zásluhou vyznělo do prázdna. Dopoledne 2. června 1942 se však před budovou školy objevilo policejní auto s příslušníky gestapa. Ti obsadili budovu, pak zatkli 10 profesorů a tajemníka ústavu, podle udání Krajčové, které učinila už dříve a další výpovědi, jež na gestapu učinila 1. června. Přes sliby i otevřené hrozby žádný z pedagogů neřekl nic bližšího o dění na ústavu. Gestapo proto většinu ze zadržených tentýž den propustilo, dva kantoři směli odejít až druhý den. Po neúspěšném zákroku raději gestapo prohlásilo výpověď Marty Krajčové za nedůvěryhodnou a její původkyni za osobu hysterickou.⁴⁰⁰

16. června 1942 zatímní správce školy přečetl celému sboru apel ministra školství Emanuela Moravce, poté Böhm četl vlastní projev loajality k říši odsuzující atentát na Heydricha, který byl pak odeslán ministru Moravcovi. 23. června se všichni učitelé v doprovodu studentů obou septim a oktáv odebrali na Velké náměstí v Hradci Králové, aby se zúčastnili manifestačního projevu „věrnosti českého lidu k říši“, kde řečnil právě Moravec. Leč poměry na ústavu se nemohly uklidnit, protože mezi 2. červnem až 6. červencem byla škola podrobena dalším třem inspekcím.⁴⁰¹ Werner, který požadoval tvrdé potrestání učitelů gymnázia, se alespoň pomstil na studentech. Ústní zkoušky dospělosti záměrně odložil na 16. až 25. července 1942. Dvanáct žáků a žákyň k nim mělo být připuštěno až na podzim.⁴⁰² 10. července se konala třetí a definitivní písemná zkouška z němčiny, již smělo složit i oněch dvanáct studentů. Nad průběhem maturit bděl zemský školní inspektor Alfréd Günthner.⁴⁰³ Ústní maturitní zkoušky nakonec skládalo v zimním i letním termínu školního roku 1941–1942 celkem 86 studentů a studentek. Z toho 19 obstálo s vyznamenáním, 44 prospělo, z jednoho předmětu mělo opakovat 18 žáků a žaček, ze dvou předmětů pak 5.

³⁹⁸ Podle zápisů v Kronice školy se k autorství obou anonymů po výsledku na gestapu 15. června 1942 přiznala žákyně V. třídy Marie Nesvadbová. Pro hrubé porušování školního provozu byla studentka lokálně vyloučena ze všech středních škol. SOkA HK, HK – DG, Kronika školy 1940–1942, s. 47 a 49.

³⁹⁹ 32. výroční zpráva městského dívčího reálného gymnázia v Hradci Králové, s. 5.

⁴⁰⁰ Mezi pedagogy zadrženými 2. června patřil také autor zprávy a podle něj tam měla být také prof. Sýkorová, ta ale byla od 1. června přeložena na RG ve Dvoře Králové n.L, je však možné, že se v té době ještě zdržovala na dívčím gymnáziu v Hradci. Tamtéž, s. 5

⁴⁰¹ SOkA HK, HK – DG, Kronika školy 1940–1942, s. 47

⁴⁰² 32. výroční zpráva městského dívčího reálného gymnázia v Hradci Králové, s. 5.

⁴⁰³ SOkA HK, HK – DG, Kronika školy 1940–1942, s. 49.

U zkoušky dospělosti nakonec neuspělo z jednoho nebo dvou předmětů přibližně 27 % maturantů. Notně se tak přesáhlo Wernerem vyžadovaných 20 % propadlých maturantů.⁴⁰⁴

Během letních prázdnin ústav nanovo nucen zmenšit prostory využívané k výuce, neboť vyklidil své učebny nalézající se v budově policejního ředitelství. Vzhledem k vyloučení části žactva a s tím související redukcí tříd si škola za stávajících okolností vystačila s prostory v hlavní budově v Zieglerově ulici a protilehlém Rudolfinu.⁴⁰⁵

Od dalšího školního roku, 1942-1943, se pod germanizačním tlakem okupantů děvčata setkávala také v matematice s výkladem v němčině.⁴⁰⁶ Nadále se vyrazovaly a ničily knihy z profesorské a žákovské knihovny. Nechvalně známý inspektor Werner, který se na gymnázium v minulém školním roce několikrát vrátil, do něj dostavil znovu 9. září 1942, kdy se účastnil zkoušek kantorů z němčiny. Sám také testoval znalosti zdejšího pedagogického sboru. A tak se nelze divit, že ze sedmnácti učitelů jich sedm neuspělo. Když pak učitelé Emil Říha a Libuše Müllerová zkoušku nezvládli ani po opakování, byli propuštěni.⁴⁰⁷ Na začátku téhož školního roku byl přeložen vedlejší učitel zpěvu Alois Kubišta na reálné gymnázium v Kostelci nad Orlicí, tam jej však 16. září zatkli a následně uvěznilí ve svatobořickém koncentračním táboře.⁴⁰⁸ Ještě v září 1942 přijel na gymnázium inspektor Pich, který zde prováděl výslech žákyň septimy a profesorky Kratochvílové.⁴⁰⁹

Napjatou atmosféru podzimu 1942 na ústavu živil strach ze zrušení gymnázia. Nejčernější myšlenky se sice nepotvrdily, když dne 16. října do školy přišel dopis zemské školní rady, v němž se oznamovalo spojení ústavu s královéhradeckým reálným gymnáziem, aby tak vzniklo jedno reálné gymnázium.⁴¹⁰ Ale ono sloučení poněkud

⁴⁰⁴ SOKA HK, HK – RE, Výroční zprávy, kart.č. 1, inv.č. 53 (pro rok 1941-1942). Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 41.

⁴⁰⁵ SOKA HK, HK – DG, Kronika školy 1940-1942, s. 49.

⁴⁰⁶ Výuka v německém jazyce srov. Doležal, Jiří, Česká kultura za protektorátu, s. 82.

⁴⁰⁷ O zkouškách učitelů z jazyka německého podrobněji viz Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 32-33.; 32. výroční zpráva městského dívčího reálného gymnázia v Hradci Králové, s. 6.

⁴⁰⁸ Alois Kubišta rovněž vyučoval zpěvu na Rašínově gymnáziu i na reálce. Ze svatobořického tábora putoval do Osvětimi, kde zemřel 17. března 1943. Dále se ve výroční zprávě píše, že obětoval život za svého syna, vojáka československé armády. Tamtéž, s. 6.

⁴⁰⁹ Proč byl výslech veden se v kronice nepíše. SOKA HK, HK – DG, Kronika školy 1940-1942, s. 56.

⁴¹⁰ Spojení obou škol srov. Doležal, Jiří, Česká kultura za protektorátu, s. 55.; Ve výroční zprávě ve fondu HK-RE, která se vztahuje ke sloučeným ústavům, se mluví o 8.10. 1942, kdy měl být o spojení vydán výnos Zemské školní rady v Praze. SOKA HK, HK – RE, Výroční zprávy, kart.č. 1, inv.č. 53 (pro rok 1941-1942).

postrádalo logiku, jelikož náklady za provoz reálného gymnázia nesl stát, jenže dívčí část financovalo město, a tento stav zůstal zachován i po spojení obou ústavů. Dívčí třídy pak sice fungovaly jako paralelky chlapeckých z bývalé reálky, ovšem z hlediska administrativního se dívčí část gymnázia spravovala pokud možno samostatně.⁴¹¹ Za správce nově vytvořené školy byl určen dosavadní profesor zdejší průmyslové školy Václav Jizba.⁴¹² Jindřich Böhm, jež pověřený vedením ústavu do této doby, zůstal na škole jako profesor až do 1. února 1943.⁴¹³

Václav Jizba si mezi studenty i pedagogy hledal „spolupracovníky“, kteří by ho zpravovali o dění na gymnáziu. Práci učitelům znepříjemňoval i tím, že zavedl pravidlo, že v určitých dnech hovořil s nimi pouze německy. Při zkouškách dospělosti v létě roku 1943 nemístně zasahoval do jejich průběhu i do klasifikace.⁴¹⁴

Začátkem školního roku 1943-1944 bylo Jizbovým úsilím několik profesorů (dr. Mrázek, dr. Hamerský a Troup) přeloženo na jiné školy. Dívčí ústav nechal pak Jizba řídit svým stálým zástupcem dr. Ferdinandem Divišem. Od tohoto školního roku se mělo začít s postupnou likvidací dívčí poloviny gymnázia. Nejprve se chystalo zrušení primy i kvinty, ostatní třídy by shodný osud čekal zakrátko po té. Díky Rodičovskému sdružení a především přičiněním jeho předsedy MUDr. Ladislava Vančury, se však povedlo nejen otevřít dívčí první třídu, ale také udržet pátý ročník, jež se přesunul jako pobočka do budovy reálného gymnázia na Komenského třídě, ostatní třídy pak setrvaly v učebnách v Zieglerově ulici. O prázdninách 1944 byl gestapem zadržen správce gymnázia Jizba, byl však brzy propuštěn. Jenže po té se už na ústav nevrátil, neboť jej přeložili na reálné gymnázium v Lomnici nad Lužnicí.⁴¹⁵

Na začátku školního roku 1943-1944 se pedagogický sbor ovšem rozšířil o další osobu aktivně spolupracující s okupanty, byl to profesor z reálného gymnázia v Novém Bydžově Jan Chlup.⁴¹⁶ Lavice učebnách školy muselo několik žaček a žák vyměnit za tovární haly. Do pracovního nasazení bylo totiž v tomto roce ze studia odvoláno

⁴¹¹ 32. výroční zpráva městského dívčího reálného gymnázia v Hradci Králové, s. 6-7.

⁴¹² Autor uvádí, že Jizba byl donašeč a důvěrník Sicherheitsdienstu. Byl snad synem českého profesora. Po válce jej odsoudili za činnost v SD a šíření nacismu k doživotnímu vězení. Tamtéž, s. 6 a 8.

⁴¹³ Pak odešel na hradeckou vyšší německou školu, kde učil až do května 1945. V dubnu 1947 byl Böhm očištnou komisí suspendován a propuštěn ze služby. Tamtéž, s. 6

⁴¹⁴ O jaké přesné zásahy se mělo jednat, se ve výroční zprávě nepíše. Tamtéž, s. 6.

⁴¹⁵ Proč jej zadrželi se ve výroční zprávě nepíše. Tamtéž, s. 7.

⁴¹⁶ Po válce byl Chlup odsouzen k doživotnímu vězení za udavačství. Tamtéž s. 7.

13 děvčat a 1 chlapec z VIII. B.⁴¹⁷ Od 1. září 1943 řídil dívčí i chlapeckou polovinu gymnázia Josef Obr, předtím ředitel reálného gymnázia Na Smetance v Praze. Jenže o měsíc později už stejnou funkci vykonával Jan Šec z reálného gymnázia v Rychnově nad Kněžnou, ten školu spravoval až do 5. května 1945.⁴¹⁸

Na počátku školního 1944-1945 čekal přesun do pracovního nasazení celou tehdejší VIII. B, celkem 33 žákyň. Prostory v budově reálného gymnázia na Komenského třídě v tomto roce zabrala německá branná moc, takže se střídavě vyučovalo v místnostech dívčího ústavu v Zieglerově ulici, který už však dlouhá léta před tím sotva kapacitně postačoval jenom dívčímu gymnáziu. Jenže i tato budova byla nakonec obsazena – usídlil se v ní telegrafický a fotografický oddíl říšského vojska a před květnovým ukončením války se zde dokonce nacházela karanténní stanice. Studentům se proto úkoly zadávaly v místnostech Rašínova gymnázia. S omezenými možnostmi této budovy si tak musely vystačit všechny hradecké střední školy.⁴¹⁹

Jakmile se poměry po květnovém osvobození Hradce uklidnily a budova v Zieglerově ulici se zase uvolnila, byla koncem téhož měsíce zahájena výuka. Teď už zase v atmosféře svobodného státu. Do funkce ředitele se vrátil dr. Jaroslav Knob, který spravoval jak dívčí tak chlapecký ústav až do 31. srpna 1945.⁴²⁰ Povoláním Zemské školní rady v Praze se obě školy oddělily k 1. září 1945.⁴²¹ Dr. Knob pak dále vedl státní reálné gymnázium a do čela dívčího reálného gymnázia se jako zatímní správkyně postavila Blažena Bartáková.⁴²²

Obtížné časy, jež panovaly na dívčím gymnáziu, si vybíraly svou daň i v počtu žákyň a žáků. Na škole studovalo v roce 1941-1942 celkem 461 žáků (435 dívek, 25 chlapců a 1 privatistka), pro následující rok zaznamenáme pokles o 99 studentů a studentek, konečně v roce 1943-1944 na ústav dochází již pouze 304 dívek a 2 hoši. Během těchto tří let přistoupilo na gymnázium za obě pololetí celkem 10 žákyň v roce 1942-1943 a v následujícím roce přibyly 2 žákyně v 1. pololetí. Naopak v roce 1941-1942 vystoupilo v 1. pololetí 7 studentek, ve 2. pololetí už jen 3 studentky. V roce

⁴¹⁷ Podrobněji viz dále. Ve výroční zprávě se psalo o 14 dívkách, ale dle hlavního katalogu pro školní rok 1943-1944 se jednalo o 13 začek a 1 hochu. 32. výroční zpráva městského dívčího reálného gymnázia v Hradci Králové, s. 7.

⁴¹⁸ 32. výroční zpráva městského dívčího reálného gymnázia v Hradci Králové, s. 7.

⁴¹⁹ Tamtéž, s. 7.

⁴²⁰ Tamtéž, s. 7.

⁴²¹ Bartáková, Blažena, Městské dívčí reálné gymnázium, s. 139.

⁴²² 32. výroční zpráva městského dívčího reálného gymnázia v Hradci Králové, s. 8.

1942-1943 ze školy odešlo za obě pololetí 7 dívek a v roce 1943-1944 tak učinila jen 1 dívka v 1. pololetí.⁴²³ Nakonec poslední školní rok v okupaci zahájilo 308 žákyň a žáků.⁴²⁴ Pokles počtu studentů a studentek se odrazil rovněž na průměrné obsazenosti tříd. Ve školním roce 1941-1942 na jednu třídu připadalo 32,9 žáků a žaček, z toho 1,8 hochů, v roce 1942-1943 to bylo 36,2 studentů, z toho již jen 0,5 chlapce, následující rok 1943-1944 zasedalo do školních lavic 34 žáků, z toho 0,2 hochů.⁴²⁵ Na počátku roku 1944-1945 měl ústav 9 tříd, v průměru tak připadalo na jednu třídu 34,2 žákyň a žáků.⁴²⁶

Na dívčí gymnázium dolehla stejná nařízení platná od počátku školního roku 1941-1942 také pro Rašínovo gymnázium.⁴²⁷ Otevřela se toliko jedna první třída se 40 žačkami. Ani kvinta neměla paralelku, docházelo do ní výnosem uložených 35 studentek.⁴²⁸ Uplatnění výnosu MŠANO z 27. května 1942 znamenalo na konci roku 1941-1942 odchod části žactva z kvart, kvint a sext.⁴²⁹ Opatření se jmenovitě 47 % žaček z kvart, 15 % z pátého ročníku a 23 % z obou sext.⁴³⁰ V následujícím školním roce 1942-1943 celkem 13 žaček z IV.C dostalo vysvědčení, které je neopravňovalo k postupu do vyšší třídy střední školy.⁴³¹ Se stejnou třídou se také loučila jedna míšenka I. stupně. Ze stejného důvodu studia na gymnáziu ukončila také jedna žačka z primy a jedna oktávánka.⁴³² Také vysvědčení z roku 1943-44 vyřadilo některá děvčata

⁴²³ Veškeré údaje zjištěny z hlavních katalogů. Celkový počet žáků i množství přistupujících i odcházejících se vztahují vždy k druhému pololetí (pokud není v textu napsáno jinak). Ti, co jsou zahrnuti ve vystupujících, tak činili před klasifikací, z pravidla na přání rodičů. Přistoupivší studenti se na škole zapisovali až v průběhu školního roku v 1. či v 2. pololetí. SOKA HK, HK-DG, hlavní katalogy ze školních let 1941/42 – 1943/44, kn.č. 272 a, b, d, inv.č.276 a, b, d.; Od školního roku 1943-1944 jsou na ústavu už jen veřejní studenti a studentky.; (Grafy DG-1, DG-2, DG-3)

⁴²⁴ Údaje se vztahují jen k začátku školního roku, vzhledem k absenci hlavního katalogu pro tento rok nejsou k dispozici jiné hodnoty. 32. výroční zpráva městského dívčího reálného gymnázia v Hradci Králové, s. 7.

⁴²⁵ Průměrné počty žáků na třídu se vztahují vždy k druhému pololetí daného školního roku Čísla jsou zaokrouhlena na jedno desetinné místo, pokud není v poznámce uvedeno jinak. Veškeré údaje zjištěny z hlavních katalogů. SOKA HK, HK-DG, hlavní katalogy ze školních let 1941/42 – 1943/44, kn.č. 272a, b, d, inv.č.276a, b, d.; (Tabulka 2.1)

⁴²⁶ Ve zprávě není uveden počet chlapců. 32. výroční zpráva městského dívčího reálného gymnázia v Hradci Králové, s. 7.

⁴²⁷ Podrobnosti k výnosu MŠANO viz. v textu s. 68 a další .

⁴²⁸ Hlavní katalogy ze školních let 1941-1942, SOKA HK, HK-DG, kn.č. 272a, inv.č.276a.

⁴²⁹ Podrobnosti k výnosu MŠANO viz. v textu s. 68.

⁴³⁰ Procenta zaokrouhlena na celá čísla.

⁴³¹ Oběžník, který toto nařizoval se mi nepovedlo dohledat.

⁴³² Školy museli opustit židovští míšenci přijatí ke studiu na podzim 1942, pokud neukončili školní docházku, vrátili se do obecných škol. Doležal, Jiří, Česká kultura za protektorátu, s. 44.; Dle výnosu MŠANO 92.269-II z 8. září 1942 se nesměli přijímat do I., V. a VII. třídy místo židovských míšenců I. stupně žádní jiní žáci a žákyň. SOKA HK, HK – DG, Oběžníky ZŠR 1942, kar.č.31, inv.č.454, čís. 110 265/42-II/2 ai.1942 z 10.10. 1942.

z pokračování svých středoškolských studií. Ze IV. B obdrželo takový výkaz 5 žaček a ze IV.D pak 7 dívek.⁴³³ U 13 studentek a 1 studenta se ve stejném školním roce objevila informace o pracovním nasazení. Jednotliví žáci byli na své nová „působíště“ odesíláni již od 27. září 1943 (2 žačky), dále od 22. října do 27. října (3 žačky a 1 žák). Nejvíce gymnazistek (8) odešlo po 15. listopadu a pracovalo v podniku Mix und Genst v Jaroměři, 2 studentky byly delegovány do podniku Pendelastie v Hradci Králové, 2 žačky zamířily do Dvora Králové nad Labem do továrny Junkerswerke a poslední vybraná dívka a chlapec byli zaměstnání ve Škodových závodech v Hradci Králové.⁴³⁴ Ve školním roce 1944-1945 byla pracovním nasazena celá VIII. B, všech 33 děvčat. Kde přesně pracovali, však už nevíme.⁴³⁵

Kdybychom pátrali po bližším popisu gymnazistek a gymnazistů, zjistili bychom, že v posledních letech okupace se nejvýše 77 % studentů a studentek dívčího gymnázia narodilo v Čechách, ale ve srovnání s minulým časovým údobím stoupl počet žáků z Moravy až na 13 %. V obcích umístěných v Sudetách nebo přímo v Německo přišlo na svět maximálně 12 % gymnazistů z tohoto ústavu. Rodiště na Slovensku oznámilo dokonce i 8% studentů, rodiště v Maďarsku bylo u ne více než 4 %. Na tomto ústavu však studovali i jednotlivci, kteří se narodili jinde, než v předešlých případech. V roce 1941-1942 se objevuje na dívčím gymnáziu, pomineme-li jednu žačku narozenou v Itálii, také jedna s rodištěm v SSSR. Pro příští rok na škole studovala opět jedna žačka narozená v Itálii, u jedné záznamy o rodišti chybí. V roce 1943-1944 se na ústavu již nenachází žádný student, který by pocházel odjinud než z protektorátu, Sudet, Německa, Slovenska či Maďarska.⁴³⁶

Za povšimnutí dozajista stojí náboženské vyznání chlapců a děvčat z gymnázia. Nejvýše 55% studentů ústavu totiž udávalo svou víru jako katolickou, dokonce až 21 % se hlásilo k českomoravské (resp. československé) církvi a maximálně 12 % pak vyznávalo některé z evangelických náboženství. Bez vyznání bylo ne více než 18%, ovšem ateistů na této škole ubývalo, takže v roce 1943-1944 se jednalo o 14 %. K jiným

⁴³³ Oběžník, který toto nařizoval se mi nepovedlo dohledat.

⁴³⁴ Oběžník 915-II, podle kterého obdržely studentky vysvědčení - nařízení se mi nepovedlo najít. Hlavní katalogy ze školních let 1943-1944, SOkA HK, HK-DG, kn.č. 272d, inv.č.276d.; O pracovním nasazení viz. text v úvodu nebo Veselá, Zdenka, Vývoj českého školství, Praha, s. 130 a Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 51.

⁴³⁵ 32. výroční zpráva městského dívčího reálného gymnázia v Hradci Králové, s. 7.

⁴³⁶ Veškeré údaje zjištěny a vypočítány z informací v hlavních katalogů ze školních let 1941/42 – 1943/44, kn.č. 272 a, b, d, inv.č.276 a, b, d.; (Graf DG-4)

než sledovaným církvím nepatřil žádný student školy, pouze v roce 1941-1942 a pak až v roce 1943-1944 se na škole vyskytlo vždy po jednom žáku pravoslavného vyznání.⁴³⁷

Zdánlivě nudně by při popisu zdejšího žactva mohl působit výčet národností⁴³⁸ a státní příslušnosti. Vždyť obě cifry se pohybovaly kolem 100 %. I tentokrát však při bližším pohledu vystoupí výjimky. Ve školním roce 1941-1942 navštěvuje gymnázium pouze jedna studentka, která jako národnost udává slovenštinu a státní příslušnost slovenskou. V roce 1942-1943 na škole nebyl nikdo s jinou než českou národností či státní příslušností k protektorátu. Svou příslušnost k protektorátu oznamovali v roce 1943-1944 všichni studenti, jedna studentka ovšem ohlásila, že je ukrajinské národnosti.⁴³⁹

Velký pohyb a změny doznal též učitelský sbor. Školní rok 1941-1942 začal penzionováním jedné profesorky a zvýšením učebního úvazku z 21 na 25 hodin, takže už ve škole nemohli dále působit dvě kantorky, které odešly do Prahy, dále jeden profesor, jež se přemístil na hradecké reálné gymnázium a jedna učitelka, která se provdala. Na ústav místo toho nastoupila jedna profesorka z RG v Poličce a jedna ze zdejšího učitelského ústavu. Profesorka z RG v Poličce však již 1. října 1941 zamířila na jiné pracoviště na RG ve Vysokém Mýtě, náhrada za ni, profesorka z RG v Kroměříži, začala učit až 15. října (už 9. listopadu 1941 tato učitelka odešla na RG v Praze XIV. a místo ní nastoupila vyučující z RG v Čáslavi). Školu ještě na podzim 1941 opustil jeden kantor, který pak vyučoval na rodinné škole Vesna v Hořicích.⁴⁴⁰ Po dramatických událostech kolem maturitních zkoušek byla přeložena od 1. června jedna profesorka na RG do Dvora Králové nad Labem a jedna profesorka a profesor byli suspendováni a v červenci pak byl učitel přeložen na RG v Sušici a kantorka musela odejít na RG v Rokycanech.⁴⁴¹ Kromě třítydenní dovolené o prázdninách 1942 vykonávali členové sboru povinnou pracovní službu nejen v ředitelně, sbírkách či školní knihovně, ale i na poli. Pouze prof. Marta Krajčová se v srpnu těchto prací ze zdravotních důvodů neúčastnila.⁴⁴²

⁴³⁷ Veškeré údaje zjištěny a vypočítány z informací v hlavních katalogů ze školních let 1941/42 – 1943/44, kn.č. 272 a, b, d, inv.č.276 a, b, d.; (Graf DG-5)

⁴³⁸ Národnost nahradila mateřskou řeč v katalozích od školního roku 1941-1942.

⁴³⁹ Veškeré údaje zjištěny a vypočítány z informací v hlavních katalogů ze školních let 1941/42 – 1943/44, kn.č. 272 a, b, d, inv.č.276 a, b, d.; (Tabulka 2.2)

⁴⁴⁰ SOKA HK, HK – DG, Kronika školy 1940–1942, s.31, 33 a 35.

⁴⁴¹ Tím suspendovaným a pak přeloženým učitelem byl již dříve zmiňovaný němčinář Ludvík Staněk. 32. výroční zpráva městského dívčího reálného gymnázia v Hradci Králové, s. 4-5.

⁴⁴² SOKA HK, HK – DG, Kronika školy 1940–1942, s. 50.

Na začátku 1942-1943 z gymnázia odešla jedna profesorka, jeden pomocný a jeden vedlejší učitel. Svou službu na ústavu zahájil profesor z Rašínova gymnázia, jeden profesor z hradeckého učitelského ústavu a dva pomocní učitelé.⁴⁴³

V roce 1944 se početní stav pedagogického sboru změnil výrazněji, jelikož kantoři a jedna učitelka byli pracovně nasazeni, jak k tomu již došlo v roce 1942, kdy dva vyučující neobstáli v opakované zkoušce z německého jazyka, byli propuštěni a dostali se na nucené práce.⁴⁴⁴

Reálka v posledních letech protektorátu

Transformace středního školství, zahájená na podzim 1941 se dotkla také reálky. Stejně jako Rašínovo gymnázium vstupovala reálka do školního roku 1941-1942 s novým názvem – Reálné gymnázium v Hradci Králové.⁴⁴⁵ Škola ale doznala zejména úprav ve svých osnovách. Od tercie se začínalo s výukou latiny, věnovalo se jí však méně prostoru než na dřívějších gymnáziích. Živý jazyk se zaváděl od kvinty, přičemž v septimě a oktávě dosáhl až 7 hodin, což bylo více než dříve.⁴⁴⁶ O tom, jak ústav prožil tento rok, se nic bližšího nedozvídáme.⁴⁴⁷ V průběhu září školního roku 1942-1943 však už zjišťujeme, že proběhly v pedagogickém sboru obávané zkoušky z němčiny, ve kterých ze 44 učitelů neuspělo 14. V říjnu se reálné gymnázium sjednotilo v jednu školu se zdejšími dívčím reálným gymnáziem. Při opravném přezkušování v dubnu 1943 neobstáli 4 kantoři z 10 testovaných.⁴⁴⁸ Těm, kteří nevyhověli ani při opakování zkoušek, se pozastavoval platový postup a povyšování nebo jim dokonce hrozilo propuštění či nucený odchod do výslužby.⁴⁴⁹ Pokračujících ideologických školení v Rankenheimu se účastnili tři učitelé zeměpisu a jeden přírodopisu. Ve vánočním čase žáci směli ve třídách zorganizovat mikulášskou zábavu. Tělesnou zdatnost, na kterou

⁴⁴³ SOKA HK, HK – DG, Kronika školy 1940–1942, s. 54-55.

⁴⁴⁴ 32. výroční zpráva městského dívčího reálného gymnázia v Hradci Králové, s. 6-7.

⁴⁴⁵ Dle výnosu MŠANO č. 108.221/41-I/3 z 11. září 1941. SOKA HK, HK – DG, Oběžníky ZŠR 1941, kar.č.31, inv.č.453, čís. 28 456/6 ai 1941 z 31.10. 1941.; Pro snadnější orientaci mezi školami v textu budu užívat buď nového označení reálné gymnázium či spojení bývalá reálka. Od roku 1943-44 se stalo gymnázium osmitřídním ústavem.

⁴⁴⁶ Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 30.

⁴⁴⁷ Děni na bývalé reálce pro školní rok 1941-1942 nelze dohledat, jelikož výroční zpráva pro tento rok obsahuje události ne z tohoto ústavu, nýbrž z dívčího gymnázia, ačkoliv je zařazena do fondu HK-RE.

⁴⁴⁸ SOKA HK, HK – RE, Výroční zprávy, kart.č. 1, inv.č. 54 (pro rok 1942-1943). Události zde popsány se vztahují už na obě sloučené školy. Jazykové zkoušky v září 1942 se týkají obou pedagogických sborů (tzn.z dívčího gymnázia a někdejší reálky) dohromady.

⁴⁴⁹ Doležal, Jiří, Česká kultura za protektorátu, s. 70.

nacistická pedagogika kladla důraz, si studenti zlepšovali na sportovních klání, především při basketbalových zápasech. Studenti se vedle návštěv produkcí Kuratoria pro výchovu mládeže šestkrát účastnili školního filmové promítání, neboť ústav vlastnil projekční aparát pro úzkoformátový film. Trvajícím intenzivním poněmčováním zasáhlo také pomocí techniky do výuky na bývalé reálce. Do jednotlivých tříd byly během roku přes školní rozhlas přenášeny dvakrát denně kurzy němčiny, které se vysílaly z Prahy⁴⁵⁰

Už o prázdninách 1943 se v hlavě jednoho z pedagogů, učitele českého a francouzského jazyka, zrodil nápad zavést odpolední literární besedy, které by studentům přinesly možnost setkat a podiskutovat nad českými či do češtiny přeloženými knihami, protože mnozí autoři se v hodinách literatury vykládat nesměli. Od října školního roku 1944-1945 spojené reálné gymnázium a dívčí reálné gymnázium řídil Jan Šec. Díky jeho shovívavosti se tedy směla rozběhnout první sezení nad knihami. Ta se odehrávala dvakrát za měsíc v rýsovně reálného gymnázia nebo v hudebně a fyzikální posluchárně v budově dívčí poloviny školy i v místnostech hradecké YMCA či v domě U Špuláků na Velkém náměstí. V atmosféře, která na chvíli nechala zapomenout na válečný nedostatek a různá další omezení běžného života i svobodného myšlení, se celkem 15krát sešli studenti nejen z reálného gymnázia a přednášející, kterými byli rovněž členové pedagogického sboru. Poslední setkání se konala už po konci války a tedy v obnovené svobodě.⁴⁵¹

Ačkoliv zůstanou utajeny události, které potkaly reálné gymnázium ve školním roce 1941-1942, přesto alespoň něco víme o jeho studentech. V tomto roce se zde nalézalo 449 studentů (413 chlapců, 34 dívek a 2 privatisté), během roku přistoupilo celkem 8 žáků, ale vystoupilo 12 veřejných studentů a 1 privatista. V následujícím roce se počet žactva snížil o 105, tedy na 323 hochů a 21 děvčat. 20. prosince 1942 navíc zemřel jeden chlapec z V. A. Ve školním roce 1943-1944 se rychlost klesání množství žactva na škole poněkud zpomalila – na ústav tehdy docházelo 319 studentů a 16 studentek a ani v posledním válečném roce 1944-1945 se stavy žactva nedostaly pod 300 žáků (přesněji 313 chlapců a 14 dívek). Ke konci války ztratila fluktuace žactva výrazně na svém objemu, zvláště porovnáme-li ji s podzimem roku 1938-1939.

⁴⁵⁰ SOkA HK, HK – RE, Výroční zprávy, kart.č. 1, inv.č. 54 (pro rok 1942-1943).; O přeškolovacích kurzech v Rankenheimu viz. Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 43-48; Divadelní a filmová představení či koncerty pod záštitou Kuratoria srov. Doležal, Jiří, Česká kultura za protektorátu, s. 235.

⁴⁵¹ SOkA HK, HK – RE, Výroční zprávy, kart.č. 1, inv.č. 55 (pro rok 1946-1947).

Množství nových i odcházejících studentů se znatelně zvýšilo teprve v roce 1944-1945 (přistoupilo za obě pololetí 16 žáků, vystoupilo 9).⁴⁵² Kdybychom mohli nahlédnout do jednotlivých tříd, sedělo by za lavicemi v roce 1941-1942 v průměru 34,5 žáků z toho 2,6 dívek. V příštím roce se by průměrně ve třídě vzdělávalo 31,3 studentů, z toho 1,9 žaček, ale ve školním roce 1943-1944 by se díky menšímu množství tříd při současně zvolňujícím klesání počtu studentů zvedla obsazenost na 37,2 žáků, z toho 1,8 dívek na třídu. V posledním roce školy v době okupace zůstala zachována tendence z předešlého roku, takže se ve třídě v průměru nacházelo 40,9 studentů, z toho 1,7 děvčat.⁴⁵³

V roce 1941-1942 se již reálného gymnázia týkaly předpisy o eliminaci studentstva v určitých třídách, obdobně jako na Rašínově i dívčím gymnáziu. Na počátku tohoto roku se otevřela jen jedna prima se 40 žáky, pátá třída však měla paralelku, takže dohromady chodilo do kvinty 40 chlapců a 4 dívky.⁴⁵⁴ Na ústavu bylo z dalšího středoškolského studia dle výnosu MŠANO z 27. května 1942⁴⁵⁵ na konci roku vyloučeno 37 % kvartánů, 4 % žáků z kvint (jednalo se pouze o jednu dívku) a 10 % ze sext. Žačky byly vyloučeny ze IV. B (50 % dívek v třídě), z V. B (25 % děvčat ve třídě) a ještě ze VI. B (taktéž 25 % žákyň v této třídě)⁴⁵⁶ V tomto školním roce byl vyřazen ještě jeden chlapec ze VI. A.⁴⁵⁷ Z VII. B byl jeden žák předvolán k vojenské službě, studia řádně ukončil k 28. březnu 1942.⁴⁵⁸ S někdejší reálkou od roku 1942-1943 byli nuceni se rozloučit také míšenci I. stupně. Ve IV. A šlo o jednoho studenta a rovněž jeden byl v V.A.⁴⁵⁹ Ze seznamu IV. B byl jeden žák vyškrtnut, důvod

⁴⁵² Veškeré údaje zjištěny z hlavních katalogů. Celkový počet žáků i množství přistupujících i odcházejících se vztahují vždy k druhému pololetí (pokud není v textu napsáno jinak). Ti, co jsou zahrnuti ve vystupujících, tak činili před klasifikací, z pravidla na přání rodičů. Přistoupivší studenti se na škole zapisovali až v průběhu školního roku v 1. či v 2. pololetí. U jednoho žáky v roce 1944-1945 chybí až na jméno veškeré údaje. SOKA HK, HK-RE, Hlavní katalogy z let 1941/42-1944/45, kn.č. 86, inv.č. 194; kn.č. 87, inv.č. 195; kn.č. 88, inv.č. 196; kn.č. 89, inv.č. 197.; Po sloučení bývalé reálky (reálného gymnázia) s hradeckým dívčím gymnáziem od podzimu 1942 jsou děvčata, uváděna v katalogích reálného gymnázia, v podstatě žákyněmi chlapecké části ústavu, neboť dívčí polovina měla vlastní katalogy.; Od školního roku 1943-1944 jsou na ústavu už jen veřejní studenti a studentky.; (Grafy RE-1, RE-2, RE-3)

⁴⁵³ Průměrné počty žáků na třídu se vztahují vždy k druhému pololetí daného školního roku Čísla jsou zaokrouhlena na jedno desetinné místo, pokud není v poznámce uvedeno jina. Veškeré údaje zjištěny z hlavních katalogů. SOKA HK, HK-RE, Hlavní katalogy z let 1941/42-1944/45, kn.č. 86, inv.č. 194; kn.č. 87, inv.č. 195; kn.č. 88, inv.č. 196; kn.č. 89, inv.č. 197.; (Tabulka 2.1)

⁴⁵⁴ SOKA HK, HK-RE, Hlavní katalogy z let 1941-42, kn.č. 86, inv.č. 194.

⁴⁵⁵ Podrobnosti k výnosu MŠANO viz. v textu s. 68 a další.

⁴⁵⁶ Procenta zaokrouhlena na celá čísla.

⁴⁵⁷ Podrobnosti vyloučení se mi nepodařilo zjistit.

⁴⁵⁸ Žák byl národnosti německé, státní příslušnost měl k říši. SOKA HK, HK-RE, Hlavní katalogy z let 1941-1942, kn.č. 86, inv.č. 194.

⁴⁵⁹ Školy museli opustit židovští míšenci přijatí ke studiu na podzim 1942, pokud neukončili školní docházku, vrátili se do obecných škol. Doležal, Jiří, Česká kultura za protektorátu, s. 44.; Dle výnosu

však chybí. Ve stejném školním roce obdrželo vysvědčení, jež neopravňovalo k postupu do vyšší třídy střední školy, celkem 7 žáků ze IV. A a 7 studentů a 3 studentky ze IV. B.⁴⁶⁰ V následujícím roce 1943-1944 ze školy odešel ještě jeden chlapec z tercie, jelikož byl míšencem I. stupně.⁴⁶¹ Výkaz znemožňující další středoškolské vzdělávání dostali 4 žáci z IV. A a rovněž 2 studenti z IV. B.⁴⁶² Jeden žák ze sedmého ročníku zemřel 3. května 1944. Pracovní nasazení, do kterého odcházeli středoškoláci nejen z reálného gymnázia, se v tomto roce vztahovalo na 4 studenty ze septimy (2 pracovali ve Dvoře Králové nad Labem, 1 v pražské Avii a 1 v královéhradeckých Škodových závodech) a na 7 oktávánů (3 byli v Junkersových závodech ve Dvoře Králové nad Labem a 4 v hradeckých škodových závodech). U jednoho žáka určeného pro Škodovu továrnu, se objevila poznámka, že k 22. únoru 1944 bylo ono pracovní nasazení zrušeno a student se vrátil do školy. Podrobnější odůvodnění ovšem schází.⁴⁶³ V roce 1944-1945 bylo z reálného gymnázia vyloučeno ještě několik studentů (tři kvartáni), na druhou stranu se ke vzdělání na této škole po konci války vrátilo 5 studentů, kteří byli zařazeni do pátého ročníku.⁴⁶⁴

Studenty se nám podaří lépe poznat, jestliže budeme znát také místo jejich rodiště. Nejvýše 82 % žáků ústavu se tedy narodilo v Čechách, na Moravě se pak nacházelo rodiště maximálně 5 % studentů.⁴⁶⁵ Nejvíce 8 % žactva přišlo na svět v oblastech Sudet či přímo v Německu, ne více jak 6 % na Slovensku a do 4 % v Maďarsku. Na tomto ústavu však najdeme i jednotlivé výjimky, kdy studenti uvedli jiná, než výše zmíněná místa, za své rodiště. V roce 1941-1942 to byli dva chlapi septimy, oba se narodili v SSSR. Pro následující dva školní roky, však na reálném gymnáziu nikdo neoznámil, že by se narodil jinde než v protektorátu Čechy a Morava, na Slovensku, v Maďarsku či v Německu (nebo v obcích, nalézajících se na zabraném

MŠANO 92.269-II z 8. září 1942 se nesměli přijímat do I., V. a VII. třídy místo židovských míšenců I. stupně žádní jiní žáci a žákyně. SOkA HK, HK – DG, Oběžníky ZŠR 1942, kar.č.31, inv.č.454, čís. 110 265/42-II/2 ai.1942 z 10.10. 1942.

⁴⁶⁰ Oběžník, který toto nařizoval se mi nepovedlo dohledat.

⁴⁶² Oběžník, který toto nařizoval se mi nepovedlo dohledat.

⁴⁶³ Veškeré údaje zjištěny z hlavních katalogů. SOkA HK, HK-RE, Hlavní katalogy z let 1941/42-1944/45, kn.č. 86, inv.č. 194; kn.č. 87, inv.č. 195; kn.č. 88, inv.č. 196; kn.č. 89, inv.č. 197.; O pracovním nasazení viz. text v úvodu nebo Veselá, Zdenka, Vývoj českého školství, Praha, s. 130 a Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 51.

⁴⁶⁴ Bližší okolnosti vyloučení žáků čtvrté třídy se nepodařilo zjistit. Studenti byli v květnu 1945 přijímáni na základě výnosu MŠANO č. 26.552/45-III/2 z 25. května 1945 O odčinění křiv žactvu středních škol, způsobených v době německé okupace. SOkA HK, HK-GY, Oběžníky min. školství 1945, kar.č. 63, inv.č. 986, čís. 26 552/45-III ai. 1945 z 25.5. 1945.

⁴⁶⁵ Myšleno pro oblast Protektorátu Čechy a Morava, stejně jako v předešlých případech na Rašínově gymnáziu a na dívčím gymnáziu.

území). Zato v roce 1944-1945 se na škole znovu vyskytne student z oktávy s rodištěm v SSSR.⁴⁶⁶

O něco zajímavěji budou gymnazisté vypadat, když zabrousíme do roviny duchovní. Shledáváme, že do 56 % žactva patřilo ke katolické a až 23 % k českomoravské (resp. československé) církvi. Nejvýše 9% studentů se hlásilo k některé evangelické denominaci. Kvantum ateistů se pohybovalo buď na 15 nebo na 17 %. Za povšimnutí pak dozajista stojí stabilně 1 % pravoslavných. V roce 1941-1942 to byli 4 studenti, pro další roky až do konce války neměnný počet 3 žáků.⁴⁶⁷

Mezi konstanty, vystihující skladbu studentstva někdejší reálky patří také národnost.⁴⁶⁸ Studenti byli mezi 99 až 100 % Čechy. Ve stejných procentuálních hladinách se také pohybovala státní příslušnost k Protektorátu Čechy a Morava. V jednotlivých školních letech však na škole studovali i odlišné případy. V roce 1941-1942 u jednoho žáka v záznamech stojí, že je bez státní příslušnosti, dva oznámili občanství říšské, jeden slovenské a jeden dokonce bulharské. Dva žáci v onom roce udali slovenskou národnost, leč u jednoho z nich se v zápise dočteme, že dle otce je dotyčný národnosti bulharské. Rovněž dva studenti byli německé národnosti, jeden má ovšem u svých údajů připsáno, že byl tento žák k německé národnosti a státní příslušnosti přihlášen nedobrovolně v době své nezletilosti, a tak mu Okresní národní výbor v Hradci Králové na jeho žádost vrací zpět československé občanství, jelikož zůstal národnosti české. Ve školním roce 1942-1943 nahlásil pouze jeden student státní příslušnost i národnost bulharskou. Jinou než českou národnost měl ještě jeden žák – byl národnosti slovenské. Pro rok 1943-1944 nám u jednoho gymnazisty se zaznamenalo, že je bez státní příslušnosti. Jeden žák z kvinty oznámil, že je národnosti ukrajinské. Asi nejzajímavější situace nastala v roce 1944-45. U jednoho žáka se do záznamů opětovně napsalo, že je bez státní příslušnosti, dále jeden žák udal, že je národnosti ukrajinské a jeden pak ruské. U dvou kvartánů, pěti žáků z kvinty, jednoho

⁴⁶⁶ Pro posledně jmenovaného žáka, jsem v předešlém roce našel jako rodiště Maďarsko. Veškeré údaje zjištěny a vypočítány z informací v hlavních katalogů ze školních let 1941/42 – 1944/45. SOKA HK, HK-RE, Hlavní katalogy z let 1941/42-1944/45, kn.č. 86, inv.č. 194; kn.č. 87, inv.č. 195; kn.č. 88, inv.č. 196; kn.č. 89, inv.č. 197.; (Graf RE-4)

⁴⁶⁷ Veškeré údaje zjištěny a vypočítány z informací v hlavních katalogů ze školních let 1941/42 – 1944/45. SOKA HK, HK-RE, Hlavní katalogy z let 1941/42-1944/45, kn.č. 86, inv.č. 194; kn.č. 87, inv.č. 195; kn.č. 88, inv.č. 196; kn.č. 89, inv.č. 197.; (Graf RE-5)

⁴⁶⁸ Národnost nahradila mateřskou řeč v katalogích od školního roku 1941-1942.

sextána a všech oktávánů se místo příslušnosti k Protektorátu Čechy a Morava píše, že jsou státní příslušnosti československé.⁴⁶⁹

Ve školním roce 1941-1942, který jinak poněkud zahaluje tajemství, jelikož o bližším dění na ústavu nejsme informováni, působilo na gymnáziu 13 stejných pedagogů jako v roce minulém, dále učilo 12 nových kantorů. Jeden z učitelů byl v tomto roce držen ve vazbě. V roce 1942-1943 se kolegium vyučujících po spojení školy se zdejším dívčím gymnáziem rozrostlo na 44 vyučujících, odešel jen jeden pedagog.⁴⁷⁰

⁴⁶⁹ Veškeré údaje zjištěny a vypočítány z informací v hlavních katalogů ze školních let 1941/42 – 1944/45. SOkA HK, HK-RE, Hlavní katalogy z let 1941/42-1944/45, kn.č. 86, inv.č. 194; kn.č. 87, inv.č. 195; kn.č. 88, inv.č. 196; kn.č. 89, inv.č. 197.; Žák ruské národnosti v roce 1944-1945 v předešlých letech udával národnost českou. Student bez státní příslušnosti se objevil v záznamech tercie (1941-1942) a pak až v kvintě (1943-1944) a sextě (1944-1945).; (Tabulka 2.2)

⁴⁷⁰ SOkA HK, HK – RE, Výroční zprávy, kart.č. 1, inv.č. 53 a 54 (pro rok 1941-1942 a 1942-1943).

SOUHRNNÉ ÚVAHY

V úvodní pasáži jsem vytkla okruhy, jež charakterizovaly české střední školství v Protektorátu Čechy a Morava. V rámci jednotlivých kapitol, které se vztahovaly ke královéhradeckým školám, jsem se snažila ke každému z daných bodů nalézt konkrétní odpověď z pohledu doslova královéhradeckého. Ve statistice jsem se však zaměřila na detailní prozkoumání úbytku studentů jakož i na jejich skladbu dle rodiště, náboženství, státní příslušnosti a mateřské řeči (resp. národnosti), čímž jsem získala informace o složení studentstva. V této chvíli bych se chtěla vrátit ke statistikám a číselným údajům z předešlých kapitol. Tak bych mohla předložit souhrnný rozbor a hodnocení, které jsem v předcházejícím textu záměrně vynechala, neboť teprve vedle sebe stojící výsledky šetření ze všech tří škol poskytnou komplexní obraz, jehož některé složky (náboženství, národnost a průměrnou obsazenost tříd) budu porovnávat s dostupnými údaji z celého protektorátu. Tím bych chtěla odpovědět na v úvodu položenou otázku, jak moc se tento drobný soubor vymykal většímu celku.

Nejdříve bych ovšem začala vyřazováním studentů. Ve školním roce 1941-1942, zjistila jsem, že nařízení MŠANO o otevření pouze jedné primy bez poboček se na všech třech ústavech splnilo, ovšem na bývalé reálce v 1. pololetí onoho roku přistoupil jeden chlapec, takže v tomto pololetí byl celkový počet 41 studentů, zároveň však jeden žák ze třídy řádně vystoupil před ukončením pololetí. Ve druhém pololetí přistoupil znovu jeden žák, tudíž stouplo množství primánů opět na 41. Jeden student poté školu opustil před klasifikací ve 2. pololetí, proto od následujícího roku je již v sekundě jen 40 žáků. Pro zajímavost se obdobná situace na někdejší reálce odehrála i v tomto školním roce 1942-1943. Primánů sice bylo na začátku roku předepsaných 40, ale během 2. pololetí do první třídy začal chodit nový hoch, a tak se počet žáků v prvním ročníku zvedl zase na 41. Naprosto stejně proběhl rok 1943-1944, pouze v roce 1944-1945 se v primě učilo jen 38 studentů.⁴⁷¹ Na dívčím gymnáziu se výše uvedený výnos MŠANO dodržoval přísněji, do konce války v první třídě nebylo více jak 40 studentek.⁴⁷² Také na Rašínově gymnáziu bylo v prvním ročníku pokaždé předpisových 40 žáků, pouze ve školním roce 1944-1945 primu začalo studovat 33 chlapců, jeden přibyl během

⁴⁷¹ Veškeré údaje zjištěny z hlavních katalogů. SOkA HK, HK-RE, Hlavní katalogy z let 1941/42-1944/45, kn.č. 86, inv.č. 194; kn.č. 87, inv.č. 195; kn.č. 88, inv.č. 196; kn.č. 89, inv.č. 197.

⁴⁷² Veškeré údaje zjištěny a vypočítány z informací v hlavních katalogů ze školních let 1941/42 – 1943/44. SOkA HK, HK-DG, hlavní katalogy z let 1941/42-1943/44 kn.č. 272 a, b, d, inv.č.276 a, b, d.

1. pololetí, a tak se zde během 2. pololetí nacházelo 34 studentů.⁴⁷³ Od školního roku 1941-1942 měla být rovněž jen jedna kvinta bez poboček a s maximálně 35 studenty. Na Rašínově gymnáziu kvintu (paralelka nebyla) navštěvovalo více žáků, než se připouštělo, ve třídě se nacházelo 37 veřejných žáků a jeden privatista.⁴⁷⁴ Na dívčím gymnáziu bylo v jedné páté třídě oněch určených 35 žaček.⁴⁷⁵ Pátá třída reálného gymnázia však měla paralelku, takže dohromady chodilo do kvint 40 chlapců a 4 dívky.⁴⁷⁶

Při vyřazování na konci školního roku 1941-1942 odcházelo 40 % žáků z čtvrtých, 15 % z pátých a 20 % z šestých tříd. Na koedukačních ústavech se nařízení vztahovalo na 50 % dívek z čtvrtých ročníků, 25 % z pátých a 30 % z šestých. Prospěchově nejslabší žáci byli vyloučeni. Kde panovala nejistota, rozhodl ředitel po domluvě s třídním učitelem. Studenti, kteří prospěli, obdrželi na blanketu vysvědčení, jež se vydávalo na konci školního roku, dovětek: Toto vysvědčení neopravňuje k postupu do vyšší třídy střední školy.⁴⁷⁷ Na Rašínově gymnáziu je patrné, že se z kvart vyloučilo dohromady 38 % (31 % z IV. A/45 % z IV. B), 13 % z kvint a celkem 20% ze sext (16 % z VI. A/24 % z VI. B). Dívky navštěvovaly jen VI. B, odkud se jedna vyřadila, což bylo 17 % všech děvčat ve třídě. Z těchto žáků a jedné žačky všichni dle vysvědčení prospěli, pouze jeden žák ve IV. B a jeden v kvintě neprospěl. Na dívčím gymnáziu se z kvart dohromady vyřadilo 47 % (44 % z IV. A/ 50 % z IV. B), 15 % z páté třídy a 23 % ze sext (32 % z VI. A/15 % z VI. B). Všechny studentky prospěly jenom jedna ve IV.B měla hodnocení nedostatečně. Reálné gymnázium opustilo 37 % kvartánů (37 % z IV. A/38 % z IV. B), 4 % z kvint a celkem 10 % ze sext (7 % z VI. A/14 % z VI.B). Dívky byly ve IV.B, odkud odešlo 7 žaček, to bylo 50 % děvčat v této třídě, dále z V. B, což byla jediná vyřazená z této třídy a představovala navíc 25 % všech studentek ve třídě, nakonec byla vyřazena 1 dívka z VI. B, šlo tedy o 25 % děvčat ve třídě. Všichni vyloučení prospěli a jedno děvče z IV. B dokonce s vyznamenáním.⁴⁷⁸

⁴⁷³ Veškeré údaje zjištěny z hlavních katalogů. SOkA HK, HK-GY, hlavní katalogy ze školních let 1941/42 – 1944/45, kn.č. 112, inv.č.322; kn.č. 113, inv.č. 323; kn.č.114, inv.č. 324.; kn.č. 115, inv.č. 325.

⁴⁷⁴ Hlavní katalogy ze školních let 1941-42, SOkA HK, HK-GY, kn.č. 112, inv.č.322.

⁴⁷⁵ Hlavní katalogy ze školních let 1941-1942, SOkA HK, HK-DG, kn.č. 272 a, inv.č.276 a.

⁴⁷⁶ SOkA HK, HK-RE, Hlavní katalogy z let 1941-42, kn.č. 86, inv.č. 194.

⁴⁷⁷ Dle výnosu MŠANO z 27.května 1942 č.44.772/42-II/2; SOkA HK, HK – DG, Oběžníky ZŠR 1942, kar.č.31, inv.č.454, čís.III-1017/3 ai 1941 z 10.6.1942

⁴⁷⁸ Procenta zaokrouhlena na celá čísla.

Ve 32. výroční zprávě městského dívčího reálného gymnázia v Hradci Králové se píše o vylučování ve školním roce 1942-1943. Z citované zprávy, se dozvídáme, že se od roku 1942 vyřazovalo 50 % kvartánů, 25 % žáků z kvint a 30 % sextánů.⁴⁷⁹ Na Rašínově gymnáziu se u 23 % studentů ze čtvrtých ročníků v hlavním katalogu objevilo číslo oběžníku 118/43, který jsem sice nemohla dohledat, ale usuzuji, že to souviselo s dalším vylučováním ze středoškolského studia. Všichni jmenovaní studenti prospěli. Na dívčím gymnáziu se do katalogu u 26 % studentek z IV.C napsalo, že vysvědčení, jež obdržely, neopravňuje k postupu do vyšší třídy střední školy. Všechna tato děvčata prospěla. Podobná poznámka jako na dívčím gymnáziu se vyskytla také na bývalé reálce. Týkala se 23 % žáků kvart z toho 3 žaček z IV.B, což je 37 % dívek z této třídy. Také zde celá vyřazená skupinka prospěla. V roce 1943-1944 se zmínky o vysvědčení, *jež neopravňuje k postupu do vyšší třídy střední školy, ale proti přijetí do jiné školy není námitek*, nacházejí jen na dívčím gymnáziu a někdejší reálce. Jiří Doležal v knize Česká kultura za protektorátu⁴⁸⁰ uvádí, že se v onom roce 1943-1944 se mělo ze středních škol vyčlenit 30 % žáků a žaček z kvart, ale František Bosák ve spisu Česká škola v době nacistického útlaku⁴⁸¹ píše, že se restrikce kvartánů měla týkat 25 %. V tomto roce se vyřazovalo jen na dívčím a bývalé reálce. Na dívčím gymnáziu bylo v tomto roce vyřazeno 20 % studentek z kvart a z reálného gymnázia v témže roce odešlo 10 % hochů ze čtvrtých ročníků. Na dívčím gymnáziu dotyčné studentky prospěly, na někdejší reálce celkem 4 hoši neprospěli. Dohromady u šesti studentů ze všech tří škol jsem podrobnosti vyřazení nedohledala.⁴⁸² Svůj podíl na tom, že se snižovaly početní stavy žáků mělo též odvolávání studentů pracovními úřady, jak je podrobněji popsáno u jednotlivých škol.

Z předcházejících odstavců vyplývá, že tendence, o kterých se mluví v obecné literatuře, se jistě potvrdily i v těchto určitých případech, ne vždy však zcela a bezevbytku. Jednotlivé školy se předepsaným procentům spíše blížily, než že by se jich ve veškerých případech pečlivě držely. Údaje o prospěchu, připojené k informacím o vylučovaných žácích, rovněž napovídají, že pouze výjimečně byly znalosti některého vyřazeného studenta klasifikovány jako nedostatečné. Stejně minimální se jeví i druhá

⁴⁷⁹ 32. výroční zpráva městského dívčího reálného gymnázia v Hradci Králové, s. 5.

⁴⁸⁰ Doležal, Jiří, Česká kultura za protektorátu, s. 55.

⁴⁸¹ Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku, s. 51.

⁴⁸² Veškeré údaje zjištěny z hlavních katalogů. SOKA HK, HK-RE, Hlavní katalogy z let 1942/43-1944/45, kn.č. 87, inv.č. 195; kn.č. 88, inv.č. 196; kn.č. 89, inv.č. 197.; SOKA HK, HK-DG, hlavní katalogy z let 1942/43-1943/44, kn.č. 272a, b, d, inv.č.276a, b, d.; SOKA HK, HK-GY, hlavní katalogy ze školních let 1942/43 – 1944/45, kn.č. 113, inv.č. 323; kn.č.114, inv.č. 324.; kn.č. 115, inv.č. 325.

krajní varianta – tedy vyloučení žáka s vyznamenáním (pouze jedna dívka ze IV. B z reálného gymnázia ve školním roce 1941-1942). Pravděpodobně se tak dle pokynů ve výnosech při vyřazování studenti posuzovali jednotlivě. O příčinách disproporcí mezi procenty uvedenými v literatuře (případně přímo ve výnosech MŠANO) a realitou na hradeckých školách bych ovšem mohla pouze spekulovat, neboť prostudované materiály nenabízejí jednoznačnou odpověď. Vzhledem k tomu, že drtivá většina učitelů ze sledovaných škol se neuchýlila k přímé spolupráci s okupanty, domnívám se, že se na školách snažili vyhovět nařízením pouze v nezbytně nutné míře. Patrně se také pokoušeli ulehčit dopady nařízení o restrikci žactva (např. zrušení rozhodnutí o nemožnosti pokračovat ve studiu na střední škole pro dva chlapce z IV. B na Rašínově gymnáziu ve školním roce 1942-1943).

Ze škol mizeli nedlouho po vzniku protektorátu rovněž židovští studenti. Na všech třech školách jejich procentuální podíl ve školních letech 1938/39-1939/40 vzhledem k počtu všech studentů nepřesáhl 2 %. Na Rašínově gymnáziu připadalo průměrně maximálně 1 % židovských žáků na třídu, na dívčím gymnáziu to bylo též kolem 1 % a na reálce jich dokonce nebylo v průměru více jak 0,2 % na třídu. Židovští míšenci I. stupně, kteří byli přijati do školního roku 1942-1943, byli nuceni také ze škol odejít. Za povšimnutí stojí také víra, kterou vyřazení žáci udávali. Z Rašínova gymnázia odešli v roce 1942-1943 tři studenti, všichni oznámili, že jsou bez vyznání. Z dívčího gymnázia vyloučili tři žačky, dvě se hlásily k římskokatolické církvi a jedna patřila k evangelické církvi (přesněji českobratrsko-evangelická). Z bývalé reálky byli vyřazení dva žáci v roce 1942-1943, jeden žák byl bez vyznání a druhý má v záznamech českomoravskou církev. V následujícím školním roce 1943-1944 byl z reálného gymnázia vykázán ještě jeden žák, byl v církvi římskokatolické.⁴⁸³ V této oblasti se na hradeckých školách postupovalo důsledně – všichni židovští studenti a posléze i míšenci I. stupně ústavy opustili. Dle náboženství se jedná o skupinku různorodou, nepatrně však převažovali ateisté.

V odborných publikacích se rovněž dočítáme o eliminaci dívčího vzdělávání. Všechny tři ústavy byli v podstatě koedukační (i když po reformě školství platícího od

⁴⁸³ O restrikci židovských studentů viz. Také Doležal, Jiří, Česká kultura za protektorátu, s. 44.; Procenta zaokrouhlena na celá čísla, resp. na jedno desetinné místo. Ani na jedné sledované škole nebyl židovský míšenec II. stupně, všichni pouze I. stupně. Veškeré údaje zjištěny z hlavních katalogů, viz. Soupis pramenů a literatury.

podzimu 1941 mělo být gymnázium, myšleno Rašínovo gymnázium, čistě chlapecké), jelikož ani jedna ze škol nebyla až do konce války pouze chlapecká nebo dívčí. Eliminace dívek ve středoškolských zařízeních je nejvíce znatelná na reálce (resp. na reálném gymnáziu). Na všech školách však můžeme ony okupační snahy jasně pozorovat. Nejlepší výpovědní hodnotu mají tabulky 1.1 a 2.1 připojené k práci.

Nevybíravé zásahy okupantů byly patrné také při maturitních zkouškách. Ve školním roce 1941-1942 mělo propadnout 20 % žáků osmých ročníků. Na Rašínově gymnáziu se v letním i podzimním termínu nepovedlo složit zkoušku dospělosti 19 % studentů a studentek, ovšem na dívčím gymnáziu, kde se písemné maturity z němčiny třikrát opakovaly a do celého průběhu zkoušek silně zasahovali inspektoři, neobstálo přibližně 27 % maturantů. Procenta propadlých lze pro školní roky následující po 1941-1942 určit jen na Rašínově gymnáziu: 1942-1943 muselo k opravným zkouškám přibližně 14 % maturantů a v roce 1943-1944 se jednalo o 7,5 %. Zkoušky dospělosti v roce 1944-1945 proběhly po osvobození, tedy bez dalších omezení. Z těchto hodnot vyplývá, že nejvýznamnější zákroky do završení středoškolského vzdělání utrpěli žáci právě ve školním roce 1941-1942.⁴⁸⁴

Předcházející kapitoly i z grafy GY-4, DG-4 a RE-4 naznačují, že procentuální podíly oblastí, jež se nejčastěji vyskytly jako rodiště žactva (Čechy, Morava, Sudety/Německo, Slovensko a Maďarsko), nedosahují výrazných změn. Přesto lze pozorovat určité výkyvy. Na Rašínově gymnáziu se v Čechách narodilo mezi 80 až 84 % a na Moravě 2 až 7 % žáků. Na Dívčím gymnáziu to bylo nejméně 74 % a nejvíce 79 %⁴⁸⁵ pro Čechy a 2 až 13% pro Moravu. Na reálce (reálném gymnáziu) mělo v Čechách rodiště minimálně 79 % a maximálně 84 % studentů, na Moravě pak 2 až 5 %. Příchod uprchlíků ze zabraného území v pohraničí a poté dalších ze Slovenska a Podkarpatské Rusi, jakožto následek tehdejší politické situace – to vše se do určité míry odrazilo na rodišti, která žactvo ve školním roce 1938-1939 nahlásilo. Na Rašínově gymnáziu tak ve školním roce 1938-1939 přišlo na svět v Sudetách nebo

⁴⁸⁴ Procenta pro Rašínovo gymnázium vypočítána dle Výroční zprávy státního gymnázia v Hradci Králové 1939 – 1948, s. 10 a 12 a pro dívčí gymnázium SOkA HK, HK-RE, Výroční zprávy, kart.č. 1, inv.č. 53 (pro rok 1941-1942).

⁴⁸⁵ Ve školním roce 1940-1941 je tato hodnota 80%, což je ovšem způsobeno tím, že v hlavních katalozích se rodiště na Moravě nezapisovalo zvlášť, takže toto číslo odpovídá vlastně celému Protektorátu Čechy a Morava.

přímo v Německu 8 % studentů (za celé období až do roku 1944-1945 šlo o rozpětí od 4 do 8 %), na Slovensku 4 % (pro vytčený časový úsek celkové rozmezí 3 až 5 %) a v Maďarsku 2 % (rozpětí 2 až 5 %). Na dívčím ústavu se v obcích v Sudetách či v Německu narodilo 10 % (rozmezí 6 až 12 %), na Slovensku 5 % (rozpětí 2 až 8 %) a v Maďarsku 3 % (rozmezí 3 až 4 %). Na reálce (reálném gymnáziu) se rodiště v Sudetách nebo Německu nacházelo u 6 % studentů (rozmezí 5 až 8 %), na Slovensku 4 % (rozpětí 4 až 6 %) a v Maďarsku 3 % (rozmezí za celý sledovaný úsek se pohybovalo od 2 do 5 %). Na jiných místech se narodilo pouze mezi 0 až 1 % žáků. O jednotlivých případech jsem psala v rámci I. a II. kapitoly.⁴⁸⁶

Skutečnost, že procentuální podíly rodiště stoupají i hlouběji ve vymezeném období (tedy po školním roce 1938-1939), lze vyvozovat z příchodu nových žáků. V grafech GY-2, DG-2 a RE-2 jsou sice zaznamenáni přistoupivší studenti, ale ti přišli během roku, což bylo obrazem situace, kdy dotyčný/á nemohli setrvat na předcházejícím ústavu až do konce 1. či 2. pololetí. Růst, o kterém nyní mluvím, se může patrně přičíst těm žákům, kteří se řádně zapsali už na začátku daného školního roku.

Kdybychom pro větší představu chtěli porovnat další ze zjišťovaných údajů, náboženství, s větším celkem, musíme sáhnout po statistickém šetření pro Československou republiku z roku 1930.⁴⁸⁷ Ke katolickým církvím⁴⁸⁸ se pouze v Čechách hlásilo 75 %, na vybraných školách přes celé sledované období mezi 52 a 68 %. K evangelickým církvím všech denominací náležely 4 %, na hradeckých středoškolských ústavech od 6 do 12 %. K církvi československé (od roku 1940 českomoravské) se v Čechách hlásilo 9 %, na gymnáziích a reálce se hodnota pohybovala od 12 do 23 %. K pravoslaví patřilo 0,21 %, na školách v Hradci do 1 %, a k izraelské církvi se řadilo 1 %, na královéhradeckých ústavech ne více jak 2 %. Bez vyznání bylo v Čechách těsně nad 10 % obyvatel, na sledovaných hradeckých středních

⁴⁸⁶ Procenta zaokrouhlena na celá čísla. Veškeré údaje zjištěny z hlavních katalogů, viz. Soupis pramenů a literatury.

⁴⁸⁷ Ve Statistisches Jahrbuch für das Protektorat Böhmen und Mähren 1942, Praha, 1942 je sice oddíl o církvích a náboženských společnostech, zcela zde však schází údaje o římskokatolické církvi, proto uvádím statistiku z roku 1930, která je pro naše účely jediná úplná.

⁴⁸⁸ Myšleno pouze římskokatolická a starokatolická dohromady, jiná se na hradeckých středních všeobecně vzdělávacích školách nevyskytovala.

školách studovalo mezi 9 až 20 % ateistů.⁴⁸⁹ Výše zmíněná procenta nás upozorňují, že se všechny tři školy pohybovaly nad obecným průměrem, a to někdy celkem výrazně. Pouze katolické mládeže ve městě studovalo méně. Rozdíly jsou způsobeny zřejmě tím, že se vyšetřovala jen omezená skupinka obyvatelstva, tedy pouze studentstvo na hradeckých všeobecně vzdělávacích zařízeních, a tak se mohla více projevit individuálnost malé části vůči celku.

Ze statistických ročenek protektorátu lze ještě zjistit, kolik procent žáků české, německé a jiné národnosti chodilo na české střední školy, přesněji na gymnázia, reálná gymnázia i reálky, a to pro školní léta 1938/39-1941/42. Podle těchto statistik na uvedených typech škol studovalo přes 99 % žáků české národnosti, o zbylé procento se dělila německá národnost s ostatními, mírně převažovala jiná národnost.⁴⁹⁰ Na vybraných hradeckých středních školách se kvantum žáků české národnosti rovněž pohybovalo nad 99 % a v onom procentu lehce převažovaly jiné národnosti nad německou.⁴⁹¹ Hradecké gymnázium, dívčí reálné gymnázium i reálka (resp. reálné gymnázium) v tomto případě nijak výjimečně nevybočovaly z protektorátního průměru a byly z valné většiny obsazeny národnostně českým žactvem. Důvod spatřuji i v tom, že rovněž v Hradci Králové fungovalo německé školství a to jak základní, tak střední, ačkoliv to pouze odborné.⁴⁹²

Statistické ročenky rovněž představují možnost vypočítat úbytek průměrného počtu žactva na třídu. Pro školní rok 1938–1939 připadalo na gymnáziích 39,6 žáků na třídu, na Rašínově gymnáziu se v jedné třídě učilo průměrně 44,2 žáků. Na reálných gymnáziích bylo ve třídě 40,2 studentů, v hradeckém dívčím gymnáziu 43,3. Na jednu třídu v reálce připadalo v tomto roce 38,9 žáků, na reálce v Hradci Králové to bylo 44,3 žáků. Jestliže se přesuneme do roku 1941-1942, pro který jsou statistiky ještě k dispozici, tak na školy typu gymnázium chodilo do jedné třídy průměrně 33,7

⁴⁸⁹ Procenta zaokrouhlena až na jeden případ na celá čísla. Statistisches Jahrbuch für das Protektorat Böhmen und Mähren 1942, Praha, 1942,

⁴⁹⁰ Statistická ročenka Protektorátu Čechy a Morava 1941, Praha, 1941, s. 127. Statistisches Jahrbuch für das Protektorat Böhmen und Mähren 1942, s. 260. Statistisches Jahrbuch für das Protektorat Böhmen und Mähren 1943, Praha, 1943, s. 334. Statistisches Jahrbuch für das Protektorat Böhmen und Mähren 1944, Praha, 1944, s. 324.

⁴⁹¹ Procenta pro lepší porovnání i z důvodu přehlednosti zaokrouhlena na 1 desetinné místo, někdy se tedy nemusí součet rovnat 100 %. Kolonka národnost v hlavních katalozích nahradila mateřskou řeč až od roku 1941-1942. Pro snadnější porovnatelnost uvažuji, že pokud někdo uváděl například češtinu jako mateřštinu, mohl by být z hlediska národnostního Čechem. Počítáno pouze se studenty, kterým údaje nechyběly. Veškeré údaje zjištěny z hlavních katalogů, viz Soupis pramenů literatury.

⁴⁹² Viz. fondy SOKA HK: Německá měšťanská škola Hradec Králové (1940-1945), Německá obecná škola Hradec Králové (1939-1944), Německá učňovská škola Hradec Králové (1942-1945) a Německý učitelský ústav Hradec Králové (1942-1943).

studentů, na Rašínovo gymnázium v této době 35,6 žáků. Na reálných gymnáziích se v jedné třídě vzdělávalo v průměru 35 studentů, na dívčím gymnáziu se nacházelo 32,9 studentů a 34,5 žáků na bývalé reálce.⁴⁹³ Z těchto hodnot se jasně ukazuje, že v učebnách hradeckých vzdělávacích ústavů zasedalo z počátku sledovaného období relativně více žáků oproti průměru k ostatním českým středním školám stejného typu, než později, kdy došlo k vyrovnání či dokonce nižším hladinám na dívčím gymnáziu a někdejší reálce.

Jak je vidno, okupantům se zdařilo zredukovat stavy středoškolského studentstva z více jak 95 000 ve školním roce 1938-1939 na necelých 35 000 v roce 1944-1945.⁴⁹⁴ Kvantum středoškoláků v oblastech Protektorátu Čechy a Morava pokleslo přibližně o 63 %. Vrátime-li se do Hradce Králové, tak vidíme, že i zde se nacistům zdařilo snížit stavy o více jak polovinu - na Rašínově gymnáziu šlo o úbytek ve výši 54 %, na dívčím gymnáziu o 50 % snížení množství žáků a na reálce, resp. reálném gymnáziu o 54 %.⁴⁹⁵

⁴⁹³ Statistická ročenka Protektorátu Čechy a Morava 1941, Praha, 1941, s. 127 a Statistisches Jahrbuch für das Protektorat Böhmen und Mähren 1944, Praha, 1944, s. 324. Veškeré údaje zjištěny z hlavních katalogů, viz Soupis pramenů a literatury.

⁴⁹⁴ Doležal, Jiří, Česká kultura za protektorátu, s. 84 a Statistická ročenka republiky Československé 1948, Praha, 1948, s. 317.

⁴⁹⁵ Počítáno pro hodnoty z 2. pololetí. Veškeré údaje zjištěny z hlavních katalogů, viz Soupis pramenů a literatury.

ZÁVĚR

V předcházejících řádcích i v průběhu celé práce jsem se pokusila podtrhnout některé aspekty vývoje protektorátního školství. Pozornost jsem soustředila především na úbytky v řadách studentstva a na metody a postup těchto úbytků vzhledem k času. Restrikce středoškolského žactva totiž plnila cíle nacistické moci, jež usilovala o maximální zredukování české inteligence. Eliminace středoškoláků z hradeckých ústavů jsou zřejmé v odstavcích věnovaných statistice i při pohledu na grafy.

Z hlediska náboženského, národnostního, podle rodiště i státní příslušnosti jsem se pokusila charakterizovat hradecké studentstvo. Výsledky jsou díky grafům a tabulkám porovnatelné jak mezi samotnými zvolenými školami, tak i s soubornými hodnotami ze statistických ročenek. Zároveň se na těchto datech ukázalo, že ne vždy lze údaje pro velký komplex zcela a bezzbytku vztáhnout na jeho malou část. Jen se tím opět potvrzuje, že je vždy třeba mít na paměti jistou míru osobitosti takových jednotlivostí.

Vedle „suchých“ statistických cifer jsem ovšem neopomenula zaznamenat materiální obtíže, problémy se zabíráním budov brannou mocí, likvidaci novým poměrům neodpovídacích knih, jakož i nápadný růst počtu studentů ve školním roce 1938-1939, jež souvisel s širšími politickými okolnostmi. Zmínila jsem se dále o „návštěvách“ obávaného nacistického inspektora Gustava Wenera i jiných kontroly a v II. kapitole jsem se zabývala rovněž zásahy do maturit, kde se alespoň u Rašínova a dívčího gymnázia potvrdila přibližně 20 % „úmrtí“ při zkouškách dospělosti v roce 1941-1942, jak se o ní mluví v literatuře.⁴⁹⁶ Psala jsem rovněž o pracovním nasazování žactva a učitelů, oslavách vzniku protektorátu či narozeninách Adolfa Hitlera. V textu jsem též hovořila o akcích Kuratoria pro výchovu mládeže v Hradci, sbírání cenného odpadu, „uhelných“ prázdninách i o osvobození v květnu 1945. Přiblížila jsem taktéž nesnáze ve výuce, které byly spojeny jak s vpravdě zoufalým nedostatkem použitelných učebnic, tak také častými obměnami pedagogického sboru. Ačkoliv jsou pasáže o této otázce vzhledem k archivním pramenům značně kusé, vyplývá z nich nejen cirkulace kantorů v rámci samotného Hradce Králové, ale i opakované odchody na jiné střední školy v protektorátu. Pasáže popisující dění v Hradci Králové, v jeho okolí či v celostátním měřítku pomáhaly zasazovat malé,

⁴⁹⁶ Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlu, s. 41: Werner na konci roku 1941-1942 rozeslal dopis předsedům komisí, v nichž požadoval propadnutí 20 % maturantů.

soukromé životy zdejších středních škol do širších souvislostí a přibližovaly tehdy panující poměry. Proto se snad velkému celku vtiskly ostřejší kontury skrze malý detail

I když průměrný středoškolský student navštěvující královéhradecká gymnázia by se nijak markantně nelišil od svých vrstevníků z obdobných protektorátních ústavů - byl by tedy české národnosti, narodil se v obcích nacházejících se v hranicích Protektorátu Čechy a Morava, a pravděpodobně by se hlásil ke katolické církvi - všimla jsem i těch „neobvyklých“ a „nestandardních“ žáků, kteří by nám při makrohistorickém rozboru unikali a kteří rovněž prožívaly všechny popsané zásahy okupantů do středního školství. Výsledky mého výzkumu, jež jsem sumarizovala a posuzovala v Souhrnných úvahách, nepřinášejí proto obecné soudy, spíše obohacují celkové nazírání na problematiku středního školství hlavně v časech nacistické okupace. Práce také rozšiřuje znalosti o regionální historii města Hradec Králové ve vytknutém údobí.

Odstavce věnované statistice mohou působit poněkud těžkopádně oproti jinak narativnímu charakteru textu, jsou však exaktním výsledkem bádání i prostředkem k vzájemné konfrontaci hradeckých škol mezi sebou a mohou pomoci srovnávat zdejší středoškolská zařízení s podobnými typy vzdělávacích ústavů v celém protektorátu.

Téma ani materiály z fondů hradeckých škol jsem touto prací ani zdaleka nevyčerpala. Samostatnou studii by pak jistě zasloužili žáci židovského původu či židovští míšenci, o nichž samozřejmě v textu mluvím, avšak vzhledem k povaze tématu i vytyčeným okruhům otázek, jsem jim, stejně jako ostatním židovským obyvatelům Hradce Králové, nemohla poskytnout více místa v práci i prostoru při bádání. Do příloh jsem se však rozhodla zařadit jmenný seznam těchto žáků. V dnešním trochu odosobněném vnímání holocaustu snad tato konkrétní jména vtisknou lidský takřka hmatatelný rozměr tragédii druhé světové války, jež různým způsobem, ale přece zasáhla všechny své aktéry. Přála bych si, aby se celá práce jakož i onen seznam staly drobným střípkem mementa za každého, komu bylo ublíženo, protože jen ustavičné návraty, výklad a snaha o pochopení minulosti, nám mohou pomoci měnit budoucnost...

RESUMÉ

Práce se věnuje tématu českého středního školství ve školních letech 1938/39-1944/45, takže postihuje tento stupeň školství jak v časech na konci první republiky, tak v době republiky druhé a především za nacistické okupace. Text se vztahuje na konkrétní české střední všeobecně vzdělávací instituce v městě Hradec Králové ve vytknutém časovém úseku. V jednotlivých kapitolách je zobrazeno dění v samotném městě s přesahy do oblasti východních Čech či celého státu / protektorátu, aby se samotný život na školách vsadil do rozsáhlejších spojitostí, jež přibližují dobovou atmosféru. Jádrem práce pak tvoří samotné hradecké střeň školy – gymnázium, dívčí reálné gymnázium a reálka, jež se školního roku 1941-1942 stane též reálným gymnáziem. V těchto úsecích vyprávím nejen o událostech na jednotlivých ústavech, ale také píši o těchto ústavech ze statistického hlediska, tedy kolik žáků na školu chodilo, jak se měnily početní stavy, jaká byla skladba studentstva dle náboženství, rodiště, mateřské řeči (resp. národnosti) a státní příslušnosti. Všechny tyto údaje mi poskytly hlavní katalogy, kde jsou záznamy každého žáka, jež jsem pro předeslané období prostudovala.

Všemi jmenovanými kroky jsem se snažila ověřit závěry z obecné literatury, v níž se hovoří o neustálém snižování počtu žáků na středních školách, zhoršení šance být přijat ke středoškolskému studiu, ovlivňování maturitních zkoušek, poklesu kvality výuky, nedostatku učebnic, restrikci žáků židovského původu ze studia a propouštění židovských pedagogů, ničení knih ve školních bibliotékách, pronikání německého jazyka, materiálních potíží vyplývajících z přidělového systému, pracovním nasazením studentstva i jejich pedagogů. Má zjištění více či méně odpovídají oněm okruhům, specifičnost je způsobena pohledem na drobný detail. Potvrdila jsem tak výrazné úbytky v množství studentů na hradeckých středních školách, které dosáhly více jak 50 %. Dále jsem sledovala postupnou eliminaci žactva skrze nařízení o procentech vyřazených, zaznamenala jsem odchody židovských studujících i vyučujících, odvolávání do pracovního nasazení (někdy i s přesným určením místa a podniku), všimla jsem si proměn pedagogického sboru. V textu se mluví také o životě na školách, o inspekcích, oslavách narozenin Vůdce Třetí říše či sportovních podnicích vedených pod taktovkou nacistické instituce Kuratoria pro výchovu mládeže.

Práce by měla obohatit všeobecné znalosti o zvoleném tématu právě z úhlu určitých škol v určitém městě.

ABSTRACT

The paper deals with the topic of Czech secondary educational institution falling into the scope of school years 1938/39 and 1944/45.

It is also concentrated on this level of education in the final period of “the first republic“, as well as in the era of “the second republic“ and most of all on the period of nazi occupation.

The work is related to specific Czech secondary educational institutions providing general education in Hradec Králové in the time range mentioned above.

Events in the town with overlapping into other places throughout Eastern Bohemia and the rest of the country / protectorate are depicted in individual chapters to put the life in school into broad connections which represented contemporary atmosphere.

The core of the work is focused on grammar school and another grammar school for girls which are situated in Hradec Králové and became the general grammar school during the school years 1941 – 1942.

In these sections the author of this paper describes the events in individual institutions. Moreover, the statistical point of view is presented as well, e.g. the quantity of pupils who attended the school, the change of number of pupils within years, the structure of students according to their religions, places of birth, mother tongues (nationalities), and citizenships.

All the data were taken from central catalogues with the records about every pupil. These documents were at the author’s disposal to investigate the period stated above.

The author of this paper intended by mentioned steps to confirm the conclusions recorded in literature. The discussions in relevant contemporary literature are related to continuous decreasing number of pupils at secondary schools, lowering the chance to pass the entrance exams at secondary school, interfering in school-leaving exams, decrease of instruction quality, the lack of text-books, restriction of pupils of Jewish origin, dismissing of Jewish educators, destroying of books in school bibliotecas, invasion of German language, pupils’ and teachers’ work motivation, and problems related to means of life which were the consequence of rationing system.

The findings more or less refer to the spheres, the particularity is caused by the view of a detail. Significant losses of number of students, which raised up to 50% at secondary schools in Hradec Králové, were proved. Gradual elimination of pupils due to orders regarding the exclusion percentage, was also followed-up. Last but not least,

the author of this paper marked the leavings of the students and teachers, transportation orders (the in some cases, specific date and destination were found) , and the change of school staff structure. The life in school, inspections, Führer's birthday celebrations, or other sports events which were under the aegis of institution called *Kuratorium pro výchovu mládeže*. (Nazi organization for upbringing young people)

This work intends to enrich the general knowledge of given topic, particularly from the detailed point of view on specific school in specific locality.

TABULKY A GRAFY

Tabulka č. 1.1

1938-1939

HK - GY	1.pololetí	2.pololetí
žáci	586	603
privatisté	1	1
žákyně	14	15
privatistky	0	0
celkem	601	619
tříd	14	

HK - DG

žáci	13	20
privatisté	0	0
žákyně	561	586
privatistky	0	0
celkem	574	606
tříd	14	

HK - RE

žáci	620	638
privatisté	2	2
žákyně	64	68
privatistky	1	1
celkem	687	709
tříd	16	

1939-1940

HK - GY	1.pololetí	2.pololetí
žáci	539	540
privatisté	1	1
žákyně	8	8
privatistky	0	0
celkem	548	549
tříd	14	

HK - DG

žáci	36	36
privatisté	0	0
žákyně	558	550
privatistky	0	0
celkem	594	586
tříd	17	

HK-RE

žáci	588	580
privatisté	0	0
žákyně	62	61
privatistky	0	0
celkem	650	641
tříd	15	

1940-1941

HK - GY	1.pololetí	2.pololetí
žáci	492	494
privatisté	2	2
žákyně	14	14
privatistky	0	0
celkem	508	510
tříd	14	

HK - DG

žáci	34	35
privatisté	0	0
žákyně	468	470
privatistky	0	0
celkem	502	505
tříd	15	

HK-RE

žáci	517	469
privatisté	0	1
žákyně	51	51
privatistky	3	2
celkem	571	523
tříd	15	

Tabulka 1.2

HK - GY		1938-1939	
Mateřská řeč	celkem	Státní příslušnost	celkem
čeština	616	PČM	615
němčina	1	Jiná	4
Jiná	2		
HK - DG			
Mateřská řeč	celkem	Státní příslušnost.	celkem
čeština	601	PČM	603
němčina	4	Jiná	2
Jiná	0	1x chybí mateřská řeč a 1x státní příslušnost	
HK - RE			
Mateřská řeč	celkem	Státní příslušnost	celkem
čeština	713	PČM	716
němčina	2	Jiná	1
Jiná	2		
HK - GY		1939-1940	
Mateřská řeč	celkem	Státní příslušnost	celkem
čeština	546	PČM	548
němčina	2	Jiná	1
Jiná	0	1x chybí mateřská řeč	
HK - DG			
Mateř. řeč	celkem	Státní příslušnost	celkem
čeština	598	PČM	595
němčina	0	Jiná	1
Jiná	0	2x chybí státní příslušnost	
HK - RE			
Mateřská řeč	celkem	Státní příslušnost	celkem
čeština	647	PČM	648
němčina	2	Jiná	2
Jiná	2	1x chybí mateřská řeč a 2x státní příslušnost	
HK - GY		1940-1941	
Mateřská řeč	celkem	Státní příslušnost	celkem
čeština	510	PČM	504
němčina	0	Jiná	4
Jiná	0	2x chybí státní příslušnost	
HK - DG			
Mateřská řeč	celkem	Státní příslušnost	celkem
čeština	506	PČM	504
němčina	0	Jiná	1
Jiná	1	1x chybí mateřská řeč a 3x státní příslušnost	
HK - RE			
Mateřská řeč	celkem	Státní příslušnost	celkem
čeština	568	PČM	572
němčina	1	Jiná	0
Jiná	3		

Tabulka č. 2.1

1941-1942		
HK - GY	1.pololetí	2.pololetí
žáci	484	486
privatisté	1	1
žákyně	12	12
privatistky	0	0
celkem	497	499
tříd	14	

HK - DG		
žáci	25	25
privatisté	0	0
žákyně	438	435
privatistky	1	1
celkem	464	461
tříd	14	

HK - RE		
žáci	420	413
privatisté	2	2
žákyně	34	34
privatistky	0	0
celkem	456	449
tříd	13	

1943-1944		
HK - GY	1.pololetí	2.pololetí
žáci	344	344
privatisté	0	0
žákyně	5	5
privatistky	0	0
celkem	349	349
tříd	11	

HK - DG		
žáci	2	2
privatisté	0	0
žákyně	305	304
privatistky	0	0
celkem	307	306
tříd	9	

HK-RE		
žáci	318	319
privatisté	0	0
žákyně	16	16
privatistky	0	0
celkem	334	335
tříd	9	

1942-1943		
HK - GY	1.pololetí	2.pololetí
žáci	417	417
privatisté	0	0
žákyně	5	5
privatistky	0	0
celkem	422	422
tříd	13	

HK - DG		
žáci	5	5
privatisté	0	0
žákyně	359	357
privatistky	0	0
celkem	364	362
tříd	10	

HK-RE		
žáci	327	323
privatisté	0	0
žákyně	21	21
privatistky	0	0
celkem	348	344
tříd	11	

1944-1945		
HK - GY	1.pololetí	2.pololetí
žáci		284
privatisté		0
žákyně		3
privatistky		0
celkem		287
tříd	9	

HK-RE		
žáci		313
privatisté		0
žákyně		14
privatistky		0
celkem		327
tříd	8	

Tabulka č. 2.2

HK - GY**1941-1942**

Mateřská řeč	celkem	Státní příslušnost	celkem
čeština	498	PČM	496
němčina	1	Jiná	3
Jiná	0		

HK - DG

Mateřská řeč	celkem	Státní příslušnost	celkem
čeština	463	PČM	463
němčina	0	Jiná	1
Jiná	1		

HK - RE

Mateřská řeč	celkem	Státní příslušnost	celkem
čeština	453	PČM	452
němčina	2	Jiná	5
Jiná	2		

HK - GY**1942-1943**

Mateř. řeč	celkem	Státní příslušnost	celkem
čeština	421	PČM	419
němčina	1	Jiná	3
Jiná	0		

HK - DG

Mateřská řeč	celkem	Státní příslušnost	celkem
čeština	365	PČM	365
němčina	0	Jiná	0
Jiná	0		

HK - RE

Mateřská řeč	celkem	Státní příslušnost	celkem
čeština	348	PČM	349
němčina	0	Jiná	1
Jiná	2		

Tabulka č. 2.2 pokračování

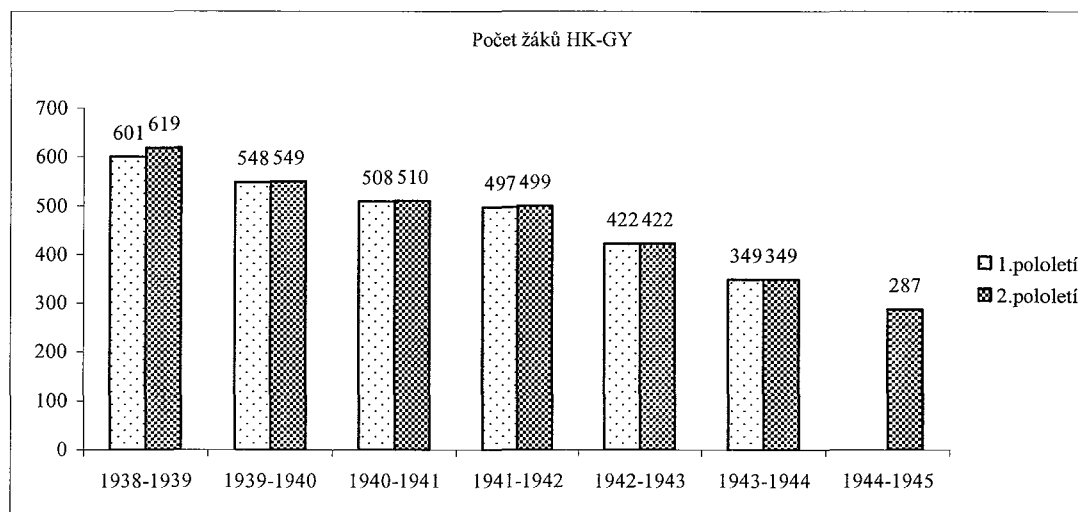
HK - GY		1943-1944	
Mateř. řeč	celkem	Státní příslušnost	celkem
čeština	349	PČM	349
němčina	0	Jiná	0
Jiná	0		

HK - DG			
Mateřská řeč	celkem	Státní příslušnost	celkem
čeština	306	PČM	307
němčina	0	Jiná	0
Jiná	1		

HK - RE			
Mateřská řeč	celkem	Státní příslušnost	celkem
čeština	336	PČM	336
němčina	0	Jiná	1
Jiná	1		

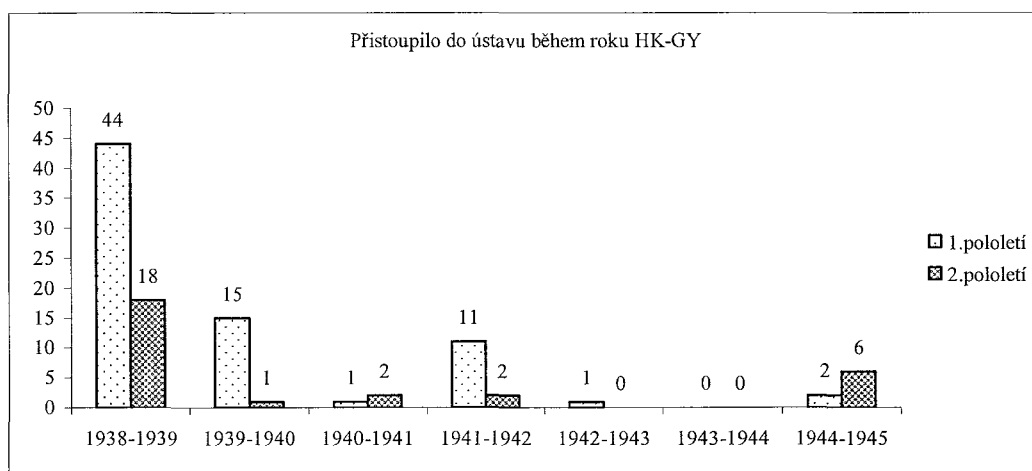
HK - GY		1944-1945	
Mateř. řeč	celkem	Státní příslušnost	celkem
čeština	286	PČM	285
němčina	0	Jiná	1
Jiná	0	1x chybí veškeré údaje	

HK - RE			
Mateřská řeč	celkem	Státní příslušnost	celkem
čeština	324	PČM	325
němčina	0	Jiná	1
Jiná	2	1x chybí veškeré údaje	

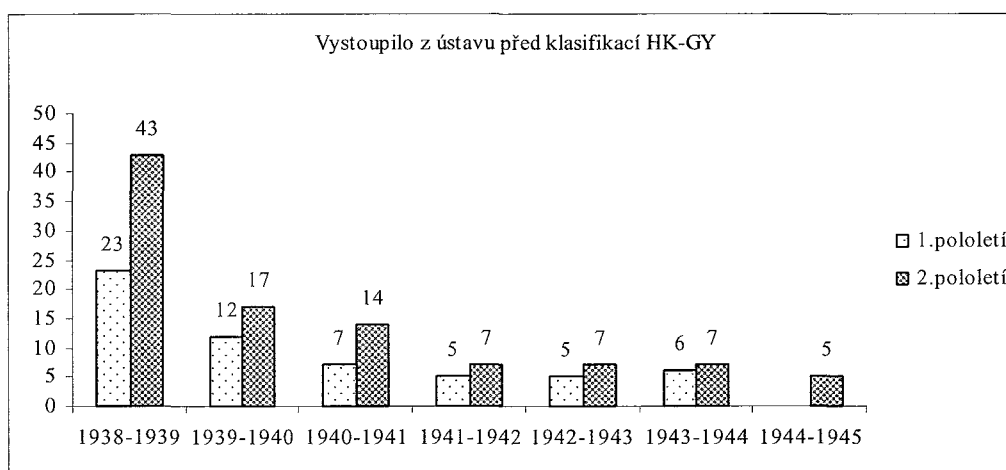
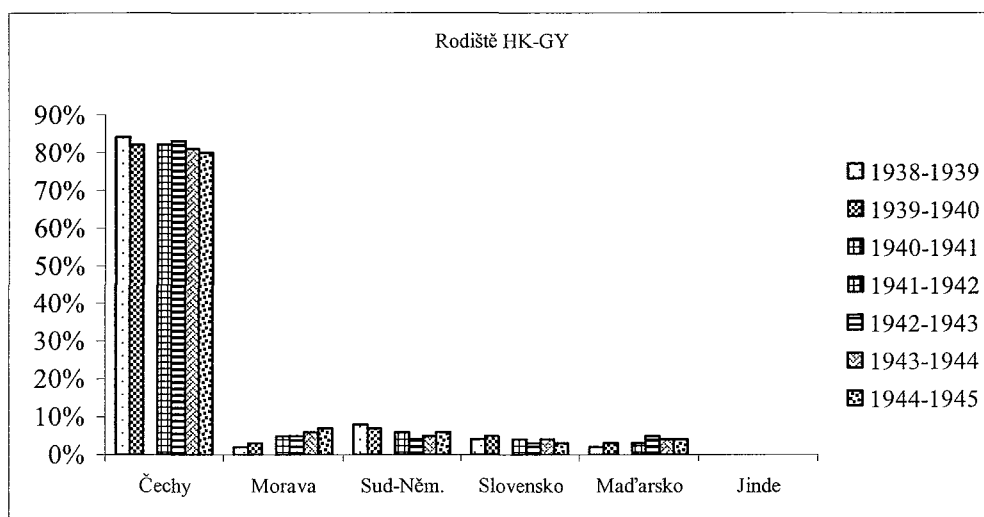
Graf GY-1⁴⁹⁷

⁴⁹⁷ Hodnoty se vztahují vždy na konec daného pololetí.

Graf GY-2

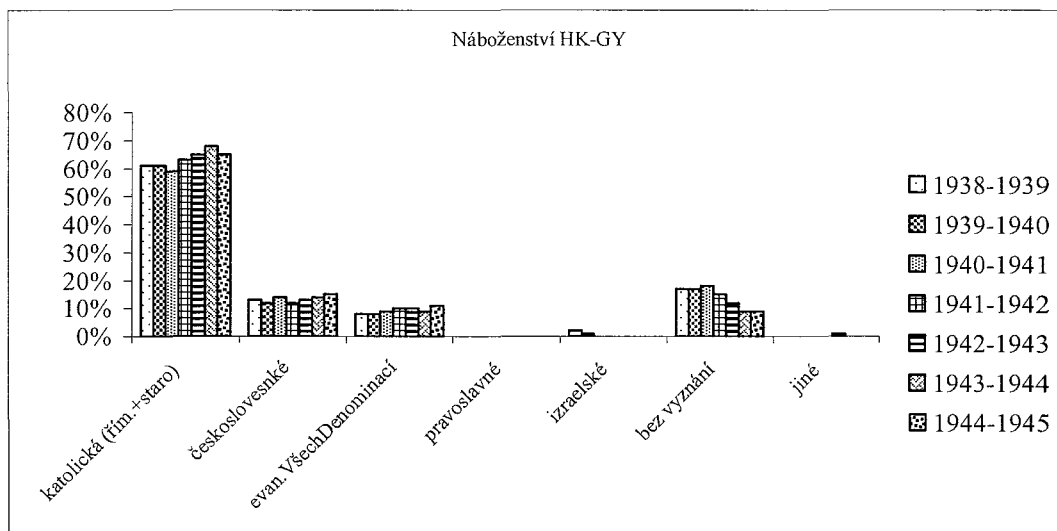
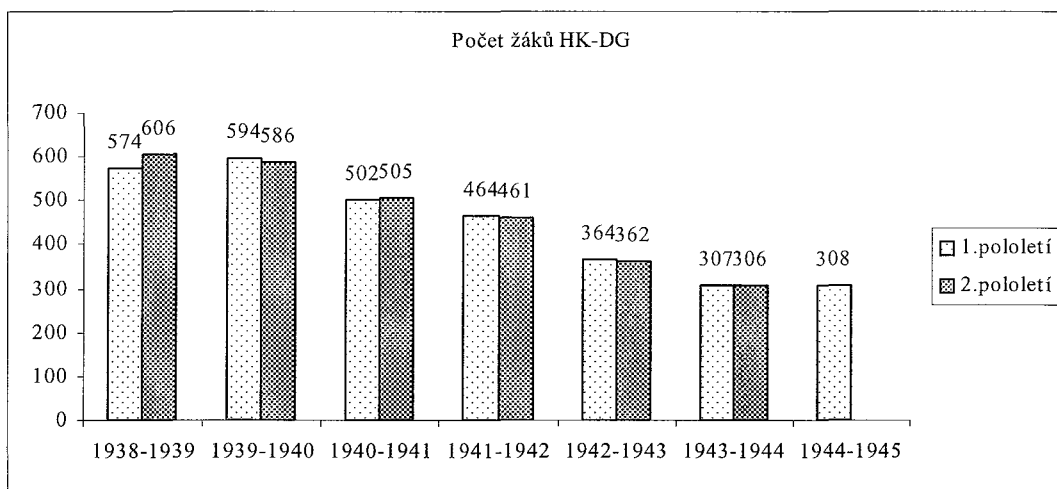

Graf GY-3

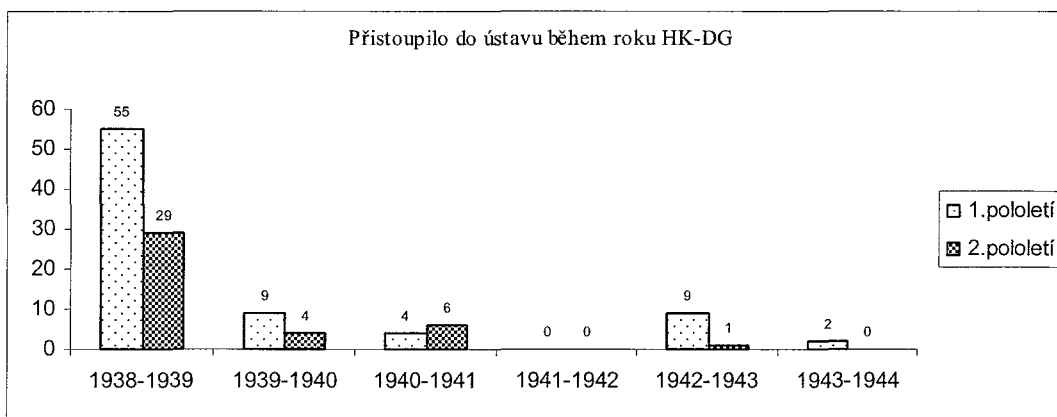
Graf GY-4⁴⁹⁸

⁴⁹⁸ Ve školním roce 1940-1941 u velké většiny žáků chyběly u rodiště záznamy o zemi, proto jsem tento údaj vynechala.

Graf GY-5

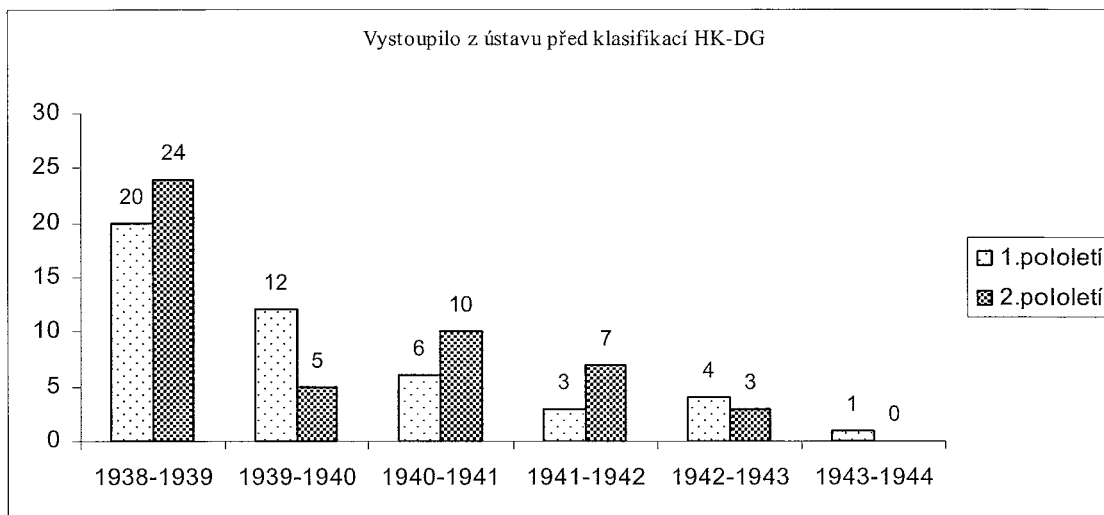
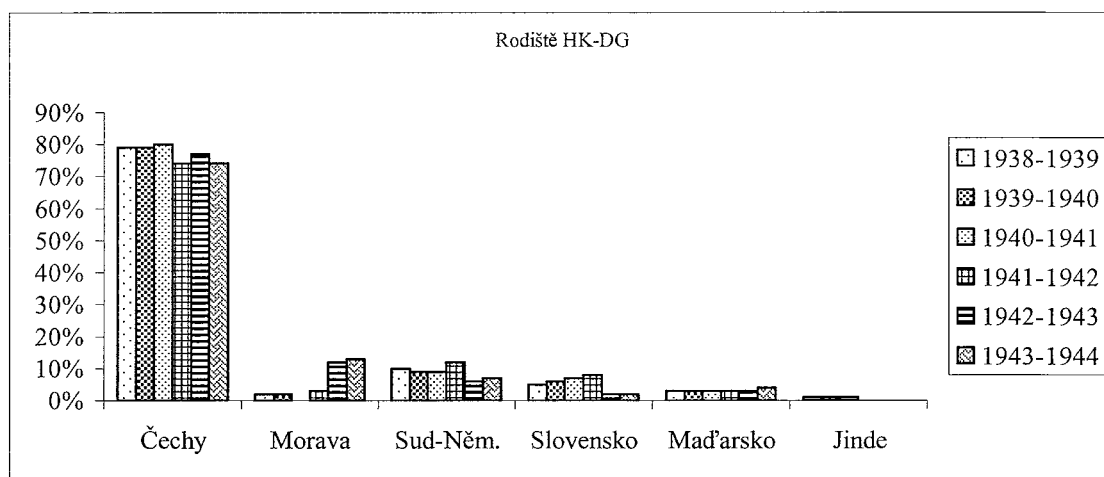
Graf DG-1⁴⁹⁹

Graf DG-2

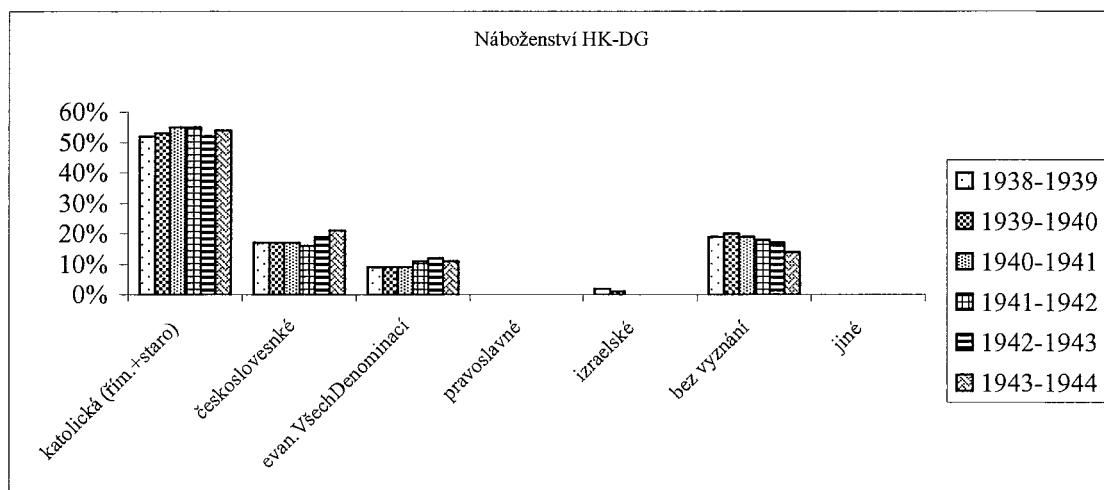

⁴⁹⁹ Pro rok 1944-1945 údaje odpovídají stavu na začátku školního roku. Předcházející hodnoty se vztahují vždy na konec daného pololetí.

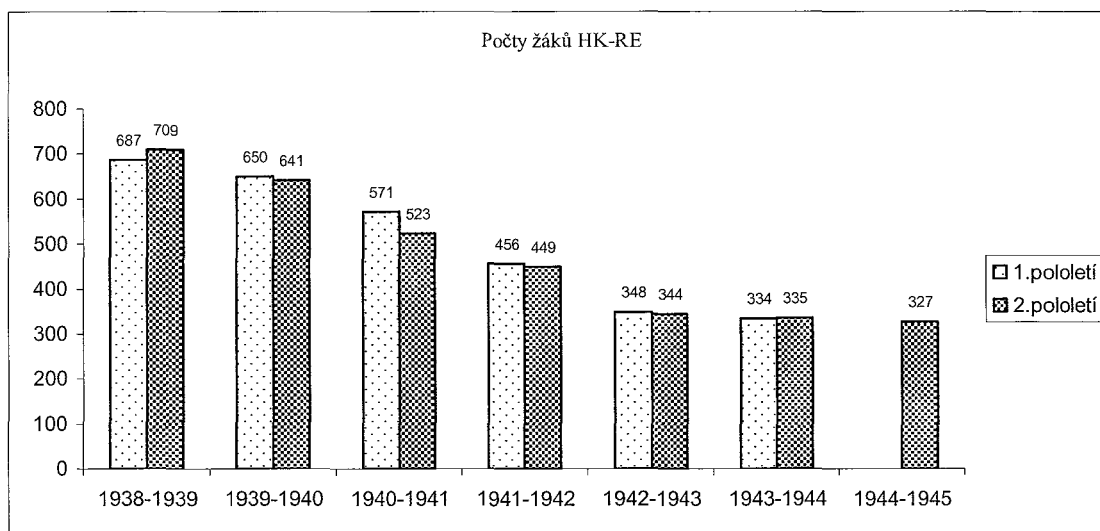
Graf DG-3

Graf DG-4⁵⁰⁰

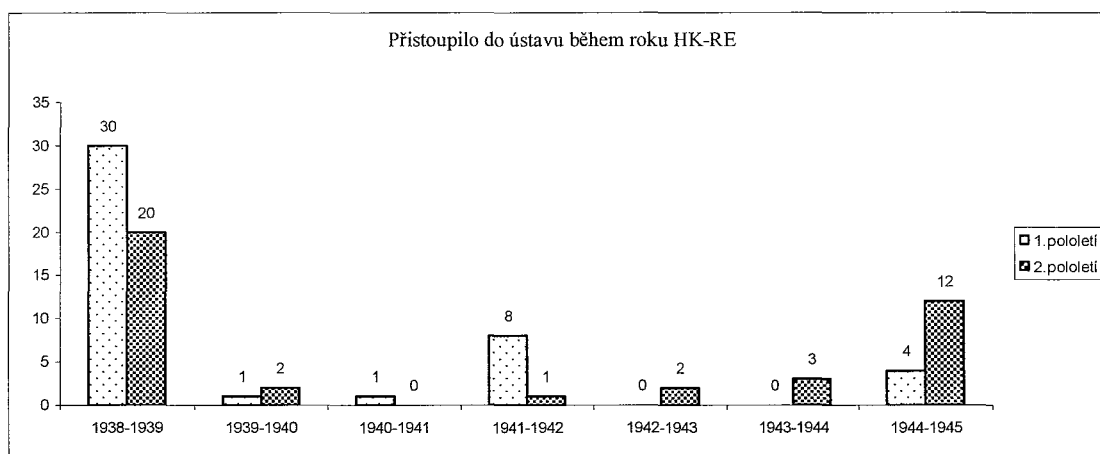
Graf DG-5

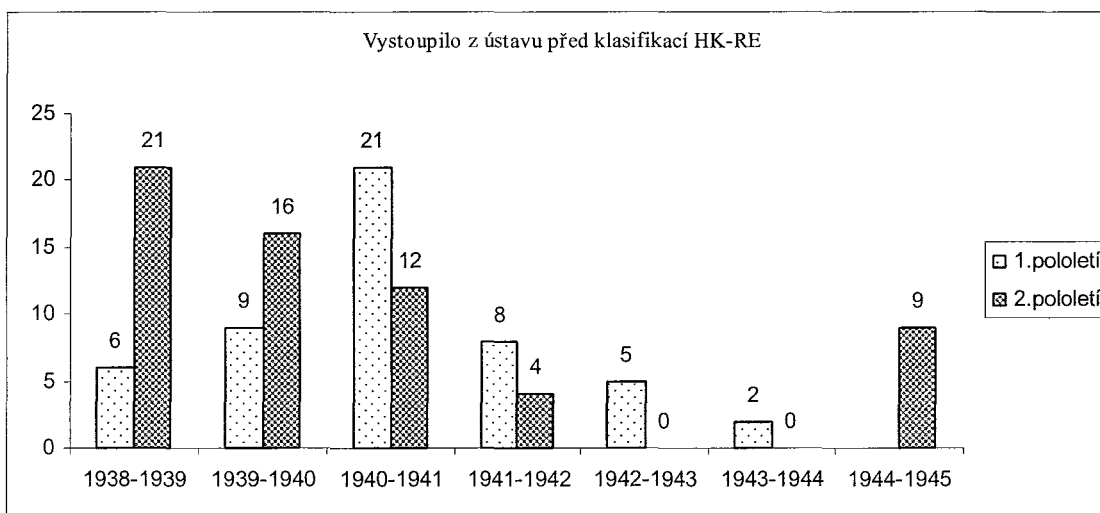
⁵⁰⁰ Ve školním roce 1940-1941 se v hlavních katalozích rodiště na Moravě nezapisovalo zvlášť, tento sloupeček odpovídá celému Protektorátu Čechy a Morava.

Graf RE-1⁵⁰¹

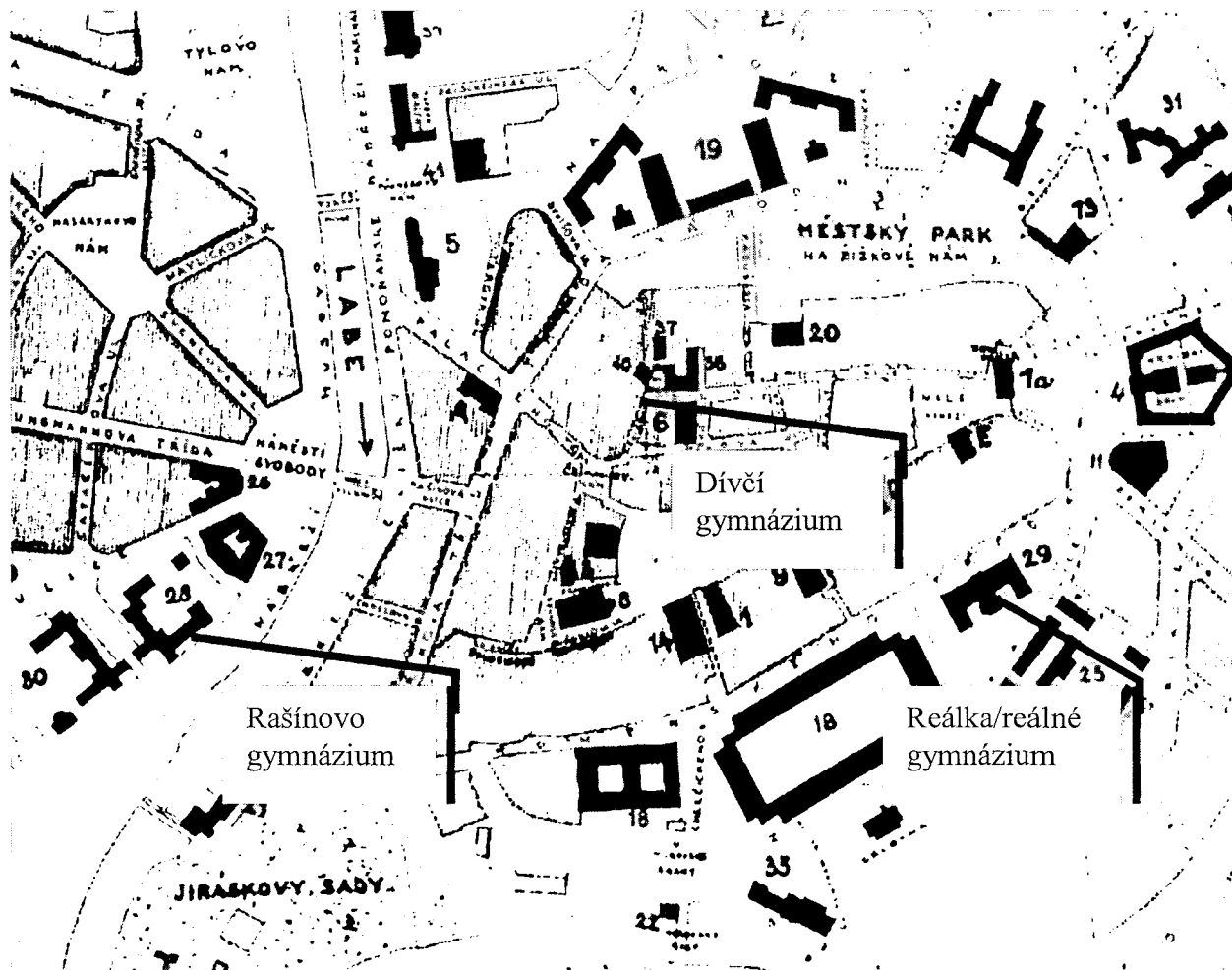
Graf RE-2

Graf RE-3

⁵⁰¹ Hodnoty se vztahují vždy na konec daného pololetí.

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA⁵⁰²

⁵⁰² Výřez z orientačního plánu Hradce Králové 1930 s vyznačením školních budov, kde ústavy ve vymezené době sídlily. SOKA HK, fond Archiv města Hradec Králové, fasc. 6, inv.č. 5066.

SEZNAM ŽIDOVSKÝCH STUDENTŮ⁵⁰³

* - datum narození

[] – jméno po sňatku nebo nově získané jméno

mateřská řeč, státní příslušnost, pozn. – údaje zapsané v hlavních katalozích příslušné školy

kurziva – označení dalšího transportu, datum odjezdu z Terezína a cíl

▼ – datum úmrtí v Terezíně nebo přesné datum smrti v místě nové deportace

osv. – místo osvobození nebo posledního věznění (u deportovaných z Terezína často přeživší uvedli místo posledního věznění, nikoli však místo, kde byli při evakuačním transportu osvobozeni)

-z Hradce Králové byly vypraveny 2 transporty, 1. odjel 17.12.1942 s 650 osobami do Terezína, měl označení *Ch*, 2. transport následoval 21.12.1942, vezl 548 osob a směřoval rovněž do Terezína, byl označen písmeny *Ci*⁵⁰⁴
-někteří studenti se do Terezína dostali s převozy z jiných měst (budou uvedena v závorce)

Reálka

Jindřich Brod - Ci

*16.3.1926 na Pražském Předměstí

mateřská řeč česká

státní příslušnost PČM

Ct 29.1.1943.Osvětim

Jiří Lovecký – nenalezen v Terezínské pamětní knize

*6.5.1924 v Hořicích

mateřská řeč česká

státní příslušnost PČM

pozn. klauzule na odchodnou vydána 24.6.1939

Jiří Minich – Ci

*11.3.1928 v Hradci Králové

mateřská řeč česká

státní příslušnost PČM

Dr 15.12.1943 Osvětim

Tomáš Neumann – Ci

*9.3.1928 v Hradci Králové

mateřská řeč česká

státní příslušnost PČM

Eb 18.5.1944 Osvětim

Rašínovo gymnázium

Jiří Agular – Ci

*9.1.1926 v Hradci Králové

mateřská řeč česká

státní příslušnost PČM

Cs 26.1.1943 Osvětim

⁵⁰³ Údaje jsou kombinací informací z katalogů a z Terezínské pamětní knihy.

⁵⁰⁴ Terezínská pamětní kniha, s. 68.

Jan Bandler - nenalezen v Terezínské pamětní knize

*27.12.1920 v Hradci Králové

mateřská řeč česká

státní příslušnost PČM

Jiří Herrmann – v Terezínské pamětní knize nalezena osoba se stejným jménem, ale odlišné datum narození, nelze potvrdit, zda se jednalo o stejného člověka.

*21.2.1926 v Trutnově

mateřská řeč německá

státní příslušnost Německo

pozn. 2.3.1939 se vystěhoval do Anglie

Jiří Fantl – Dc (z Prahy 9.6.1943 do Terezína)

*7.7.1926 v Hradci Králové

mateřská řeč česká

státní příslušnost PČM

Ek 28.9.1944 Osvětim

osv. Osvětim

Jiří Fränkl – Ci

*26.4.1921 v Hradci Králové

mateřská řeč česká

státní příslušnost PČM

Ds 18.12.1943 Osvětim

osv. Oranienburg

Karel Freimann – Ci

*8.12.1919 ve Vídni

mateřská řeč česká

státní příslušnost Německo

pozn. 7.1.1939 konvertoval k římskokatolickému vyznání, 13.3.1939 se vrátil k židovské víře

Cs 26.1.1943 Osvětim

osv. Schwarzheide

Jan Eisemann – Ci

*7.2.1928 v Ústí nad Labem

mateřská řeč česká

státní příslušnost PČM

Dr 15.12.1943 Osvětim

(v terezínské pamětní knize chybí osv., ale zapsán mezi přeživšími)

Josef Walter Lamm – Ch

*22.1.1927 v Mostě

mateřská řeč česká

státní příslušnost PČM

Ek 28.9.1944 Osvětim

▼ 28.2.1945 Dachau

Karel Mahler – Ci

*25.9.1920 v Hradci Králové

mateřská řeč česká

státní příslušnost PČM

pozn. od 16.5.1939 náboženství římskokatolické

Cu 1.2.1943 Osvětim

Karel Müller - Ci

*16.8.1920 v Hradci Králové

mateřská řeč česká

státní příslušnost PČM

Em 1.1.1944 Osvětim

▼ 5.2.1945 Dachau

Jiří Münzer – Ci

*4.11.1923 v Hradci Králové

mateřská řeč česká

státní příslušnost PČM

pozn. klauzule na odchodnou vydána 24.6.1939

Dl 6.9.1943 Osvětim**Zoltán Neufeld - nenalezen v Terezínské pamětní knize**

*18.4.1925 v Košicích

mateřská řeč slovenská

státní příslušnost PČM

pozn.4.4.1939 odchod na gymnázium v Turčanském Sv. Martinu

Rudolf Neumann – Ci

*4.9.1924 v Hradci Králové

mateřská řeč česká

státní příslušnost PČM

pozn. klauzule na odchodnou vydána 24.6.1939

Eb 12.5.1944 Osvětim**Hana Steinerová - v Terezínské pamětní knize nalezena osoba se stejným jménem, ale odlišné datum narození, nelze potvrdit, zda se jednalo o stejného člověka.**

*19.4.1921 v Benešově

mateřská řeč česká

státní příslušnost PČM

Jiří Karel Winter – Ci

*27.2.1925 v Jihlavě

mateřská řeč česká

státní příslušnost PČM

pozn. od 15.3.1939 bez vyznání

Cr 23.1.1943 Osvětim

Dívčí gymnázium

Eva Agularová – Ci

*9.2.1927 v Hradci Králové

mateřská řeč česká

státní příslušnost PČM

Cs 26.1.1943 Osvětim**Leo Alter – Am (z Prahy 24.4.1942 do Terezína)**

*26.4.1920 v Bielsku

mateřská řeč česká

státní příslušnost PČM

Ar 28.4.1942 Zamoš

Hana Bandlerová – Ci

*24.1.1923 v Hradci Králové
 mateřská řeč česká
 státní příslušnost PČM
 pozn. vystupuje řádně 24.6.1939
 Cs 26.1.1943 Osvětim

Helena Bejkovská – Ci

*14.9.1929 v Hradci Králové
 mateřská řeč česká
 státní příslušnost PČM
 Dr 15.12.1943 Osvětim
 osv. Bergen-Belsen

Jarmila Blažková – Bg (z Prahy 12.9. 1942 do Terezína)

*24.2.1922 v Bratislavě
 mateřská řeč česká
 státní příslušnost PČM
 pozn.přestoupila k římskokatolickému vyznání (bez data)
 osv. Terezín

Hana Fischerová - v Terezínské pamětní knize nalezena osoba se stejným jménem, ale odlišné datum narození, nelze potvrdit, zda se jednalo o stejného člověka.

*14.12.1920 v Rychnově nad Kněžnou
 mateřská řeč česká
 státní příslušnost PČM

Kamila Frischmannová [Sieglová] – Ci

*22.7.1925 v Hradci Králové
 mateřská řeč česká
 státní příslušnost PČM
 pozn. vystupuje řádně 24.6.1939
 Dr 15.12.1943 Osvětim
 osv. Bergen-Belsen

Jana Milena Fuchsová – Bd (z Prahy 4.9.1942 do Terezína)

*20.1.1924 v Českém Krumlově
 mateřská řeč česká
 státní příslušnost PČM
 pozn. vystupuje řádně 24.6.1939
 Cu 1.2.1943 Osvětim

Erika Eva Gaestnerová - nenalezena v Terezínské pamětní knize

*3.9.1921 v Trutnově
 mateřská řeč česká
 státní příslušnost PČM
 pozn.vystoupila 31.3.1939

Hana Kleinerová - nenalezena v Terezínské pamětní knize

*28.7.1927 v Praze
 mateřská řeč česká
 státní příslušnost PČM

Sonja Kleinerová - nenalezena v Terezínské pamětní knize

*14.12.1925 v Trutnově
 mateřská řeč česká
 státní příslušnost PČM

Heda Kollinerová – Dc (Praha 5.7.1943 do Terezína)

*19.6.1921 v Hradci Králové

mateřská řeč česká

státní příslušnost PČM

Dl 6.9.1943 Osvětim

Eva Ledererová - nenalezena v Terezínské pamětní knize

*10.2.1923 v Trutnově

mateřská řeč česká

státní příslušnost PČM

pozn. vystupuje řádně 24.6.1939

Olga Minichová – Ci

*23.4.1924 v Hradci Králové

mateřská řeč česká

státní příslušnost PČM

pozn. vystupuje řádně 24.6.1939

Dr 15.12.1943 Osvětim

osv. Bergen-Belsen

Lila Picková – Ci

*17.12.1926 v Hradci Králové

mateřská řeč česká

státní příslušnost PČM

Eq 12.10.1944 Osvětim

osv. Osvětim

PRAMENY A LITERATURA**Prameny archivní**Státní okresní archiv Hradec Králové, fond Gymnázium Hradec Králové :

Hlavní katalogy 1938-1945

Pamětní kniha 1926-1939

Oběžníky min. školství 1945

Státní okresní archiv Hradec Králové, fond Dívčí gymnázium Hradec Králové :

Hlavní katalogy 1940-1942

Kronika školy 1928-1940

Oběžníky Zemského školního rady v Praze 1938-1942

Státní okresní archiv Hradec Králové, fond Reálka Hradec Králové :

Hlavní katalogy 1938-1945

Perzekuce za protektorátu

Školní kronika 1928-1940

Výroční zprávy 1938-1943 a 1946-1947

Prameny tištěné

Výroční zpráva státního gymnázia v Hradci Králové 1939 – 1948, Hradec Králové, 1948.

32.výroční zpráva městského dívčího reálného gymnázia v Hradci Králové za školní rok 1946 – 1947 a za školní roky 1939 – 1940 až 1945 – 1946, Hradec Králové, 1947.

Statistická ročenka republiky Československé 1938, Praha, 1938.

Statistická ročenka Protektorátu Čechy a Morava 1941, Praha, 1941.

Statistisches Jahrbuch für das Protektorat Böhmen und Mähren 1942 = Statistická ročenka protektorátu Čechy a Morava, Praha, 1942.

Statistisches Jahrbuch für das Protektorat Böhmen und Mähren 1943 = Statistická ročenka protektorátu Čechy a Morava, Praha, 1943.

Statistisches Jahrbuch für das Protektorat Böhmen und Mähren 1944 = Statistická ročenka protektorátu Čechy a Morava, Praha, 1944.

Statistická ročenka republiky Československé 1948, Praha, 1948.

Dobová periodika

Historická knihovna, Muzeum východních Čech a Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové :

Kraj Královéhradecký (1938-1945), ročníky XXIX, XXX, XXXI, XXXII, XXXIII, XXXIV, XXXV, XXXVI

Osvěta lidu (1938-1941), ročníky XLI, XLII, XLIII, XLIV

Štít (1938-1941 a 1945), ročníky XXXII, XXXIII, XXXIV, XXXV, XXXVI

Literatura

Bartáková, Blažena, Městské dívčí reálné gymnázium, in Hradec Králové, redigoval Kostečka, Stanislav, Hradec Králové, 1948, s. 138-139.

Bosák, František, Česká škola v době nacistického útlaku: příspěvek k dějinám českého školství od Mnichova do osvobození, České Budějovice, 1969.

Brandes, Detlef, Češi pod německým protektorátem, přeložil Petr Dvořáček, Praha, 1999.

Dobiáš, Bohdan, Šest set let latinských škol v Hradci Králové, in Památník Rašínova státního čsl. gymnázia v Hradci Králové, redigovali Kaláb, Ludvík a Simon, Josef, Hradec Králové, 1936, s. 9-34.

Doležal, Jiří, Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie, Praha, 1996.

Frajdl, Jiří – Zikmunda, Vlastimil, Listy z dějin východních Čech, Havlíčkův Brod, 1965.

Frajdl, Jiří, K problematice různých forem boje proti okupantům ve východních Čechách v letech 1939 – 1945, in Východní Čechy, vlastivědný sborník prací o přírodě, dějinách a hospodářství východních Čech, Pardubice, 1964, 49-58.

Frajdl, Jiří, Protektorát Čechy a Morava 1939 – 1945, Moravská Třebová, 1993.

Gebhart, Jan - Kuklík, Jan, Dramatické i všední dny protektorátu, Praha, 1996.

Gebhart, Jan – Kuklík, Jan, Druhá republika 1938-1939, svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě, Praha-Litomyšl, 2004.

Hobzek, Bohumil, Dvacet pět let dívčí střední školy v Hradci Králové 1907-1932, Hradec Králové, 1932.

Hobzek, Bohumil, Městské dívčí reálné gymnázium v Hradci Králové, in Královéhradecko: vlastivědný sborník pro školu a dům, VIII. ročník, Hradec Králové, 1930–1931, s. 25.

Hlušíčková, Růžena – Brunclík, Jan, Obrana národa na Královéhradecku v letech 1939 – 1940, in Královéhradecko, historický sborník pro poučenou veřejnost, 1.2004, Muzeum Východních Čech, Hradec Králové, 2004, s. 81-99.

Charbuský, Miloš – Kmoníček, Josef, Život v zatmění, kapitoly z let 1939-1945 ve východních Čechách, Hradec Králové, 1980.

Ilustrovaný encyklopedický slovník, 2. díl, kolektiv autorů, Praha, 1981.

Knob, Jaroslav, Reálné gymnásium, in Hradec Králové, redigoval Kostečka, Stanislav, Hradec Králové, 1948, s. 137-138.

Kroupa, Jaroslav, Z dějin královéhradecké reálky, in Padesát let české reálky v Hradci Králové 1874-1924, vydal výbor pro uspořádání jubilea padesátého výročí otevření budovy ústavu, Hradec Králové, 1924, s. 4-16.

Kural, Václav, Vlastenci proti okupaci: Ústřední vedení odboje domácího 1940-1943, Praha, 1997.

Mejstřík, Antonín, Rašínovo státní gymnázium v Hradci Králové, in Královéhradecko: vlastivědný sborník pro školu a dům, VIII. ročník, Hradec Králové, 1930 – 1931, s. 20-21.

Ottův slovník naučný/Dodatky, IV. díl, Praha-Litomyšl, 2001.

Pasák, Tomáš, Pod ochranou říše, Praha, 1998.

Pasák, Tomáš, Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939-1945, Praha, 1980.

Průša, František, Státní gymnázium v Hradci Králové, in Hradec Králové, redigoval Kostečka, Stanislav, Hradec Králové, 1948, s. 136-137.

Reálka v Hradci Králové, ředitelství, in Královéhradecko: vlastivědný sborník pro školu a dům, VIII. ročník, Hradec Králové, 1930–1931, s. 23-24.

Simon, Josef, Stručné dějiny gymnázia v Hradci Králové, in Památník Rašínova státního čsl. gymnázia v Hradci Králové, redigovali Kaláb, Ludvík a Simon, Josef, Hradec Králové, 1936, s. 49-54.

Somr, Miroslav, Dějiny školství a pedagogiky, Praha, 1987.

Ptáček, Josef, Vývoj dívčího vzdělávání, in Příspěvky k dějinám královéhradeckého středního školství, redigovali Němeček, Jiří a Šůla, Jaroslav, Hradec Králové, 2003, s. 103-115.

Tomášek, Dušan, Deník 2. republiky, Praha, 1988.

Terezínská pamětní kniha, židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941-1945, I. a II. svazek, editoval Miroslav Kárný, Praha, 1995.

Veselá, Zdenka, Vývoj českého školství, Praha, 1988.

Zikmund, Jiří – Pospíšilová, Jaroslava, Fotoalbum města Hradec Králové 1866-1918, Hradec Králové, 2000.

Zikmund, Jiří – Pospíšilová, Jaroslava – Lenderová, Zdena, Fotoalbum města Hradec Králové 1918-1945, Hradec Králové, 2002.

Zimmermann, Petr, Radnice v Hradci Králové, její reprezentanti a jejich činnost v letech 1850-1998, Hradec Králové, 1998.

Žižka, Jaroslav, Heydrichiáda ve východních Čechách: příspěvek k dějinám osvobozenického boje pracujícího lidu východních Čech proti fašistickým okupantům v letech 1941-1942 Pardubice, 1967.

Obrazová příloha

Státní okresní archiv Hradec Králové, fond Archiv města Hradec Králové

Orientační plán Hradce Králové 1930